

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی، سال دوم، شماره یک (پیاپی ۴)، بهار ۹۸، جلد ۱

ISSN: 2645-4424

تحلیل و واکاوی مشکلات سرای محلات در منطقه ۳
شهر تهران: یک مطالعه کیفی (تکنیک گروه اسمی)
سید امیر فتاحیان، احمد ملکان، جواد ملکان، سمانه فلاح

اثر گیاهان فضای سبز در سلامت محیط زیست
شهری
محمد رضا محمد شفیع، پریسا موحدخواه

بررسی مطلوبیت پل‌های عابر پیاده مناطق ۱۱ و ۵
شهر شیراز
محمد رضا شهریاری

راهکارهای اجرایی باز آفرینی بافت فرسوده شهری
با تأکید بر توجه پذیری ساخت و ساز مشارکتی
محمد رسول حق نگهدار، احمد رحمانیان، همت زارعی

تجلی فرهنگ و هویت بومی مازندران در بناهای
شاخص؛ نمونه موردی: بوستان ولایت، شهر ساری
پیمان غضنفری، آزاده آرزو

مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری ۴

فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری،

سال اول، شماره چهار، بهار ۱۳۹۸

ISSN: 2645-4424

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:
میلاذ فتحی

زیر نظر شورای سردبیری
مدیر داخلی: منیژه ملائی

اعضای شورای علمی نشریه:

دکتر وحیده ابراهیم نیا؛ عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر حسن اسماعیل زاده؛ عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر بهرام ایمانی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی

دکتر وحید بیگدلی راد؛ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین

دکتر رحیم حیدری چیانه؛ عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر بهمن صحنه؛ عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان

دکتر مؤگان طاهری تفتی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

دکتر میترا عظیمی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر محمد فرخ زاد؛ عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان

دکتر حبیب اله فصیحی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

دکتر ابوالفضل قنبری؛ عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر علیرضا محمدی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی

تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸،

پلاک ۳۹۳ تلفن: ۰۲۱ ۳۳ ۸۴۰۷۹۳

۵۶
۲۸

فراخوان پذیرش مقاله

تحولات دوران جدید، موجب دگرگونی‌هایی بسیاری در میان جلوه‌های زندگی جامعه شده است. در این دوران شهرهای سنتی ما به علت سرعت بسیار زیاد تحولات، فرصت تطابق با فرهنگ جدید را پیدا نکرد. در اثر رشد سریع جمعیت شهری چند دهه گذشته این گسست خود را بیش از پیش نشان داده است و ادعایی گزافه نیست که این گسست امروزه بدل به بزرگترین آسیب معماری و شهرسازی کشور شده و چاره‌جویی صاحب‌نظران و اندیشمندان در این حوزه بسیار ضروری به نظر می‌رسد. از سوی دیگر آنچه امروز روند پژوهش‌های شهرسازی را در کشور تهدید می‌کند فعالیت جزیره‌ای محققان کشور است. در واقع مطالعات گسسته پژوهشگران و فاصله میان طرح‌های اجرایی و مطالعات دانشگاهی آسیب دیگر این حوزه بدل شده است. از این رو «نشریه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» با توجه به نقش موثر دانشگاهیان در یافتن راهکارهایی جهت کاهش معضلات شهرسازی کشور، بستری را برای انتشار مطالعات و پژوهش‌های صاحبان اندیشه، متخصصین، اساتید دانشگاه، مدیران، برنامه‌ریزان شهری، مهندسين و دانشجویان فراهم نموده است.

برای ارسال مقاله به نشریه لازم است تا در وب سایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir ثبت‌نام نموده و با ورود به پتل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید. پس از بررسی اولیه و داوری علمی از طرف تحریریه جهت انتشار مقاله با نویسندگان رابط تماس گرفته خواهد شد.

محورهای نشریه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری:

- برنامه‌ریزی شهری
- مبانی نظری و تاریخ شهرسازی
- مطالعات طراحی شهری
- مدیریت شهری
- گردشگری شهری
- جامعه‌شناسی شهری
- شهرسازی ایرانی و اسلامی
- شهرسازی و توسعه پایدار
- شهرسازی و اقتصاد شهری
- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در شهرسازی
- ارتباط دوسویه معماری و شهرسازی
- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی
- شهرسازی و پایداری اجتماعی و فرهنگی
- مرمت و احیای بافت‌های تاریخی شهری
- نقش محیط‌زیست و اقلیم در توسعه شهری
- مدیریت بحران و پدافند غیرعامل در شهرسازی
- مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در شهرسازی

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	تحلیل و واکاوی مشکلات سرای محلات در منطقه ۳ شهر تهران: یک مطالعه کیفی (تکنیک گروه اسمی) سید امیر فتاحیان، احمد ملکان، جواد ملکان، سمانه فلاح
۱۱	اثر گیاهان فضای سبز در سلامت محیط زیست شهری محمد رضا محمد شفیع، پریسا موحدخواه
۲۳	بررسی مطلوبیت پل های عابر پیاده مناطق ۵ و ۱۱ شهر شیراز محمد رضا شهریاری
۳۳	راهکارهای اجرایی بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر توجیه پذیری ساخت و ساز مشارکتی محمد رسول حق نگهدار، احمد رحمانیان، همت زارعی
۴۷	تجلی فرهنگ و هویت بومی مازندران در بناهای شاخص؛ نمونه موردی: بوستان ولایت، شهر ساری پیمان غضنفری، آزاده آرزو

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

سال دوم، شماره ۱ (پیاپی: ۴)، بهار ۱۳۹۸

تحلیل و واکاوی مشکلات سرای محلات در منطقه ۳ شهر تهران: یک مطالعه کیفی (تکنیک گروه اسمی)

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۲۱

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۴

کد مقاله: ۲۸۰۵۵

سید امیر فتاحیان^۱، احمد ملک^۲، جواد ملک^{۳*}

سمانه فلاح^۴

چکیده

در دهه های اخیر بسیاری از سازمان ها و نهادهای مدیریتی به ترویج نوعی نگرش مشارکتی از طریق تأکید بر اجتماعات محلی و در راستای افزایش تعاملات اجتماعی در سطح محله برآمده اند. در این راستا شهرداری تهران نیز به منظور تحقق رویکرد محله محوری اقدام به تأسیس سرای محله در سطح محلات نمود تا بتواند نقش مهمی در شکل گیری روابط میان مردم و پیوند اجتماعی ایفا کند که بعد از گذشت یک دهه با مشکلاتی در این زمینه همراه می باشد. هدف از این پژوهش تحلیل و واکاوی مشکلات سرای محلات در منطقه ۳ شهر تهران می باشد. روش پژوهش، کیفی و اطلاعات از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته از ۳ گروه مدیران، جامعه مدنی و بخش خصوصی گردآوری شده است. شرکت کنندگان در مصاحبه ۳۰ نفر که از طریق نمونه گیری هدفمند از نوع گوله برفی انتخاب شده اند. پس از انجام مصاحبه ها و خواندن دقیق آن در مورد واکاوی مشکلات سرای محلات ۹ زیر مضمون شامل بومی نبودن مدیران، ناهماهنگی سرای محله با سایر نهادهای مؤثر، موازی کاری، کم توجهی به وضعیت حقوق کارکنان سرا، کم رنگ بودن نقش مردم در سیاست گذاری برنامه ها، فقدان نیازسنجی در برنامه های اجرایی سرا، پایین بودن سطح کیفیت برنامه ها، ایجاد نگاه درآمدزا به سرا و شعارزدگی در برنامه های سرا استخراج شد. بدین ترتیب از این زیر مضمون ها، دو مضمون اصلی مشکلات ساختاری و نهادی و مشکلات مربوط به حوزه عملکردی به دست آمد.

واژگان کلیدی: محله محوری، سرای محله، مشکلات ساختاری، مشکلات عملکردی، منطقه ۳

۱- دکتری شهرسازی

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستای

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، j.malekan@yahoo.com

۴- کارشناسی ارشد محیط زیست

۱- بیان مسئله

از دهه ۱۹۷۰ به بعد از یک سو به دنبال جنگ ویتنام و پیامدهای آن، جغرافیای رادیکال با تأکید بر مسائل اجتماعی و اقتصادی در راستای عدالت اجتماعی برای همه طبقات اجتماعی مطرح می‌شود (صفی و نظریان، ۱۳۹۴: ۵۳). و از سوی دیگر به دلیل گستردگی ابعاد و تغییر ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی آن جامع‌نگری و کل‌نگری برای حل مشکلات ضرورت پیدا می‌کنند. به دنبال این جریانات سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهری که تجلی فضایی آن محله می‌باشد بیش از هر زمان دیگری مطرح می‌شود (ساسان پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶۰). از این رو کنشگران جدیدی از جمله مقامات محلی، شهروندان، شورای شهر و ... به عنوان سرمایه‌های اجتماعی شهر مطرح می‌گردند که به دنبال تقسیم وظایف بین حکومت‌های مرکزی و محلی و صلاحیت دار کردن شهروندان می‌باشند (مشکینی و موذن، ۱۳۹۳: ۱۰۱). چرا که شهر نظامی پویا می‌باشد و در آن اشکال فضایی و فرایندهای اجتماعی در تعامل دائمی با یکدیگر می‌باشند (مشکینی و لطفی، ۱۳۹۳: ۱۵۴) و متقابلاً شهروندی نیز یک موقعیت منفعلانه نیست، بلکه موقعیتی است فعالانه که از طریق مشاوره، مذاکره و توافق نمود پیدا می‌کند (مهدی زاده، ۱۳۹۵: ۶۱-۶۰). بدین ترتیب حاصل این فرایند گذار از رویکردهای برنامه ریزی از برنامه‌ریزی جامع به برنامه‌ریزی سیستمی در انگلستان و راهبردی- محلی در آمریکا و گذار از مدیریت شهری به حکمروایی شهری شد (Chaudhry and et al: 2009). مفهومی که تحقق آن مستلزم عینیت بخشیدن به مشارکت شهروندان در ابعاد مختلف می‌باشد (موحد و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴۹). در راستای تحقق این رویکرد از اواسط دهه ۱۹۷۰ مداخله اجتماعات محلی خودیار در کانون توجه مدیریت شهری قرار می‌گیرد (نوربان و مظفری‌پور، ۱۳۹۲: ۴۸) زیرا مدیریت محلی اصلی‌ترین نیروی محرکه برای یکپارچه سازی کلیه ذینفعان در فرایند ساخت شهر به حساب می‌آید (احدیان و شاکر اردکانی، ۱۳۹۲: ۳۱۳). این رویکرد به حرکت بر محور انسان- محیط استوار می‌باشد و توسعه امکانات اقتصادی با توجه به ملاحظات محیطی و عدالت اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد (رضایی و نگین ناجی، ۱۳۹۴: ۷۰) و روندی فراگیر در میان سطوح مختلف مدیریتی که به دنبال بهره‌گیری از منابع انسانی و مالی بر اساس روش‌هایی که اداره فرایند توسعه را به محله‌ها واگذار می‌کند (نادری بوانلو و پرتوی، ۱۳۸۹: ۶۷)

بنابر این می‌بینیم که در دهه‌های اخیر بسیاری از سازمان‌ها و نهادهای مدیریت و برنامه‌ریزی به ترویج نوعی نگرش مشارکتی از طریق تأکید بر اجتماعات محلی به منظور توانمندسازی این اجتماعات روی آورده اند (نصیری، ۱۳۹۴: ۱۴۰). در واقع این رویکرد تلاش می‌کند با تقویت و بهبود فضای کالبدی محله، تعاملات اجتماعی را افزایش داده و از این مسیر به بهبود حس تعلق به مکان، خودتکایی اقتصادی و ارتقا سرمایه اجتماعی نایل گردد (رضایی و نگین ناجی، ۱۳۹۴: ۷۰). در این راستا شهرداری تهران به منظور گسترش مشارکت شهروندان در عرصه‌های مختلف و تحقق رویکرد محله محوری اقدام به تأسیس سرای محلات به عنوان رکن اجرایی محله در سطح محلات نمود (فنی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۶)، که بعد از گذشت یک دهه کارآمدی لازم را کسب نکرده است و با مشکلاتی در این زمینه همراه می‌باشد. در این پژوهش به دنبال آن هستیم به تحلیل و واکاوی مشکلات سرای محلات در منطقه ۳ شهر تهران می‌باشد.

۲- ادبیات پژوهش

فضا در مفهوم مادی خویش، به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی‌کند ولی به محض آنکه گروه انسانی فعالیت را در مکانی آغاز کند، معنای نمادین فضا پدیدار می‌شود و از این پس بستری برای وقوع رفتارهای انسانی می‌شود (حبیبی، ۱۳۸۶) و اینجاست که در آن اعضای جامعه گردهم آمده و تجربیاتی را به صورت مشترک کسب می‌کنند و امکان شکل‌گیری جامعه مدنی مبتنی بر کثرت گرایی، مشارکت، فرد باوری و قانونمندی را فراهم می‌کنند (عاشوری چهار ده، ۱۳۹۱: ۹). به این معنی فضای عمومی را می‌توان نوعی ساختار ارتباطی دانست که در شبکه جامعه مدنی ظهور می‌کند و شهروندان را فعالانه گردهم می‌آورد (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۹). از این رو با توجه به اینکه بستر تعامل اجتماعی و خاطره جمعی می‌باشد منجر به شکل‌گیری هویت اجتماعی می‌شود (فدایی، ۱۳۹۵: ۱۸). در این راستا توسعه محله‌ای فرایندی است که بر اساس آن سرمایه ای که اجتماع به صورت بالقوه قادر به جمع‌آوری و استفاده از آن است، افزایش می‌یابد تا با کمک آن کیفیت زندگی مردم محله بهبود یابد و قدرت بین شهروندان تقسیم شود (ساسان پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶۳). بدین ترتیب توسعه محله مینا بر اساس نیازهای شهروندان و به کارگیری همکاری و مشارکت آنها در طراحی رویکردها و سیاست‌های محلی تجلی پیدا می‌کند (خادم‌الحسینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۹). زیرا این رویکرد به دنبال آن است تا سه حلقه مجزا اما به هم پیوسته محیط، اجتماع و اقتصاد را در ارتباط متقابل در نظر گیرد (سرای و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۸). در این راستا شهرداری تهران به منظور عملیاتی کردن رویکرد مورد بحث اقدام به تأسیس سرای محلات در سطح محلات شهر نمود تا بتواند نقش مهمی را در شکل‌گیری روابط میان مردم و ایجاد پیوند اجتماعی میان مردم نماید (درگاهی، ۱۳۹۵).

۳- مبانی نظری: رویکردهای مبتنی بر محله محوری

رویکرد همسایگی: با رشد شهرنشینی سریع، مهاجرت و تنوع فرهنگی و ... جامعه بیش از هر زمان دیگری با کاهش روابط اجتماعی، تضعیف هویت‌های محلی و تعاملات اجتماعی همراه شد (نوذری، ۱۳۹۴: ۳۷۴). این روند منجر به شکل‌گیری مفهومی به نام واحد همسایگی گردید. در این رویکرد سطحی از یکپارگی یا روابط دوجانبه اجتماعی یا نوعی همبستگی انسانی مشاهده می‌شود که بر مساعدت‌های متقابل استوار می‌باشد (میرکتولی، ۱۳۹۴: ۶). در واقع این مفهوم بر این باور استوار است که محلی ساختن امکانات و تسهیلات و خدمات به تماس چهره به چهره بیشتر مردم، شرکت در امور اجتماعی و در نتیجه به ناهنجاری روابط اجتماعی کمتر و روابط اجتماعی بهتر منجر می‌شود (مهدی زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۴۴). چرا که با ارتقای مشارکت محلی در مدیریت فضا، بستر لازم برای تعامل اجتماعی شهروندان را فراهم می‌کند (مفاخری، ۱۳۹۵: ۱۴۷).

نظریه توسعه ظرفیتی: توسعه ظرفیتی، اصطلاحی نسبتاً جدید است که در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی ظهور یافته و در طول دهه ۱۹۹۰ برجستگی فزاینده‌ای را در ادبیات توسعه کسب نموده است. به طوری که هدف اصلی همکاری‌های فنی در دهه ۱۹۹۰ گردید (عظیمی آملی، ۱۳۹۰: ۹۰). در واقع ظرفیت‌سازی فرایند شناسایی توانایی گروه‌ها، موسسات، سازمان‌ها و کمک به حل مسائل توسعه آن‌ها، تا جایی که سازمان ملل توسعه ظرفیتی را تمرکز بر روی توانایی‌های فضاهای جغرافیایی برای ایجاد شرایط در جهت استفاده بهینه از ظرفیت‌های فنی و منابع موجود در یک شیوه پایدار می‌داند (عظیمی آملی و رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۳: ۸۸). رویکرد اجتماع محلی: فرآیندی مبتنی بر مشارکت داوطلبانه و خودیارانه در میان ساکنان یک محله، در جهت بهبود شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی است (chavis, 1990). در این رویکرد اجتماع محلی نه تنها ابزاری برای احیای همبستگی محلی می‌باشد، بلکه شیوه‌ای برای پیشبرد نوسازی اجتماعی و کالبدی محله می‌باشد. زیرا احیای جامعه مدنی بدون احیای اجتماع محلی امکان پذیر نمی‌باشد (catanese, 1988: 89-90). همچنین در این رویکرد تأکید بر علایق و تجربه‌ها و نظریه‌های مشترک در سطح محلی می‌شود (barton, 2003: 4).

رویکرد حکمروایی خوب شهری: با توجه به اینکه شهر یک سیستم عملکردی یکپارچه است، کارآمدی آن نیازمند یک رویکرد کل‌نگر می‌باشد (برک پور و اسدی، ۱۳۹۵: ۲). در سالهای اخیر مفهوم حکمروایی مطلوب شهری در کانون بحث و توجه بسیاری از محققین قرار گرفت، که در واقع پاسخی به ناامیدی و دلزدگی از شکست‌های مشهود دولت رفاه، در فراهم آوردن موثر تر و کارتر خدمات است (مشکینی و مودن، ۱۳۹۴: ۱۰۴). در واقع هرچه ماهیت اتفاقات در شهرها پیچیده تر میشود، باید مشی مدیریت آنها نیز پیچیده تر شود (Lewis and Mioch, 2005: 51). حکمروایی مفهوم جدیدی نیست بلکه قدمت آن به تاریخ تمدن بشری بر می‌گردد (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۱۴۹) به بیانی ساده مفهوم حکمروایی فرآیندی از تصمیم‌سازی، پیشینه‌روندی است که تصمیم‌ها در آن به اجرا در می‌آیند (فرزین پاک، ۱۳۸۶: ۸۳) از این رو می‌توان آن را به قدمت تمدن بشری دانست. به طور خاص یکی از نخستین مطالعات در حوزه مسائل شهری و مرتبط به این موضوع را برایان مک لالین در اوایل دهه ۱۹۷۰ انجام داده است. او حکمرانی را نوعی فرآیند می‌داند. که متضمن نظام به هم پیوسته‌ای است که هم «حکومت» و هم «اجتماع» را در بر می‌گیرد.

بعبارتی می‌توان گفت مفهومی فراتر از حکومت است که با محور قرار دادن ارتباط میان حکومت شهری و شهروندان معنا می‌شود (رحمانی فضلی، صادقی و علیپوریان، ۱۳۹۴: ۴۴) و بر حقانیت و تقویت عرصه عمومی تأکید دارد. فرآیندی است که دولت آن را هدایت می‌کند ولی با همکاری بخش خصوصی و جامعه مدنی به پیش می‌رود (برآبادی، ۱۳۸۳: ۴۵). در این رویکرد قواعد حکومتی که بوسیله آنها می‌توان کارکردهای سنتی حکومت را هدایت کرد بخوبی مستقر و درک شده‌اند (lockwood, 2009: 755)، بنابراین حکمروایی را می‌توان کنش، شیوه یا سیستم اداره دانست که در آن مرزهای بین سازمانها و بخش خصوصی در سایه یکدیگر محو می‌شوند، موضوعی که بر چگونگی تعامل دولت‌ها و سایر سازمان‌های اجتماعی با یکدیگر، ارتباط با شهروندان تمرکز دارد (موحد و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۱) در این رویکرد کارآمدی حکومت تابعی از چگونگی ارتباط شهروندان با حکومت است (دربان آستانه و رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۳۱) و زمانی می‌توانیم آن را خوب بنامیم که نه تنها به بهبود شاخص‌های پایداری در شهر، بلکه به ساخت فرایندهای خوب تصمیم‌گیری که عادلانه، منصفانه و شفاف منجر شود (حاجی نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۶).

۴- روش پژوهش

هدف از این پژوهش تحلیل و واکاوی مشکلات سرای محلات در منطقه ۳ شهر تهران می‌باشد. روش پژوهش حاضر، کیفی می‌باشد. گردآوری اطلاعات از طریق مصاحبه نیمه ساختار یافته از ۳ گروه ذینفع کلیدی (مدیران، اهالی - جامعه مدنی و بخش خصوصی) که از طریق ماتریس قدرت علاقه انتخاب شده‌اند، به دست آمده‌است. تعداد شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها ۳۰ نفر انتخاب گردید. روش انتخاب نمونه‌ها از طریق نمونه‌گیری هدفمند از نوع گوله برفی بوده‌است. مصاحبه‌ها با یک سوال کلی در رابطه با

مشکلات و مسائل سرای محله عدم توفیق مطلوب سرا در جذب شهروندان آغاز گردید. یافته‌ها و اطلاعات استخراج شده از طریق مقوله‌بندی مصاحبه‌ها، برجسته کردن موارد عمده، نظم دهی به مستندات (کد گذاری) و مصاحبه‌ها و تفسیر اطلاعات بررسی و تجزیه و تحلیل شد. (مصاحبه‌ها توسط ضبط صوت ضبط شده‌اند). جهت تعیین اعتبار یافته‌ها با ذینفعان در میان گذاشته شد و بازبینی از طریق آنان انجام گرفت. مشارکت کنندگان در این پژوهش با ویژگی‌هایی که در جدول زیر ارائه شده، انتخاب شده و با آنها مصاحبه شده است.

جدول شماره ۱: مشخصات و تعداد مشارکت کنندگان در مصاحبه

شرکت کننده	جنسیت	تحصیلات	شرکت کننده	جنسیت	تحصیلات
۱	مرد	لیسانس	۱۶	مرد	دیپلم
۲	مرد	لیسانس	۱۷	زن	لیسانس
۳	زن	فوق لیسانس	۱۸	زن	فوق لیسانس
۴	زن	دکتر	۱۹	زن	فوق لیسانس
۵	زن	فوق دیپلم	۲۰	مرد	دیپلم
۶	مرد	دانش آموز	۲۱	مرد	دانش آموز
۷	مرد	دانش آموز	۲۲	مرد	لیسانس
۸	مرد	لیسانس	۲۳	مرد	دیپلم
۹	زن	لیسانس	۲۴	زن	دیپلم
۱۰	زن	دیپلم	۲۵	مرد	لیسانس
۱۱	مرد	لیسانس	۲۶	مرد	دیپلم
۱۲	مرد	لیسانس	۲۷	مرد	لیسانس
۱۳	زن	فوق لیسانس	۲۸	مرد	لیسانس
۱۴	مرد	فوق لیسانس	۲۸	زن	دیپلم
۱۵	مرد	دیپلم	۳۰	زن	فوق دیپلم

بعد از پایان یافتن مصاحبه‌ها با استفاده از راهبرد کلایزی (خواندن دقیق همه توصیف‌ها و نظرات مهم شرکت کنندگان، استخراج عبارت‌های مهم و مرتبط با کاستی‌های سرای محله، مفهوم بخشی به جملات مهم استخراج شده، مرتب سازی توصیف های شرکت کنندگان و مفاهیم مشترک در خوشه‌بندی‌های خاص، تبدیل نظرات به توصیفات جامع، و مراجعه به شرکت کنندگان برای تبیین ایده و اعتبار بخشی نهایی یافته داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفت (خصالی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۸).

۵- یافته های پژوهش

پس از انجام مصاحبه‌ها و خواندن دقیق آن در خصوص مسائل و مشکلات سرای محله و عوامل موثر بر عدم توفیق مطلوب سرای محلات در جذب مخاطب ۹ زیر مضمون شامل بومی نبودن مدیران، ناهماهنگی سرای محله با سایر نهادهای موثر، موازی کاری، کم توجهی به وضعیت حقوق کارکنان سرا، کم رنگ بودن نقش مردم در سیاستگذاری برنامه‌ها، فقدان نیازسنجی در برنامه های اجرایی سرا، پایین بودن سطح کیفیت برنامه‌ها، ایجاد نگاه درآمدزا به سرا و شعار زدگی در برنامه‌های سرا استخراج شد. بدین ترتیب این زیر مضمون‌ها، دو مضمون اصلی مسائل مربوط به مشکلات ساختاری و نهادی و مشکلات مربوط به حوزه عملکردی بدست آمد.

۵-۱- مضمون اصلی: مسائل مربوط به مشکلات ساختاری و نهادی

۱- بومی نبودن مدیران محلات

متن مصاحبه: به نظر من یکی از عواملی که منجر شده که سرای محله با اقبال کمتری مواجه شود، این است که مدیران محلی به دلیل آشنا نبودن با بافت و ساختار اجتماعی و فرهنگی محله نسبت به شرایط محله اطلاعات کافی را ندارد و همچنین نسبت به افراد محلی نیز شناخت کافی ندارند و همین منجر می شود که تعامل مطلوبی میان سرا و شهروندان برقرار نشود.

روث بندیکت معتقد است که هر جامعه‌ای شخصیت ویژه خود را می‌پروراند، از نظر وی هر جامعه‌ای در میان زمینه‌های کلی استعدادهای انسانی بخش محدودی از ویژگی‌ها را به عنوان آرمانهای فرهنگی ناآگاهانه بر می‌گزیند و اعضایش به تدریج این آرمانها را ملکه ذهن شان می‌سازند. در نتیجه این گزینش ناآگاهانه، همانندی های عامی در شیوه‌های تفکر و رفتار جامعه پدید می

آید و یا عبارت دیگر هر جامعه دارای یک الگوی شخصیتی گروهی خاص خود می‌شود (عسکری خانقاه و کمالی، ۱۳۹۰: ۷۶). بنابراین انتخاب مدیران محلی بدون توجه به مولفه بومی بودن منجر به تصمیم‌گیری بدون شناخت الگوهای فرهنگی، اجتماعی محله می‌گردد که در نهایت شاهد برنامه‌هایی خواهیم بود که کوچکترین انطباقی با محله دارند.

۲- ناهماهنگی سرای محله با سایر نهادهای اثر گذار

متن مصاحبه: به نظر من یکی از مشکلات نه تنها سرای محله بلکه اکثر نهادهای فرهنگی و اجتماعی محله و منطقه این است برای اجرای برنامه‌ها از جمله برنامه‌های مناسبی هماهنگی لازم وجود ندارد و بیشتر جنبه منافع شخصی نهادها مد نظر می‌باشد تا منافع جمعی و فکر میکنم در صورت همکاری این نهادها می‌توانیم شاهد برنامه‌هایی با کیفیت بهتر به مردم باشیم. با توجه به اینکه شهر یک سیستم عملکردی یکپارچه است، اداره کارآمد و اثربخش آن هم نیازمند یک رویکرد کل نگر و یکپارچه است. دیدگاهی که دولت تنها بخشی از ساختار تصمیم‌گیری و سیاستگذاری محسوب می‌شوند. در این دیدگاه عوامل بخش عمومی، بخش خصوصی، تشکلهای غیر دولتی، افراد و خانوارها صاحب نفع و دید تمایزی پنداشته می‌شوند که باید جایگاه مشخصی در تصمیم سازی و تصمیم گیری پیدا کنند. به این معنی که تصمیم گیری امری جمعی قلمداد می‌شود که باید با حضور کلیه گروههای درگیر صورت گیرد (برک‌پور و رفیعی: ۱۳۹۵). از این رو با هماهنگی همه سازمانهایی که در اداره شهر اثر گذار می‌باشند می‌توان مسائل پیش رو را حل و فصل کرد.

۳- کم توجهی به مسائل مالی (حقوق) کارکنان سرای محلات

متن مصاحبه: به نظر من در سرای محله یک سیستم حقوقی مشخص برای حقوق کارکنان وجود ندارد. به عنوان نمونه من بعد از ۳ سال فعالیت در سرا با عنوان کارمند حق الزحمه ای ۳۵۰ هزار تومان در ماه حقوق دریافت می‌کنم که این عامل مهمی در کاهش انگیزه برای فعالیت و ارائه خدمات با کیفیت بالاتر به شهروندان می‌شود. مسائل اجتماعی در خلاء روی نمی‌دهد. هر پدیده به عنوان بخشی از نظام کنش در ارتباط علی با دیگر پدیده‌های اجتماعی قابل تبیین و درک شدن می‌باشند (نصیری، ۱۳۸۴: ۱۸۶). یکی از این پدیده‌ها، تبعیض به معنی عدم تساوی حقوق افراد به عللی از جمله قومی، خوشاوندی، سیاسی و ... می‌باشد (نسی و جوانمردی، ۱۳۹۴: ۱۱۰). از آنجا که کارکنان، هم هزینه اصلی و هم محرک اصلی ایجاد ارزش هستند، حرکت‌های مدیریت نیروی انسانی که حتی موجب تغییرات کوچک در عملکرد عملیاتی شود، می‌تواند اثرات عمده‌ای بر بازدهی داشته باشد. چرا که رفتار فرد تحت تاثیر عوامل بیرونی (محیط اجتماعی) و عوامل درونی (ادراک و برداشت‌های فرد از محیط) شکل می‌گیرد (حکاکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۰). بدین ترتیب کم توجهی به مسائل حقوقی کارکنان سرای محله پیامدی جز پایین آمد سطح کیفیت خدمات ارائه شده و هم چنین کاهش انگیزه کارکنان در پی نخواهد داشت.

۴- موازی کاری فعالیت های فرهنگی سرای محلات

متن مصاحبه: به نظر من یکی از عواملی که در کاهش مخاطب سراها اهمیت دارد، این است که برنامه های مشابه برنامه های سرا در سایر نهادهای فرهنگی از جمله مساجد و فرهنگسراها در حال اجرا می‌باشد. به این صورت که شاهد اجرای برنامه هایی هستیم که به صورت همزمان در نهادهای دیگر نیز اجرا می‌شود. از این رو می‌توان با تقسیم کار بین نهادهای مختلف خدمات با کیفیت بهتر ارائه کرد.

یکی از مشکلات بسیار مهم در حوزه فرهنگی، مواجهه با سازمان‌های فرهنگی و نهادهای مختلف از جمله سازمان های فرهنگی و هنری شهرداری، سرای محلات، مساجد، کانون‌های فرهنگی و ... می‌باشد، که اگرچه بر اساس مجموعه‌ای از ضرورت ها و نیازهای اجتماعی برای ارائه خدمات تعریف شده‌اند، اما از روابط ارگانیک و تعریف شده‌ای با یکدیگر برخوردار نمی‌باشند (نیکومرام و حداد: ۱۳۸۶). همین عامل منجر می‌شود بعضا با نهادهایی مواجه می‌شویم که از مخاطب کافی برخوردار نباشد. اتفاقی که به وضوح می‌توان آن را در سرای محلات مشاهده کنیم.

۵- کم رنگ بودن نقش مردم در سرای محلات

متن مصاحبه: به نظر من یکی از عوامل مهم در عدم توفیق سرای محله در جذب مخاطب این است که به عنوان یک نهاد فرهنگی و اجتماعی مردم محور کوچکترین نقشی را برای مردم (شهروندان) قابل نمی‌شود و بیشتر به مردم به عنوان سیاهی لشکر نگاه می‌کنند و نقش ما مردم پر کردن کلاس ها و برنامه‌های سرا می‌باشد و نظرات ما اهمیتی ندارد. توجه به مشارکت و تاکید بر نقش آن به عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه در جوامع در حال توسعه می‌باشد. تا جایی که یکی از علل شکست برنامه‌های توسعه عدم بهره‌گیری از مشارکت مردمی می‌باشد (اکبریان و فتحی، ۱۳۹۱: ۸۹). حال آنکه تازه

ترین مشارکت، مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها است. و این مشارکت از الزامات زندگی شهری به شمار می‌رود (تیمورنژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹). در واقع در جوامع پیشرفته، مشارکت مردم در برنامه‌های شهری نهادینه شده و حقوق و تکالیف مدیران شهری و شهروندان مشخص شده است، و مشارکت در تمام مراحل یعنی طراحی برنامه‌ها و الگوهای علمی-اجرایی تا ارائه، تایید و تصویب، اجرا و نظارت ادامه دارد و این مشارکت نه تنها هزینه محسوب نمی‌شود بلکه به ارتقا کیفیت زندگی، آرامش و آسایش شهروندان منجر می‌شود (موسایی و رضوی الهاشم، ۱۳۸۹: ۱۲۴). اما این فرایند در بسیاری از برنامه‌های کشور از جمله سرای محله به صورت ناقص اجرا می‌شود، به این معنی که به مرحله اجرا محدود شده و مردم کوچکترین نقشی در طراحی، تصویب ندارند که این عامل منجر به پایین آمدن سطح مشارکت مردم در برنامه‌ها می‌شود.

۵-۲- مسائل مربوط به مشکلات عملکردی

۱- فقدان نیازسنجی در برنامه‌های سرای محلات

متن مصاحبه: من به عنوان یک شهروند معتقدم که فلسفه وجودی سرای محله به عنوان نهادی فرهنگی خدماتی بسیار خوب می‌باشد. اما یکی از مهمترین دلایلی که موجب شده زیاد تمایل به رفتن به آنجا را ندارم این است که هیچگونه انطباقی بین برنامه‌های آموزشی سرا با نیازهای من وجود ندارد و فقط برنامه‌هایی را اجرا می‌کنند که به خود سرا ابلاغ شده است و به گروه‌های جمعی و نیازهای آنها توجه چندانی نمی‌شود.

پنداره غالب در مردم شناسی آن است که جمعیت‌های انسانی دستخوش تغییر هستند و اهمیت بیشتری از برنامه توسعه دارند که مایل به اجرای آن در جمعیت‌های مزبور هستیم. به این دلیل که برنامه، با هر محتوایی، تنها در صورتی پذیرفته می‌شود که پاسخگوی نیازهای واقعی مردم باشد، نیازهایی که جمعیت محله احساس کرده باشند. در غیر این صورت هر اندازه هم که با برنامه ای زیبا روبرو باشیم، شکست آن مسلم است. در وهله دوم، به این دلیل که حتی اگر جمعیت به برنامه مورد نظر جلب شده باشند و موافقت خود را با اهداف آن اعلام کرده باشند، ممکن است با روش‌های پیش‌بینی شده برای اجرای آن موافق نباشند، زیرا این روش‌ها که به طور تفکیک ناپذیری با اهداف مجری برنامه پیوند خورده‌اند، موجب اختلال در عادات قدیمی آن مردم می‌شوند (فکوهی، ۱۳۹۰: ۲۱۴).

۲- پایین بودن سطح کیفیت برنامه‌های سرای محلات

متن مصاحبه: به عنوان یک شهروند انتظار دارم که مدیران شهری خدمات و امکانات لازم را برای من فراهم کنند. و در عین حال تا جای ممکن هزینه‌های خدمات نیز پایین باشد. ولی یکی از ایرادات اساسی برنامه‌های سرای محله پایین بودن کیفیت برنامه‌های اجرایی می‌باشد. به این صورت که از اساتید بعضاً درجه سوم و چهارم استفاده می‌کند و همچنین برنامه‌ها نظم خاصی را دنبال نمی‌کنند و هدف اصلی در آن اجرای برنامه به هر قیمتی می‌باشد و نتیجه کار اهمیت چندانی ندارد.

سرای محله به عنوان فضای عمومی در راستای تقویت محل‌گرایی مطرح می‌باشد. یکی از مهمترین ویژگی‌های آن به عنوان فضای عمومی تجمع‌پذیری است، به این معنی که محلی برای تجمع و گردهم آیی باشد. با توجه به اینکه اساس ساختار یک فضا، فعالیت‌های آن می‌باشد. تا هر زمان که فعالیتی برای انجام دادن وجود داشته باشد و در عین حال نیز کیفیت و توان لازم در جذب افراد و گروه‌های مختلف داشته باشد، افراد حضور و مشارکت فعالتری در فضا خواهند داشت (پور جعفر و محمودی نژاد: ۱۳۸۸). به این دلیل که کیفیت و کمیت فعالیت بازتاب انگیزش‌ها، نگرش‌ها و دانش در محدوده منافع و هنجارهای فرهنگی آنها می‌باشد (فدایی، ۱۳۹۵: ۱۹).

۳- شکل گرفتن نگاه درآمدزا به سرای محلات

متن مصاحبه: من به عنوان یک شهروند معتقدم که سرای محله در افزایش روابط همسایگی تاثیر خوبی داشته است. ولی در چند سال گذشته شاهد این هستم که سرای محلات اقدام به گرفتن شهریه و هزینه در ازای ارائه خدمات می‌کنند. عبارت دیگر می‌توان گفت در سرای محله اغلب برنامه‌ها و خدمات ارائه شده برای سوددهی و کسب درآمد ساخته می‌شود.

لاکلا و موف معتقدند که هر عمل و پدیده‌ای برای معنادار و قابل فهم شدن باید در درون نظام گفتمانی قرار گیرد. عبارت دیگر فعالیت‌ها و پدیده‌ها وقتی قابل فهم می‌شوند که در کنار مجموعه‌ای از عوامل دیگر در قالب گفتمانی خاص قرار گیرند. در واقع هیچ چیز به خودی خود دارای هویت نیست، بلکه هویتش را از گفتمانی که در آن قرار گرفته است، کسب می‌کند (حقیقت، ۱۳۸۷: ۵۳۸-۵۳۴). به این ترتیب می‌توان گفت که سرای محله به عنوان یک نهاد اجتماعی فرهنگی به منظور ارتقای هویت محلی فعالیت خود را آغاز نمود که به ارائه خدمات مختلفی از جمله بهداشتی، درمانی، آموزشی، تفریحی و ... به کار خود ادامه دهد

اما با گذشت زمان و مشکلات مالی از رویکرد اولیه خود که اجتماعی صرف می‌باشد دور شده و رویکرد اقتصادی محور بیش از گذشته اهمیت پیدا می‌کند، که می‌تواند منجر به کاهش مخاطب نسبت به گذشته گردد.

۴- شعار زدگی برخی برنامه‌های سرای محلات

متن مصاحبه: به نظر من برنامه‌های سرای محله جدای از اینکه با نیازهای جامعه محلی همخوانی ندارد از یک مشکل مهم‌تر رنج می‌برد که عبارت است از اینکه بسیاری از برنامه‌های سرا فقط برای گزارش دهی به ادارات بالادستی انجام می‌گیرد که باعث شده از هدف اصلی خود دور شود، بعلاوه اینکه بسیاری از برنامه‌ها سطحی انجام گرفته است. مثلاً طرح سنجش عدالت که فرم و پرسشنامه به صورت خانه به خانه در سطح محلات تکمیل گردید و فقط در حد آمار باقی ماند.

در واقع کارکرد عبارتست از عملکردی که ناشی از یک نیاز بوده تا بتواند به آن نیاز پاسخ دهد. بدین معنا کارکرد در برگیرنده دو مفهوم اساسی جامع‌گرایی و سودمندی است. جامع‌گرایی یعنی اینکه هر پدیده‌ای را به عنوان یک کل تحلیل کرد و سودمندی نیز به این معناست که هر کاری باید سودی در بر داشته باشد و عبارتی پاسخی به نیازی ادراک شده باشد. بر این اساس در این نگاه فرهنگ برای پاسخگویی به آن نیازها ساخته می‌شود (خورشیدی، ۱۳۹۴: ۱۲۵-۱۲۴). بنابراین می‌توان گفت که سرای محله به علت اینکه به دنبال برطرف کردن نیازهای از پیش طراحی شده و آن هم در حد سطحی می‌باشد، مسلماً شهروندان برای رفع نیازهای خود به نهادهایی مراجعه می‌کنند که به صورت عمقی به نیازهایشان پاسخ داده شود.

۶- اولویت بندی عوامل موثر

به منظور اولویت بندی و تحلیل اهمیت هر یک از زیر مضمون‌ها که در بالا توضیح کامل داده شد از تکنیک گروه اسمی که فرایند گروهی سازمان یافته‌ای برای خلق ایده‌ها می‌باشد استفاده شده است. از کلمه اسمی به این علت استفاده می‌شود که در این تکنیک افراد مجاز نیستند که لفظی و یا شفاهی با یکدیگر تماس برقرار نمایند و گروه به معنی واقعی کلمه فقط اسما و ظاهراً وجود دارد. تکنیک گروه اسمی از طریق فرایندی که اظهار نظرهای فرد را به توضیحات مختصر محدود کرده و برای انتخاب ایده‌ها از بین ایده‌های حاصل از توفان فکری استفاده می‌کند. به این ترتیب که گروه‌ها به صورت مجزا به سوالات یکسان پاسخ می‌دهند و در انتها جمع بندی نظرات و اولویت بندی به صورت زیر انجام می‌گیرد. در جدول شماره ۲ به هر یک از زیر مضمون‌ها بر اساس درجه اهمیت ۱ (خیلی کم) ۲ (کم) ۳ (متوسط) ۴ (زیاد) ۵ (خیلی زیاد) بر اساس نظرات گروه‌ها جهت اولویت بندی عوامل امتیاز داده شده است. و در نهایت امتیاز هر عامل جمع شده و عوامل مهم‌تر تا کمتر تاثیرگذار مشخص گردیده است.

جدول شماره ۲: اولویت بندی عوامل موثر

رتبه	امتیاز	اعضای گروه						گزینه‌ها
		۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۲	۲۴	۵	۴	۴	۵	۳	۳	بومی نبودن مدیران محلات
۴	۲۲	۵	۲	۳	۵	۳	۴	ناهماهنگی سرا با سایر نهادهای اثرگذار
۱	۲۷	۵	۴	۵	۵	۳	۵	کم توجهی به مسائل مالی کارکنان سرای محلات
۶	۱۸	۳	۲	۴	۳	۴	۲	کم رنگ بودن نقش مردم در سرای محلات
۸	۱۶	۳	۱	۳	۲	۳	۴	فقدان نیازسنجی در برنامه‌های سرای محله
۷	۱۷	۳	۱	۲	۵	۳	۳	پایین بودن کیفیت برنامه‌های سرای محله
۶	۱۸	۵	۲	۲	۵	۱	۳	شکل گرفتن نگاه درآمد زاد به برنامه‌ها
۵	۲۰	۵	۱	۴	۵	۳	۲	شعارزدگی در برنامه‌های سرا
۳	۲۳	۵	۳	۵	۴	۱	۵	موازی کاری فعالیت‌های فرهنگی سرای محلات

نتیجه‌گیری

رویکرد نوین مدیریت شهری تاکید بیشتر نسبت به تقویت نهادهای محلی می‌باشد. به این معنی که لازمه توسعه پایدار استفاده از ظرفیت جامعه محلی و مشارکت محلی می‌باشد. تا آنجا که می‌توان گفت حکمروایی الگویی برای تقویت و توسعه اجتماع محلی، افزایش تمرکز بر مشارکت، ظرفیت سازی و توسعه خود مدیریتی است و در آن صورت توجه به زندگی بهتر، ضرورت حفظ منابع، ارتقای توسعه، ایجاد انتخاب های کامل، توانمندسازی گروههای مختلف برای مشارکت، مورد تاکید و الزام آور خواهد بود. زیرا این جوامع با کارایی بالا به هدف های ملی دولت کمک خواهند کرد. در این میان، نقش نهادهای محلی همچون سرای محلات در شکل دهی و تحکیم مشارکت‌های مردمی به ویژه در مقیاس محلات بسیار برجسته است.

بر همین اساس مجموعه‌هایی با عنوان سرای محله در سطح شهر تهران در راستای تحقق نظم اجتماعی پایدار، تثبیت هویت شهری از طریق جلب مشارکت و حضور فعال شهروندان در امور فرهنگی و اجتماعی و در نهایت تقویت سرمایه اجتماعی ایجاد گردید. اما سرای محله در راستای تحقق اهداف پیش رو یعنی تحقق مدیریت محلی با مسائل و مشکلاتی همراه است که در صورت توجه به این مشکلات می‌توان به نتایج بهتری دست یافت.

در این پژوهش از روش مصاحبه عمیق استفاده کردیم و مصاحبه ها را تا زمانی که به اشباع نظری یعنی مواجه شدن با پاسخ های مشابه ادامه دادیم. مصاحبه های انجام شده به صورت کامل پیاده سازی شد و نهایتاً ۹ زیر مضمون شامل بومی نبودن مدیران، ناهماهنگی سرای محله با سایر نهادهای موثر، موازی کاری، کم توجهی به وضعیت حقوق کارکنان سرای، کم رنگ بودن نقش مردم در سیاستگذاری برنامه‌ها، فقدان نیازسنجی در برنامه‌های اجرایی سرای، پایین بودن سطح کیفیت برنامه‌ها، ایجاد نگاه درآمدزا به سرای، شعار زدگی در برنامه‌های سرای استخراج شد. بدین ترتیب از این زیر مضمون‌ها، دو مضمون اصلی مسائل مربوط به مشکلات ساختاری و نهادی و مشکلات مربوط به حوزه عملکردی استخراج و در انتها نیز با استفاده از تکنیک گروه اسمی اولویت بندی شد. اولویت بندی زیر مضمون ها نشان داد که کم توجهی به مسائل مالی کارکنان سرای محله مهم ترین عامل در میان سایر عوامل می باشد. اهمیت این عامل از آنجا مشخص می شود که بدون تردید یکی از مهم ترین دلایل بی انگیزه بودن کارمند در هر اداره و سازمانی کافی نبودن حقوق و دستمزد وی می باشد. انگیزه کار در ابتدا برای هر شخص تامین معاش خود و خانواده و در نهایت حرکت به سوی زندگی بهتر همراه با رفاه بیشتر است. اگر کارمند احساس کند که در مقایسه با کاری که انجام می دهد یا افرادی که در محل کار وظایف مشابهی دارند، حقوق کمتری دریافت می کند، دچار بی انگیزگی و یا کاهش انگیزه خواهد شد. اولویت بعدی به لحاظ اهمیت در میان سایر عوامل، بومی نبودن مدیران سرای می باشد که منجر به عدم شناخت نسبت به ساختار اجتماعی و اقتصادی محله خواهد شد حضور مدیران بومی در سراهای محلات موجب می‌شود شناخت کافی از معضلات و ظرفیت‌های محله به دست آید و مدیران بتوانند به راحتی برنامه‌ریزی‌های لازم را انجام دهند. در رتبه بعدی نیز موازی کاری فعالیت های سرای قرار گرفت که عامل مهمی در صرف هزینه اضافی و کاهش کیفیت برنامه ها می باشد. و می توان گفت سبب پیچیدگی در تصمیم گیری ها و اجرا خواهد شد. بعد از این عامل نیز ناهماهنگی با سایر نهادها می باشد که باعث فعالیت های جزیره ای و مستقل می شود. در این زمینه بایستی گفت که جهت بالا رفتن کارایی سراهای محلات احتیاج به هماهنگی با نهادهای بالادستی که اهداف مشترکی دارند می باشند.

منابع

- احدیان، امید و شاکر اردکانی، رضا (۱۳۹۲). تقویت مدیریت محلی، راهکاری در جهت توانمندسازی سکونتگاههای غیر رسمی (مورد مطالعه: محمدآباد اصفهان)، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۲، صص ۳۱۱-۳۲۶
- برک پور، ناصر، اسدی، ایرج (۱۳۹۵). مدیریت و حکمروایی شهری، انتشارات دانشگاه هنر، چاپ سوم.
- پورجعفر، محمدرضا و محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۸). طراحی شهری و سرمایه اجتماعی در فضای عمومی، انتشارات هله.
- حبیبی، رعناسادات (۱۳۸۷). تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۵، صص ۵۰-۳۹
- حکاکی، محمد، افشانی، مینو و محمدی، مهدی (۱۳۹۵). بررسی تاثیر استرس بر عملکرد کارکنان با توجه به نقش واسطه تبعیض ادراک شده، فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۲۲۷-۲۰۵
- خادمالحسینی، احمد، طهماسبی زاده، فرشاد و میرعنایت، ناهیدالسادات (۱۳۹۳). تحلیل دیدگاه شهروندان از اهمیت محله محوری در مدیریت شهری (مورد مطالعه: منطقه ۹ شهر اصفهان)، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۱۷۶-۱۵۳
- درگاهی، ملیحه (۱۳۹۵). سبک زندگی و فضای عمومی، سایت انسان شناسی و فرهنگ.
- رضایی، محمدرضا و نگین ناجی، سوده (۱۳۹۴). بررسی راهکارهای موثر در ایجاد محله پایدار با رویکرد مشارکتی (مورد مطالعه: محله راهنمای یاسوج)، پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ۶، شماره ۲۰، صص ۸۲-۶۹
- ساسان پور، فرزانه، سلیمانی، محمد، ضیاتیان، پرویز و دلفان آذری، زهرا (۱۳۹۴). جایگاه محله در توسعه پایدار (مورد مطالعه: محله های منطقه ۱۰ شهرداری تهران)، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۱، دوره ۴۷، صص ۱۷۶-۱۵۹
- سرایی، محمد حسین، سجادی، ژیللا، علیان، مهدی و لشگری، احسان (۱۳۹۴). بازخوانی نقش و عملکرد مدیریت شهری در تحقق محله تاریخی پایدار (مورد مطالعه: بافت تاریخی شهر یزد)، جغرافیا و توسعه، شماره ۴۱، صص ۱۳۰-۱۰۵
- صفی، سمیه و نظریان، اصغر (۱۳۹۴). نقش ساختار مدیریت شهری در توسعه فرهنگ شهر و شهرنشینی (مورد مطالعه: شهر همدان)، فصل نامه آمایش محیط، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۷۳-۵۱
- عاشوری چهارده، متین (۱۳۹۱). ارزیابی فضای عمومی محلات شهری با تاکید بر مفهوم زمان و ارائه راهکار برنامه ریزی (مورد مطالعه: محله های گلزار و ساغریسازان رشت)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا.
- عظیمی آملی، جلال و رکن الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۳). حکمروایی روستایی (مدیریت توسعه پایدار)، انتشارات سمت، چاپ اول.
- عظیمی آملی، جلال (۱۳۹۰). تحلیل حکمروایی خوب در پایداری روستاها (مورد مطالعه: روستاهای استان مازندران)، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- فدایی، فرزانه (۱۳۹۵). طراحی خانه سلامت و سرای محله، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا.
- فدایی، فرزانه (۱۳۹۵). طراحی خانه سلامت و سرای محله (هویت بخشی به بافت تاریخی مفخم بجنورد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده معماری.
- فنی، زهره، توکلی نیا، جمیله، قربانی، حمید و سلطان زاده، اکبر (۱۳۹۳). ارزیابی عملکرد سرای محلات در راستای توسعه محلی (مورد مطالعه: سرای محلات اوین، تجریش و نیاوران)، مدیریت شهری، دوره ۱۳، شماره ۳۶، صص ۴۶-۳۵
- مشکینی، ابوالفضل و لطفی، صدیقه (۱۳۹۳). ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در عدالت فضایی میان نواحی شهری (مورد مطالعه شهر قائم شهر)، برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۸، شماره ۲، صص ۱۷۲-۱۵۳
- مشکینی، ابوالفضل و موذن، سهراب (۱۳۹۴). تحلیل حکمروایی مطلوب شهری در پایدار شهرها (مورد مطالعه: شهر عجب شیر)، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۱۳۲-۹۹
- مقاخری، صباح الدین (۱۳۹۵). کیفیت کالبدی و اجتماعی فضاهای شهری سنجند و پیوندهای محله ای شهروندان، مسائل اجتماعی ایران، سال ۷، شماره ۱، صص ۱۶۲-۱۴۵
- موحد، علی، قاسمی کفروودی، سجاد، کمان رودی، موسی و ساسان پور، فرزانه (۱۳۹۴). بررسی توسعه محله های شهری با تاکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری (مورد مطالعه: منطقه ۱۹ شهرداری تهران)، فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۹، شماره ۱، ۱۸۰-۱۴۷
- مهدی زاده، جواد (۱۳۹۵). اندیشه های نو در مدیریت و حکمروایی شهری، انتشارات آگاه، چاپ اول
- مهدی زاده، میثم، دشتی، فرشاد و علیشیری، سکینه (۱۳۹۵). هم پیوستاری خانه و شهر، خانه ایرانی جزئی از نظام همسایگی و محله با تاکید بر ارزش های شهر اسلامی، مدیریت شهری، شماره ۴۳، صص ۳۶۶-۳۴۳

- میرکتولی، جعفر (۱۳۹۴). تحلیل شکل‌گیری واحدهای همسایگی به عنوان محور تشکیل و توسعه شهرهای ترکمن نشین، مورد مطالعه: شهر آق قلا، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۶، شماره ۲۰، صص ۱-۱۶
- نادری بوانلو، محمد و پرتوی، پروین (۱۳۸۹). تدوین الگوی محله محوری در مدیریت شهری، با توجه به ویژگی‌های شهر مشهد، نامه معماری و شهرسازی، دوره ۳، شماره ۵، صص ۸۰-۶۳
- نصیری، اسماعیل (۱۳۹۴). ارزیابی عملکرد مدیریت ناحیه محوری بر کارآمدی حکمروایی مطلوب شهری (مورد مطالعه: منطقه ۴ شهر تهران)، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۵۶-۱۳۹
- نصیری، معصومه (۱۳۸۴). فقر، تبعیض: علت‌های محدودیت توسعه اجتماعی زنان ایران، فصلنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، سال نوزدهم، شماره ۸-۷
- نوذری، حمزه (۱۳۹۵). تحلیل تعارضات همسایگی و برخی پیامدهای آن در شهر تهران، بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۶، شماره ۲، ۳۹۰-۳۷۳
- نوریان، فرشاد و مظفری پور، نجمه (۱۳۹۲). ارزیابی عملکرد مدیریت محله محور با تاکید بر شاخصه‌های سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه: محلات ۷ گانه ناحیه ۱ منطقه ۲۱ شهرداری تهران)، هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۵۶-۴۷
- نیسی، خدیجه و جوانمردی، منوچهر (۱۳۹۴). بررسی شاخص‌های توسعه انسانی با تاکید بر تبعیض و نابرابری جنسیتی در نواحی روستایی، فصلنامه زن و فرهنگ، دوره ۷، شماره ۲۵، ۱۱۷-۱۰۷
- نیکومرام، هاشم و حداد، مسعود (۱۳۸۶). بررسی اهداف و وظایف نهادهای رسمی فرهنگی در ایران و ارائه راهکار هماهنگ-سازی این نهادها، مجله مدیریت فرهنگی، سال اول، پیش شماره اول، ۱۲۸-۱۰۷
- CHaudhry.i,malik.sh,Nawaz khan.kh(2009),Factors affecting good governance in pakistan: animperial analysis. P.339
- Barton, H. (2003), Shaping Neighborhoods, London and New York, Spon Press.

اثر گیاهان فضای سبز در سلامت محیط زیست شهری

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۱۸

کد مقاله: ۴۲۹۲۶

محمدرضا محمدشفیعی^{۱*}، پرینا موحدخواه^۲

چکیده

گیاهان فضای سبز از عناصر اصلی محیط زیست هستند که با توجه به مناطق گوناگون دارای شرایط نگهداری متفاوتی می باشند. پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر گیاهان فضای سبز بر سلامت محیط زیست شهری می باشد. روش تحقیق از نوع توصیفی - اسنادی با استفاده از شیوه کتابخانه ای می باشد. یافته ها حاکی از آن است که گیاهان فضای سبز نقشی روانی، اجتماعی و اقتصادی داشته و نیز گیاهان فضای سبز در سلامت محیط زیست شهری نقش دارند. نتایج نشان داد که با توجه به نقش روانی گیاهان فضای سبز بر روابط عاطفی انسان ها، وجود فواید روحی و روانی در جهت بهبود سلامت روحی و روانی دارند. از سویی گیاهان در فضای سبز به عنوان نیروهای اثرگذار بر تحول های اجتماعی هستند. گیاهان از لحاظ اقتصادی سبب می گردند تا اشخاص با امکانات مالی ضعیف بتوانند از تحرک فیزیکی و جسمی برخوردار شوند و به تبع آن هزینه های دارویی و درمانی کاهش می یابد. همچنین قرارگیری مکان های مسکونی و تجاری در همجواری فضاهای سبز ارزش اقتصادی این مکان ها را افزایش می دهد. گیاهان با کاهش آلودگی هوا، آلودگی صوتی، بصری، جذب امواج صوتی، جلوگیری از فرسایش خاک و باد، جذب پرتوهای خورشیدی، تولید فیتوسید، تعدیل آب و هوا و میکروکلیم و نیز دفع بوهای ناخوشایند و مزاحم بر ارتقاء سلامت محیط زیست شهری کمک شایانی می نمایند.

واژگان کلیدی: گیاهان، فضای سبز، محیط زیست شهری، روانی، اجتماعی، اقتصادی

۱- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، pmovahed88@gmail.com

در دنیای کنونی پیشرفت‌های تکنولوژیکی و گسترش وسیع شهرها در جهان و از جمله ایران پیامدهای غیرقابل اجتناب عصر دانش و فناوری را به همراه دارد. در کنار مزایای اقتصادی و اجتماعی شهرها - به ویژه کلانشهرها - آثار سوء حاصل از رشد روزافزون جمعیت، منابع طبیعی محدود، بیکاری و فقر، بافت‌های فرسوده شهری و مشکلات زیست محیطی زمینه وسیعی از عوامل تهدیدکننده سلامت انسان و سلامت محیط زیست شهری را در شهرها و عمدتاً در کشورهای در حال توسعه فراهم نموده است. پیامدهای زیست محیطی جدی از جمله آلودگی‌های زیست محیطی، تخریب محیط‌زیست، پوشش گیاهی و از بین رفتن اکولوژیکی محیط زیست به سبب تغییر در کاربری و پوشش اراضی با روند منفی از نظر آثار ساختاری و عملکردی را به همراه دارد (پاپنگ غراوی، ۱۳۹۰). لذا شهرها به سبب تغییراتی که در آنها ایجاد شده با طبیعت فاصله زیادی پیدا نموده و آلودگی‌های ناشی از صنایع و تکنولوژی شهرها را به جهنمی برای ساکنان آن تبدیل نموده است همچنین توسعه بی‌رویه شهرها سبب تخریب طبیعت شده است (بیژن‌زاده، ۱۳۹۰). طبیعت و فضای سبز به عنوان قلب تپنده زیست‌گاه‌های بشری ایفای نقش نموده و بهترین محل و موقعیت ایجاد شهرهای نخستین بودند. با بی‌توجهی ساکنان شهر طبیعت رو به افول و نابودی گذاشته و این بحران‌ها روز به روز شهرها را تهدید می‌کنند مانند آلودگی‌های صوتی، آلودگی هوا، آلودگی خاک، آلودگی آب و... که در نتیجه زندگی در میان ازدحام ساختمان‌های سنگی و ترافیک‌های شدید و تردد انواع وسایل حمل و نقل، لزوم توجه به نیازهای جمعیت عظیم شهری احساس می‌گردد. انسان‌های شهرنشین برای رفع این نیازها اقدام به ایجاد باغ‌ها، پارک‌ها و فضاهای سبز مصنوعی در داخل شهرها نمودند. پارک‌ها و فضاهای سبز به سبب حمایت از سیستم‌های اجتماعی شهر و مهیا نمودن خدمات اکوسیستمی، از جمله راه‌های مناسب در جهت رفع مسائل زیست‌محیطی و تبدیل محیط‌های شهری به محل‌های قابل زیست برای شهروندان است (نقی‌زاده، ۱۳۸۸). توسعه فضای سبز شهری سبب تولید اکسیژن، تعدیل دمای محیط، جذب آلودگی‌ها، تثبیت نمودن خاک به خصوص در سطوح شیب‌دار، افزایش رطوبت، زیباسازی محیطی، کنترل آلودگی صوتی و بصری و غیره می‌شود که در بهبود کیفیت محیط شهری نقش داشته و فضای مناسبی برای شهروندان ایجاد می‌کند (امینیان و امینیان، ۱۳۹۳).

در این زمینه تحقیقاتی صورت گرفته از جمله هرینگتون، برتولین و لئونارد (۲۰۱۰) بیان نمودند که در پارک ۳۰ هکتاری در سیراکوس نیویورک درختانی چون گردو، کاج، نراد، بلوط، فندق، سروکوهی، اکالیپتوس، بید و افرا از خود ماده‌ای به نام فیتونسید در فضا رها می‌کنند که برای بسیاری از باکتری‌ها و قارچ‌های تک سلولی و برخی از حشرات ریز اثر کشندگی دارد و در عین حال تولید چنین موادی توسط درختان بر روی انسان اثر فرح‌بخشی دارد. لذا پارک سیراکوس نیویورک در ایجاد سلامت زیست محیطی و نیز سلامت روانی انسان نقش گسترده‌ای دارد (به نقل از معصومی، ۱۳۹۶). میلوارد و سبیر (۲۰۱۱) نشان داد که پارک‌های جنگلی شهری خدمات زیست‌محیطی متعدد با ارزشی را برای شهرها فراهم می‌سازند و سعی نمودند که مزایای این پارک را برای شهرها به صورت کمی بیان نموده تا اهمیت آن قابل درک‌تر باشد. ون‌دیلن و همکاران (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «فضای سبز در محله‌های شهری و سلامت ساکنان»، نشان می‌دهند رابطه مثبتی میان فضاهای سبز محله با شاخص‌های سلامت در گروه‌های فردی - اجتماعی و اجتماعی - اقتصادی وجود دارد. کابیچ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان «اجرای خدمات اکوتوریسم و چالش‌های حکومتی در برنامه‌ریزی فضای سبز شهری برلین» به این نتیجه رسید که معضلات اصلی در حکمرانی سبز شهری برلین، به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند که عبارتند از: ۱- رشد جمعیت و محدودیتهای مالی در بودجه شهرداری ۲- کمبود تخصص ۳- کمبود آگاهی ذینفعان از مزایای فضای سبز. با این حال مفهوم خدمات اکوتوریسم، یک بحث مفید برای ترویج حفاظت از فضاهای سبز شهری موجود و برقراری ارتباط و استفاده از مزایای طبیعت شهری را در تمام سطوح حکومت فضای سبز، فراهم می‌کند. شیتکه و همکاران (۲۰۱۶) نشان می‌دهد در محدوده‌های مورد مطالعه، دلیل اصلی مراجعه به پارک‌ها، پیاده‌روی و گذران اوقات فراغت همراه با دوستان و خانواده می‌باشد. علاوه بر این استفاده از گیاهان متنوع در فضاهای سبزی شهری در جذابیت‌های بصری نقش موثری دارد. محمدی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «اهمیت فضای سبز در محیط‌زیست شهری» نشان دادند که مهم‌ترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای زیست محیطی آن هاست که شهرها را به عنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی دار کرده و با آثار سوء گسترش صنعت و کاربردی نادرست تکنولوژی مقابله نموده، سبب افزایش کیفیت زیستی شهرها می‌شوند. فضای سبز مناسب در شهرها یکی از عوامل موثر در کاهش این اثرها هستند و به ویژه در ارتباط با گرد و غبار و آلودگی‌های هوا، فضای سبز شبه جنگلی، ریه‌های تنفس شهرها به شمار می‌روند. مهم‌ترین تاثیر فضای سبز در شهرها تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، لطافت هوا و جذب گرد و غبار است. به طور کلی وجود فضای سبز و تاثیر آن‌ها در شهرها اجتناب ناپذیر است، به طوری که بدون آن ممکن نیست شهرها پایدار باقی بمانند. زادباقرصیقلانی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش «گیاهان بوگیر، ترفندی در حفظ زیبایی و سلامت محیط طبیعی شهری مطالعه موردی کمربند جنگلی شهر گز برخوار» بیان نمودند در مناطق خشک و نیمه خشک کشور منابع آب محدودتر و گران‌بهرتر است، در این میان پساب تصفیه شده یکی از منابع نامتعارف مورد استفاده در آبیاری فضای سبز است، اما از عمده‌ترین معایب آن ایجاد فضایی ناخوشایند از بویهای مزاحم است لذا

کشت گیاهانی که به علت خاصیت بوگیری و جذب بو می‌توانند ضمن زیباسازی محیط ایجاد شده بخشی از بوهای مزاحم را نیز حذف نمایند اقدامی راهبردی است. در کمربند جنگلی شهر گر که با پساب آبیاری شد، استفاده از مجموعه‌ای از گیاهان بوگیر و پالاینده که عمدتاً گیاهانی دارای برگ‌های براق، محکم و مومی شکل و معطر هستند در این زمینه بسیار مساعد بود. علی اصل و آذربار (۱۳۹۴) در مقاله «بررسی نقش و اهمیت فضای سبز در زندگی شهری» بیان نمودند که فضاهای سبز شهری دارای بازدهی اجتماعی و اکولوژیکی هستند که مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای محیط زیستی، یا بازدهی اکولوژیکی آنهاست که شهرها را برای زیستم مساعد می سازد و با آثار مخرب گسترش صنعت و حمل و نقل مقابله می کند و موجب ارتقای کیفی در زندگی شهروندان می شود. اهمیت فضاهای سبز شهری تا بدان حد است که امروزه وجود این کاربری به عنوان یکی از شاخص های توسعه یافتگی جوامع به حساب می آید. میرکتولی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش «سنجش پذیری و تحلیل سلامت محیط زیست شهری با تاکید بر شاخص های زیست محیطی (مطالعه موردی: شهرستانهای استان گلستان)» نشان می دهد که شهرستانهای گرگان، گنبدکاووس و علی آباد بالاتر و شهرستان های گمیشان، مینودشت و گالیکش پایین تر از دیگر شهرستانها در توسعه زیست محیطی در استان گلستان قرار دارند.

گسترش و رشد سریع شهرها، بسیاری از اراضی پیرامون شهرها به زیر ساخت و سازهای شهری رفته و تعادل محیطی بین شهرها و بستر طبیعی آن به هم خورده و در نهایت سبب رشد فیزیکی بی رویه و بدون کنترل نظارت شهرها گردید. بنابراین از آنجا که گیاهان عامل اساسی در محیط زیست شهری هستند، هدف از پژوهش حاضر بررسی اثر گیاهان فضای سبز در سلامت محیط زیست شهری می باشد.

۲- روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی است که در زمره مطالعات تحلیلی قرار می گیرد و برای انجام آن از روش توصیفی - تحلیلی استفاده گردیده است. در پژوهش حاضر متغیر مستقل، گیاهان فضای سبز است. متغیر وابسته متغیری است که متأثر از متغیرهای دیگر است. در پژوهش حاضر متغیر وابسته، سلامت محیط زیست شهری است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه گیاهان فضای سبز شهری در کشور ایران، می باشد.

۳- یافته ها

با بررسی مطالعات، تحقیقات و پژوهش هایی پیرامون نقش گیاهان فضای سبز در سلامت محیط زیست شهری، نقش روانی فضای سبز، نقش محیط زیستی، نقش روانی-اجتماعی و اقتصادی فضای سبز بررسی می شود.

۳-۱- نقش روانی گیاهان فضای سبز

در زمان های نه چندان دور اکثریت شهرهای ایران نه فقط در حیطه باغها و مزارع بلکه در محدوده باغچه ها و حیاط هایی مملو از درخت احاطه شد بودند که این امر امکان تماس دائمی انسان با طبیعت و تلطیف محیط مصنوعی، ایجاد فضاهای آرامش بخش و شاداب را مهیا می نمود. با رشد شهرها و چیرگی ماشین و حکومت تفکرات سوداگرانه و نیز تغییر دیدگاه ها به زمین به عنوان کالا و نه به مانند وطن و مکانی برای آرامش، استفاده مادی از زمین در دستور کار قرار گرفت و افزون بر فضاهای سبز، باغها، مزارع و طبیعت اطراف شهر تخریب و به آپارتمان مبدل گشت. با گذشت زمان و مشخص شدن عوارض ناشی از کاهش باغها و فضای سبز، فواید فیزیولوژیکی فضای سبز بر سلامت محیط زیست شهری مورد توجه قرار گرفت و ضرورت ارتباط انسان با طبیعت از نظر معنوی و روانی مشخص گردید (نقی زاده، ۱۳۸۹). محیط فیزیکی اطراف انسان ها اعم از محیط مصنوعی و یا طبیعی، اثرات بسیار مهمی در رفتار، روحیه و حال و هوای اشخاص دارد. در این بین فضاهای سبز نیز از اهمیت بالایی برخوردارند و انسان ها با برقراری ارتباط عاطفی با این فضاها ضمن داشتن یک سری مفاهیم عمومی و مشترک، معانی و تعبیرهای شخصی ویژه ای از آن ها برداشت نموده که این امر نه فقط باعث بهبود هویت و شخصیت اشخاص ساکن در شهر می گردد، بلکه فواید روحی و روانی زیادی نصیب ایشان می کند. بنابراین طراحان فضاهای سبز ضمن توجه کلی به طراحی فضاها، باید خصوصیات فردی و تعبیر خصوصی گروه های گوناگون استفاده کننده از این فضاها را در نظر گرفته و در طراحی فضاها این مهم را لحاظ نماید تا بدین وسیله فضای سبز را به مکانی با هویت تبدیل سازند (صادقی، ۱۳۹۶). نتایج حاصل از بررسی های روان شناسان محیط در باره تأثیرات فضای سبز بر سلامت محیط زیست شهری نشان داد که محیط های سبز می توانند بر روی رفتار انسان ها برای شناخت هرچه بیشتر و پیرو آن برنامه ریزی های دقیق تر و صحیح تر در جهت بهبود سلامت جسم و روح و روان مردم نقش داشته باشد (علی اصل و آذربار، ۱۳۹۴). شکل ظاهری هر گیاه باعث شگفتی، لذت بردن، تحریک ساختن و متحیر کردن هر بیننده می گردد. گیاهان مهیج، همراه با

رنگ‌های زیبا و بافت‌هایی برای لمس و سرشار از بوهای مرموز هستند. طراحی کاشت، هنری بصری بوده ولی حواس بویایی، لامسه و شنوایی را نیز تحریک می‌سازد. لذا به طور کلی گیاهان می‌توانند اشخاص را تحریک نموده و بر رفتار ایشان به صورت‌های گوناگون اثر داشته باشند (رضاخانی، ۱۳۹۲). شکوفه‌ها، غنچه‌ها، جنگل‌ها، درختان و مراتع از جمله زیبایی‌های طبیعت هستند که تفکر در این زیبایی‌ها در روح آدمی سه تأثیر بسیار عمیق دارد. زدودن اندوه، آرامش بخشی انسان و شادی و خوشحالی روح از جمله آثار بزرگ آن می‌باشد. تماشای غنچه‌های زیبا و بانشاط، گلبرگ‌های لطیف و خوش‌رنگ، شکوفه‌های جذاب و دل‌ریا، شاخه و تک‌تک اجزای درختان و بوستان‌ها، آدمی را غرق در شادی و نشاط می‌سازد و به انسان آرامشی عمیق می‌بخشد که ذات فطریش را بیدار و جانش را شاداب و زنده می‌سازد، افسردگی و غم‌ها را می‌زداید و در انسان سرور و تازگی را تجلی می‌سازد (حسینی، ۱۳۹۲). بررسی نتایج دانشمندان علم محیط‌زیست حاکی از آن است که درختانی همانند نراد، گردو، کاج، فندق، بلوط، اکالیپتوس و بید از خود ماده‌ای به اسم فیتونسید در محیط آزاد نموده که بر بسیاری از قارچ‌های تک‌سلولی، باکتری‌ها و بعضی از حشرات ریز تأثیر کشنده دارد. در عین حال تولید اینچنین موادی به وسیله درختان بر روی آدمی اثرات فرحبشی داشته و دلیل این امر این است که مغز انسان از دو نیم‌کره چپ و راست تشکیل گشته که نیم‌کره راست مغز در تنظیم احساسات طبیعی و غریزی انسان همانند احساس خواب، محبت و دیگر نیازهای طبیعی نقش داشته در صورتی که نیم‌کره چپ مغز انسان، با به نظم کشیدن کارهای مکانیکی همانند تنظیم وقت، سر وقت آماده بودن و حضور به موقع را برعهده دارد. با تأکید بر سلامت محیط زیست شهری، فضاهای سبز می‌توانند در زمره مراکز تأمین‌کننده بهداشت روان و جان نقش عمده‌ای بر تمدد اعصاب انسان‌ها برعهده داشته باشند (قربانی، ۱۳۸۷).

در ذیل به شماری از کاربردهای روانی فضای سبز شهری اشاره می‌شود:

– خلوت‌گزینی و آرامش

انسان‌های افزون بر نیاز به قرارگاه‌هایی خلوت برای ارضای بسیاری از نیازهای فیزیولوژیک و پایه، با گزینش نمودن تنهایی به تمدد اعصاب و استراحت اقدام می‌کنند و اگر این نیاز انسان‌ها ارضا نگردد، تعارض و تنش در وجودشان احساس می‌شود. ایجاد و تهیه فضاهای سبز سبب دگرگونی محیط گشت و شرایط بهتری در جهت رشد توانایی‌های شخص بوجود می‌آورد که این امر سلامت لازم برای فعالیت و خلاقیت و نیز سازندگی اجتماعی و فردی را به همراه داشته و جامعه‌ای با نشاط، سرزنده، پیشرو و خلاق را ایجاد می‌سازد (حسین‌زاده، ۱۳۹۰).

– تأثیرات نور

نحوه حضور نور در محیط نقشی بسیار مهم و تعیین‌کننده در نحوه کنش و واکنش انسان‌ها داشته و شناخت نور و نحوه اثرگذاری نور بر اشخاص می‌تواند سبب برخوردی آگاهانه در طراحی محیط زیست گردد (مرادی‌خواه و تهرانی‌فر، ۱۳۸۵). در فضای سبز شهرها به سبب وجود گونه‌های مختلف پوشش گیاهی و نیز ترکیبات رنگی متنوع پتانسیل و ضرورت بسیاری برای بهره‌گیری از نور به منظور برجسته‌سازی سیمای شهری و ایجاد مطلوبیت از فضا وجود دارد. امنیت روانی انسان‌ها در کنار ایمنی فیزیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و در فضاهایی که از روشنایی و نور مناسب برخوردار نبوده، زمینه بروز رفتارهای ناپه‌نجار و حتی ترس اشخاص از فضا نیز وجود دارد در مقابل آن استفاده از نورپردازی درست می‌تواند محیطی آرامبخش و مطلوب را برای افراد مهیا سازد (حسین‌زاده، ۱۳۹۰).

– تأثیرات رنگ

رنگ‌ها به مقتضی ویژگی‌های خویش اثراتی بر روان انسان داشته که مرتبط با رفتارهای روانی و اجتماعی انسان‌ها هستند. یک گونه ارتباط سه محوری میان انسان، رنگ و طبیعت موجود است که هر مقدار این ارتباط متعادل‌تر باشد از نظر روانی برای آدمی مفیدتر می‌باشد. انتخاب نابجا و غلط رنگ، سبب می‌گردد تا محیط بد یا بی‌خاصیت نشان داده شود به اصطلاح مرگ رنگ عنوان می‌گردد (بیژن‌زاده، ۱۳۹۰).

رنگ سبز در فضای سبز رنگی غالب بوده که سبب اعتماد به نفس، تقویت روحیه و قدرت تسلط بر حوادث می‌گردد و بنابراین موجب آرامش روانی و رفع خستگی می‌گردد و نیز قدرت تحمل و صبوری را بالا می‌رود و بدین وسیله می‌توان فضای شهر را از نظر روانی برای ساکنین شهر قابل زیست‌تر نمود. روان‌شناسان بر این عقیده‌اند که رنگ‌درمانی و محیط درمانی در حل مشکلات و بحران‌های روان نقش داشته و تغییر محیط و به طور معین قرار گرفتن در محیط‌های سبز در این دوران جایگزین مناسبی به جای دارو درمانی می‌باشد (اسماعیلی، ۱۳۹۲).

۳-۲- نقش زیست محیطی گیاهان فضای سبز

در قرون نوزده میلادی اکثر کارشناسان شهری و انسان‌های عادی از اهمیت و نقش عمیق فضاهای باز در سلامت انسان شهرنشین به خوبی مطلع بوده تا جایی که فضاهای باز و پارک‌های داخلی شهر به اسم فضای سبز بهداشتی اسم‌گذاری

شدند (خسروی، ۱۳۸۱). گستردگی شهرها، ازدیاد جمعیت، افزایش کارخانه‌ها و کارگاه‌ها و شلوغی و سروصدای اتومبیل‌ها همگی آثار مخربی بر سلامت روانی و جسمی انسان‌ها وارد نموده است. ولی با توجه به آنکه در عصر حاضر انسان‌ها ناچار به استفاده از تکنولوژی و صنعت برای پیشرفت هستند بنابراین باید چاره‌ای اندیشید تا افراد با خاطری آسوده (از لحاظ روحی و روانی) به انجام فعالیت‌های روزمره خویش پرداخته و از ابتلا به بیماری‌های ناشی از دود اتومبیل و کارخانجات (از نظر جسمی) در امان بمانند. بنابراین از جمله راه‌حل‌های مفید در زمینه مسائل بیان شده، حفظ و گسترش فضاهای سبز در سطح شهرها و حاشیه‌های اطراف آن می‌باشد. لذا شهرداری برای حل مسائل محیط زیستی و تبدیل نموده هرچه بهتر محیط شهر به مکانی قابل زیست برای انسان‌ها دست به کار شده و به کارهایی مانند توسعه و تجهیز پارک‌ها و فضاهای سبز، کاشت، آبیاری و حفظ درختان در معابر، میدان‌ها، گذرگاه‌ها، خیابان‌ها، بزرگراه‌ها و پارک‌های عمومی اقدام نمودند (علی‌پوریان، ۱۳۸۳).

اثرات گیاهان بر کیفیت زندگی انسان‌های ساکن در شهر از طرق گوناگون بوده که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود:

– تعدیل دما و مقابله با گرما

گیاهان سبب ارتقاء کیفیت آب و هوای شهرها، متعادل نمودن حرارات و نیز بهبود شرایط سکونت حیوان‌ها در شهر می‌گردند. بدین طریق که درختان و گیاهان به واسطه تعریق بخار آب میان حرفه‌ای درون برگ‌ها و ساقه‌ها در هوای آزاد سبب کاهش دما می‌شوند (کروپتون، ۲۰۱۱).

– کاهش آلودگی هوا

پارک‌ها و فضای سبز مهم‌ترین طرق برای جلوگیری از آلودگی هوا بوده و به اصطلاح فرانسویان این فضاها کارخانه اکسیژن‌سازی می‌باشند که به وسیله عمل کربن‌گیری یا فتوسنتز با استفاده از کلروفیل موجود در برگ‌ها که در هر هکتار فضای سبز ۱۲ تا ۲۰ تن اکسیژن را تولید می‌نمایند و مقدار بسیاری گاز کربنیک را جذب می‌کند و از این رو فضا سبز و جنگل‌ها ریه شهر نیز نامیده می‌شوند. لذا تنها راه جبران اکسیژن و گازهای مورد نیاز تنفس انسان، حیوان‌ها، گیاهان و سوختن مواد مشتعل، حرکت اتومبیل، موتور و وسایل نقلیه و نیز پیشگیری از آلودگی هوا؛ ایجاد نمودن فضای سبز، درختکاری و ایجاد پارک می‌باشد (ایران‌نژاد پاریزی و تجملیان، ۱۳۹۰). جنگل‌ها، پارک‌ها و فضاهای سبز شهری سبب مطبوعیت برای ساکنان شهرها می‌گردند. در سال‌های کنونی به صورت علمی ارزش فضاهای سبز، پارک‌ها، درختان و سودمندی‌های این فضاهای برای ساکنین شهرها از لحاظ اقتصادی، زیستی و اجتماعی به اثبات رسیده است (ولف، ۲۰۱۴). گونه‌های گیاهی، درختان، درختچه‌ها و به خصوص چمن‌های کاشته شده در فضاهای سبز در تغییرات میکروکلیمای منطقه بسیار موثر هستند. گیاهان با مخلوط ساختن هوای پاک و آلوده از آلایندگی هوا کاسته و درختان با استفاده از گرفتن ذرات معلق هوا در میان برگ‌ها و ساقه‌ها به وسیله پرزهای کوچک در زیر سطح برگ‌ها از میزان آلایندگی می‌کاهند. تمامی گیاهان با تولید اکسیژن سبب رقیق شدن هوا و کم شدن غلظت مواد آلاینده شده و بعضی از آن‌ها به وسیله جذب مواد آلاینده به پاکیزگی هوا کمک شایانی می‌کنند. لذا پوشش گیاهی در مناطق شهر در درجه اول باید مقاوم به آلودگی و در درجه دوم جذب آلودگی را به همراه داشته باشد (معروف، زارعی و میکائیلی، ۱۳۹۳).

– کاهش آلودگی صوتی

فضای سبز از جمله شیوه‌هایی است که برای جلوگیری از آلودگی صوتی موثر می‌باشد. به این صورت که برگ‌ها و شاخه‌های درختان امواج صوتی را جذب می‌کنند، بدین طریق که خمش‌پذیری شاخه‌ها و نیز چرمی بودن برگ‌ها سبب می‌گردد صداهای ناهنجار جذب درختان شده و نیز پخش و درهم شکستن صداها و حتی گراسها را به همراه دارد. همچنین تنه درخت و شاخه‌های سنگین سبب انحراف صدا شده و شدت امواج صوتی را کم می‌کند. درختان پهن‌برگ بیش از درختان سوزنی در کاهش آلودگی صوتی موثر می‌باشند، ولی به شرط آنکه درختان پهن‌برگ دائمی و خزان‌نکرده باشند (ولف، ۲۰۱۴).

– کاهش آلودگی بصری

اکثر کلان‌شهرها از نظر بصری جلوه زیبایی نداشته و به سبب هوایی آلوده رنگی خاکستری به همراه زباله‌های رنگارنگ در کنار ساختمان‌های ناهماهنگ به ساکنین شهرها القا می‌کند. استفاده از فضاهای سبز در کنار آلودگی بصری می‌تواند حسی لذت‌بخش و آرامش‌دهنده توأم با غرور را به شخص القا نماید. بهره‌گیری از دیوارهای سبز و یا بام‌های سبز در حفظ زیبایی‌های طبیعی و بصری و سلامت روحی شهروندان نقش دارد. همچنین ایجاد اشکال زیبای حیوانات و پرندگان با چیدمان مناسب گل‌ها و گیاهان و نیز توپiاری می‌توانند زیباسازی بصری شهرها کمک نماید (معصومی، ۱۳۹۶).

– جلوگیری از فرسایش خاک

استفاده از پوشش گیاهی از جمله ارزان‌ترین و مناسب‌ترین شیوه‌های جلوگیری از فرسایش خاک است. پوشش گیاهی از طریق توده‌زیستی و ریشه‌های خود از رانش و آبشویی خاک و به صورت کلی از فرسایش سطحی و شیاری خاک جلوگیری به عمل آورده و با افزایش نفوذپذیری خاک به جذب رواناب سطحی نیز کمک می‌نماید (فورسید، ۲۰۱۳).

- جلوگیری از فرسایش بادی

گیاهان نقش بزرگی در هدایت جریان باد داشته و در صورت نبود گیاه در زمین گرد و غبار ناشی از وزش باد در هوا پراکنده شده و سبب مشکلات آلودگی هوا و کاهش نور خورشید می‌گردد. تاج درختان در کاهش سرعت باد نقش داشته از سویی زمانی که باد می‌وزد مقدار تبخیر سطحی برگها بالا رفته و هوا خنک می‌شود بنابراین تبادلات گازی تنظیم و جریانات مطلوب هوا صورت می‌پذیرد (رفاهی، ۱۳۹۴).

- جذب گرد و غبار

درختان و گیاهان به دلیل پراکندگی شاخ و برگ خویش بر تمام سطوح و زوایا دسترسی داشته و همانند یک گردگیری عالی عمل نموده و اگر با دقت به درختان نگاه کرده، می‌توان تنه آن‌ها را به جای دسته گردگیر و شاخ و برگ‌شان را به صورت پرهای یک گردگیر خانگی تصور کرد. با این خصوصیت، درختان و گیاهانی که درخاک ثابت هستند، به مانند یک گردگیر کاشته شده در زمین عمل کرده و گرد و غبار هوا را می‌گیرند (محمدی، پورقیومی و زارعی، ۱۳۹۱).

- بهسازی میکروکلیم

گیاهان و درختان با استفاده از توانایی خود در کاهش ذرات گرد و غبار موجود در هوا بهبود کیفیت هوا را به همراه داشته و به وسیله کم نمودن سرعت باد، ذرات سنگین‌تر نشست نموده و ذرات کوچکتر نیز بر روی سطوح گیاه به ویژه برگ‌ها جذب می‌گردد. بسیاری از کاج‌ها و گل صدتومانی نسبت به آلودگی هوا حساس بوده در صورتی که درختان جینکو، خرزهره‌ها و انواعی از بلوط‌ها نسبت به آلودگی هوا مقاومت بهتری دارند (مهدی‌نژاد، ۱۳۹۰؛ مظفر، حسینی و خدادادی، ۱۳۹۶).

- جذب پرتوها

خورشیدی پرتوهایی را به زمین منتشر نموده که یکی از آنها پرتو مادون قرمز و دیگری پرتو ماوراء بنفش است. جذب پرتوهای مادون قرمز خورشید به وسیله درختان و گیاهان صورت می‌گیرد و همچنین مقداری از پرتوهای ماوراء بنفش نیز به وسیله گیاهان جذب می‌شود. با توجه به اثرات پرتو ماوراء بنفش بر بافت سلولی گیاهان، جانوران و نیز خاصیت گندزدایی آن، لذا نقش گیاهان و درختان در پشتیبانی از انسان و دیگر جانداران در مقابل آفتاب سوزان به خوبی مشخص است (فلدر، ۲۰۱۳).

- تولید فیتوسید

فیتوسید ماده‌ای است که از درختانی مانند کاج، گردو، بلوط، نراد، سروکوهی، فندوس، بید، اکالیپتوس، داغداغان، زبان گنجشک و افرا در فضا آزاد شده که اثر کشندگی بر تعداد زیادی باکتری‌ها و قارچ‌های تک سلولی و بعضی از حشرات ریز دارد (میرکتولی، باددست و میری، ۱۳۹۶).

- تعدیل بوهای ناخوشایند محیط

کشت گیاهانی که اندام‌های معطر دارند همانند نارنج، اکالیپتوس و انواع گل‌ها سبب تعدیل بوهای ناخوشایند محیط می‌گردد (مهرآرا و لاهیجانیان، ۱۳۹۲).

۳-۳- نقش اجتماعی فضاهای سبز

مسائل شهرنشینی در محیط زیست شهری نیز مانند زنجیره‌ای متصل به هم وجود دارد و چاره‌اندیشی اساسی برای رفع مشکلات مربوط به صنعت، گستردگی صنایع، تکنولوژی و ... وجود ندارد. از سویی چون موضوعات اجتماعی مقدم بر همه بوده و نارسایی و آلودگی‌های محیط زیست نیز پدیده‌ای است که با رفع بنیادی مشکلات اجتماعی خود به خود کم می‌گردند (حسین‌زاده، ۱۳۹۰). فضای سبز شهری برخلاف تصوراتی نخستین تنها منطقه‌ای دارای گل و گیاه و درخت نبوده بلکه نمایانگر تفکرات فرهنگی و اجتماعی افرادی است که به درک تازه‌ای از طبیعت دست یافته‌اند و در حفظ آن کوشا می‌باشند. مکان ظهور فضاهای سبز کلیه مکان‌های زندگی انسانی را شامل شده و لذا فقط باغ‌ها، پارک‌ها، حاشیه شهر و خیابان‌ها را فضای سبز نمی‌گویند بلکه تمامی فضاهای بیرونی (غیر از ساختمان)، مکان‌های فرهنگی مانند کتابخانه، مدرسه‌ها، مکان‌های ورزشی و مذهبی را شامل می‌شود. نمایی از افکار فرهنگی و اجتماعی اشخاص در میان مردم نشان از میزان اهمیت ایشان به فضای سبز می‌باشد. همان‌گونه که جوامع شهری همیشه دچار تغییرات و تحولات اساسی می‌شود باید نیروهای اثرگذار بر تحول‌های اجتماعی شناخته شده و براساس آن محیط شهری طراحی، ساخته و ساماندهی گردد. کارکردهای عرصه‌های همگانی، به میزان ظرفیت بررسی و عملکردهای این فضاها بستگی داشته و به صورتی مرتبط با هم سبب زنده نمودن فضای سبز شهری می‌گردند (دهقان‌زاده، ۱۳۹۳).

۳-۴- نقش اقتصادی فضاهای سبز

درآمد اقتصادی مثبتی که به دلیل انجام ورزش‌های سبک و ملایم حاصل می‌شود زمانی که باهم جمع می‌گردند بسیار چشم‌گیر بوده از سویی هزینه‌های دارویی و درمانی برای اشخاصی که از تحرک فیزیکی و جسمی کمی برخوردارند، بسیار بالاست و مطابق تحقیقاتی که در سال ۲۰۱۲ در مرکز کنترل بیماری‌های ایالات متحده آمریکا صورت گرفته حاکی از آن است که هزینه یک ساله بیمارستان برای اشخاص بین ۶ تا ۱۷ سال در حدود ۳۵ میلیون دلار طی سال‌های ۱۹۹۱-۱۹۸۹ بوده که این هزینه سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۷ به سه برابر افزایش یافته و به ۱۲۷ میلیون دلار می‌رسید (اسچکی، قرشی، لاتن‌بیچ و همکاران، ۲۰۱۶). مطالعات و تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد چنان‌چه افراد بزرگسال فعالیت ورزشی نداشته باشند و تنها در فعالیت‌های سبک ورزشی شرکت نمایند، میانگین یک ساله هزینه‌های درمانی ایشان به میزان ۸۶۵ دلار برای هر شخص در سال کاهش می‌یابد (رفاهی، ۱۳۹۴). مطالعات بسیاری نیز نشان داد که ارزش مکان‌های مسکونی و یا مکان‌هایی که در کنار پارک‌ها و فضاهای باز قرار دارند حدود ۸ تا ۲۰ درصد بیشتر از دیگر مناطق است و تأثیر وجود پارک‌ها و فضاهای باز بر ارزش اقتصادی خانه‌های مجاور فضای سبز حقیقتی انکارناپذیر می‌باشد (بای و همکاران، ۲۰۱۲). پژوهش دیگری نیز نشان داد که اجاره دفاتر تجاری در جاهایی که دارای مناظر و یا چشم‌اندازهای طبیعی هستند حدود ۷ درصد بالاتر از مکان‌های فاقد چشم‌اندازی از درختان می‌باشد (کابیچ، ۲۰۱۵). تحقیقاتی در مرکز پژوهش‌های علمی جنگل‌های شهری در آمریکا بر روی هزینه‌های سودمند و مصرفی درختان کاشته شده در خیابان‌ها در اندازه‌های کوچک انجام شد. مطابق محاسبات ایشان، هزینه‌های مصرف شده برای کاشت، هرس، آبیاری و دیگر مراقبت‌های درختان در برابر فواید حاصل از کاشت و نگهداری درختان شامل کاهش دی‌اکسید کربن اتمسفر، صرفه‌جویی یا ذخیره انرژی، بهبود کیفیت هوا و کاهش رواناب‌ها می‌باشد. این اطلاعات اقتصادی به صورت ریاضی نشان داد که منافع خالص برای هر درخت در سال ۲۰۱۲ در واشنگتن متوسط سود خالص برای درختان کوچک ۱ تا ۸ دلار، برای درختان متوسط ۱۹ تا ۲۵ دلار و برای درختان بزرگ ۴۸ تا ۵۳ دلار می‌باشد (لاورن و وینسون، ۲۰۱۳).

جدول ۱. خلاصه برخی از تأثیرات فضای سبز شهری

تأثیر رنگسبز در آرامش اعصاب و رفع خستگی استفاده از رنگ درمانی به جای دارودرمانی تأثیر نور فضاهای سبز در بوجود آوردن امنیت روانی مکان مناسب برای خلوت‌گزینی جلوگیری از حس تنش و تعارض بوجود آوردن حس رفاه درونی، احساس آرامش و تعلق ناشی از آن به وجود آوردن احساس رضایت درونی از زندگی در کنار فضای مطلوب	بعد روانی و جسمانی
ایجاد فضای مناسب برای تفریح، ورزش و فعالیت‌های ورزشی کمک نمودن به پاک‌سازی هوا و جلوگیری از آلودگی هوا جلوگیری از آلودگی‌های بصری و ارتقای سیمای شهری پیشگیری از آلودگی‌های صوتی تنظیم چرخه‌های هیدرولوژیکی تنظیم تنوع زیستی و پشتیبانی از آن کاهش دمای هوا و بهبود شرایط آب و هوایی تنظیم جریان باد به صورت بادشکن پیشگیری از فرسایش آبی و بادی در خاک تولید اکسیژن تولید و تأمین فیتوسید کمک به جذب آب و تقویت آب‌های زیرزمینی تولید و تهیه گیاهان دارویی و تقویت منابع پزشکی	سلامت محیط زیست
احساس لذت در افراد ایجاد پیوستگی اجتماعی به کمک فضاهای سبز کمک به آموزش مهارت‌های زندگی کمک به ارتقای فرهنگ شهروندی ایجاد فضایی برای انجام فعالیت‌های اجتماعی متنوع	بعد اجتماعی
ایجاد اشتغال تأثیر مجاورت در کنار فضاهای سبز بر افزایش ارزش ملک جایگزینی مناسب فضایی برای ورزش، تفریح و... به ویژه برای افراد کم درآمد تولید کمپوست و انرژی و محصولات مانند چوب و میوه	بعد اقتصادی

نتیجه‌گیری

گیاهان مهم‌ترین و اساسی‌ترین ذخیره‌های موجود در هر کشوری هستند که تأثیرات بسیاری بر محیط شهری داشته و به سبب پیشرفت‌های تکنولوژی، صنعتی و فعالیت‌های توسعه‌ای در شهرها و نیز جایگزینی عرصه‌های بکر و دلتوا به جای ساختمان خشن و بی‌روح امروزه بیش از پیش نیاز اصلی ساکنان شهرها می‌باشد.

– تأثیر گیاهان بر فضای سبز شهری

با توجه به نقش روانی گیاهان فضای سبز بر روابط عاطفی انسان‌ها و وجود فواید روحی و روانی در جهت بهبود سلامت جسم و روح و روان انسان‌ها و نیز ترغیب شگفتی، لذت و متحیر ساختن بینندگان امروزه توجه به گیاهان در فضاهای سبز، پارک‌ها و به صورت محدودتر حواشی بزرگراه‌ها و خیابان‌ها از جمله مواردی است که در شهرها شایان توجه می‌باشد. که یافته‌های حاصل از پژوهش با نتایج شیتکه و همکاران (۲۰۱۶)، کانونی، بی‌نیاز و حبیب‌نژاد (۱۳۹۳)، معروف، زارعی و میکائیلی تبریزی (۱۳۹۳) و میلوارد و سبیر (۲۰۱۱) همسو می‌باشد. در تبیین نتایج می‌توان اظهار نمود که ساکنین شهر برای خلوت‌گزینی و آرامش، تمدد اعصاب، استراحت و ترقیب جوامع به نشاط، سرزندگی و شغف به حضور در فضاهای سبز اقدام می‌کنند. همچنین از علل اصلی مراجعه به پارک‌ها، پیاده‌روی و گذران اوقات فراغت با دوستان و خانواده می‌باشد و افراد مراجعه به پارک را موفقیت بهتر و آرامش بیشتر می‌دانند. نور مطلوب، فضاهای سبز را برجسته‌تر و مطلوب‌تر می‌سازد و انتخاب درست آن محیطی آرامبخش و مطلوب را برای اشخاص مهیا می‌سازد؛ لذا مهار نور در ایجاد فضای پاک و سالم موثر می‌باشد. همزمان وجود رنگ سبز در فضای سبز سبب اعتماد به نفس، تقویت روحیه و قدرت تسلط، افزایش قدرت تحمل و صبوری بالا در ساکنین شهرها شده و به عنوان شیوه‌ای درمانی در حل مشکلات و بحران‌های روانی افراد نقش دارد. به طور کلی پارک‌ها و فضاهای سبز شهری را به عنوان ارائه‌دهنده خدمات زیست‌محیطی متعدد باارزشی را برای شهرها نشان دادند.

از سویی گیاهان در فضای سبز به عنوان نیروهای اثرگذار بر تحول‌های اجتماعی نقش داشته و سبب افزایش کارکردهای عرصه‌های همگانی (مدارس، کتابخانه‌ها، مساجد، ورزشگاه‌ها و...) می‌شوند. یافته‌های حاصل از پژوهش با نتایج ون‌دیلن و همکاران (۲۰۱۲) همسو می‌باشد.

در تبیین نتایج می‌توان اظهار نمود که فضای سبز محله‌های شهری با شاخص سلامت اجتماعی افراد رابطه مثبتی دارد. همچنین از لحاظ اقتصادی وجود فضاهای سبز سبب می‌گردد تا اشخاص با ورود به فضاهای سبز از تحریک فیزیکی و جسمی برخوردار گشته و به تبع آن هزینه‌های دارویی و درمانی کاهش می‌یابد. همچنین اشخاصی که امکان مالی برای رفتن به ورزشگاه‌ها و باشگاه‌ها را ندارند با حضور در فضاهای سبز همگانی می‌توانند به انجام فعالیت‌های ورزشی اقدام نمایند از سویی ارزش مکان‌های مسکونی و تجاری به سبب همجواری با فضاهای سبز افزایش می‌یابد.

– تأثیر گیاهان بر سلامت محیط زیست شهری

گیاهان در سلامت محیط زیست شهری نقشی موثر داشته و می‌توانند با ارتقاء کیفیت آب و هوای شهرها نسبت به متعادل نمودن حرارت اقدام نمایند از سویی از جمله راه‌های کاهش آلودگی هوا گیاهان است زیرا با عمل کربن‌گیری و تولید اکسیژن گازهای مورد نیاز تنفس انسان، حیوان‌ها، گیاهان و سوختن مواد مشتعل، حرکت اتومبیل، موتور و وسایل نقلیه را فراهم نموده و با جذب مواد آلاینده به پاکیزگی هوا کمک شایانی می‌کنند. همچنین گیاهان با جذب امواج صوتی از طریق برگ‌ها و شاخه‌ها، صداهای ناهنجار را جذب و نیز با پخش و درهم شکستن صداها و حتی گراسها آلودگی صوتی را کاهش می‌دهند. آلودگی بصری یکی دیگر از معضلات شهرهاست که ضمن بهره‌گیری از دیوارهای سبز، بام‌های سبز، توپکاری و زیباسازی محیط با اشمال زیبا می‌توان به کاهش آلودگی بصری کمک نمود. یافته‌های حاصل از پژوهش با نتایج شیتکه و همکاران (۲۰۱۶) همسو می‌باشد. در تبیین نتایج می‌توان اظهار نمود استفاده از گیاهان متنوع در فضاهای سبز سبب کاهش آلودگی‌های صوتی، هوا، و نیز بصری می‌گردد.

از دیگر اثرات گیاهان بر سلامت محیط‌زیست شهری جلوگیری از فرسایش خاک است که با استفاده از پوشش گیاهی از طریق توده‌زیستی و ریشه‌ای گیاهان، از رانش، فرسایش، آبشویی و شیار خاک جلوگیری به عمل آورده و با ارتقاء نفوذپذیری خاک سبب جذب رواناب‌های سطحی می‌گردد. همچنین گیاهان با هدایت جریان باد، از ایجاد گرد و غبار ناشی از وزش باد جلوگیری نموده و با کاهش سرعت باد و تبخیر سطحی آب از روی برگ‌ها هوایی خنک و مطلوب را بوجود می‌آورد. گیاهان با جذب پرتوهای خورشیدی مادون قرمز و ماورا بنفش از ساکنین شهرها در مقابل پرتوهای خورشید محافظ به عمل می‌آورند. گیاهان با تولید فیتوسید تعداد بسیاری از باکتری‌ها، قارچ‌های تک سلولی و بعضی از حشرات ریز را از میان برداشته و اثرات مضر آن را کنترل می‌سازند. درختانی مانند کاج، بلوط، نراد، سروکوهی، فندق، بید، اکالیپتوس و افرا با رها ساختن ماده‌ای به نام فیتوسید باکتری‌ها،

قارچ‌های تک سلولی و حشرات ریز را از بین می‌برند و نیز آثار فرح‌بخشی بر انسان‌ها دارد. از سویی گیاهان معطر سبب تعدیل بوهای ناخوشایند محیط گشته و نیز فضایی مطلوب را برای ساکنین شهرها مهیا می‌سازند. همچنین استفاده از گیاهان بوگیر و معطر سبب دفع بوهای ناخوشایند و مزاحم شده و بنابراین افراد رغبت بیشتری به استفاده از فضاهای سبز پیدا می‌کنند. یافته‌های حاصل از پژوهش با نتایج هرینگتون، برتولین و لئونارد (۲۰۱۰)، زادباقر صیقلانی و همکاران (۱۳۹۴) و محمدی و همکاران (۱۳۹۳) همسو می‌باشد.

در تبیین نتایج می‌توان اظهار نمود که گیاهان فضای سبز در شهری کارکردهای زیست محیطی بسیاری دارند که شهرها را به عنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی‌دار ساخته و با آثار سوء گسترش صنعت و کاربردی نادرست تکنولوژی مقابله می‌نماید و این امر، سبب افزایش کیفیت زیستی شهرها می‌گردد به خصوص در ارتباط با گرد و غبار و آلودگی های هوا، فضای سبز شبه جنگلی، ریه های تنفس شهرها بوده و نیز در تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، لطافت هوا و جذب گرد و غبار نقشی موثر دارند. به طور کلی وجود فضای سبز و تاثیر آن ها در شهرها اجتناب ناپذیر است، به شکلی که بدون وجود گیاهان، زندگی در شهرها امکان پذیر نمی‌باشد.

طبق نتایج تحقیق حاضر مشخص می‌شود:

- بهترین ایده و تدبیر برای سلامت محیط‌زیست شهری استفاده از گیاهان خاص و منحصر به فرد با رعایت آب و هوای مناطق و میزان مسائل محیط‌زیستی در هر منطقه باشد.
- استفاده از گیاهان فضای سبز با توجه به مناطق موردنظر و انتخاب گیاهان مطابق با پوشش گیاهی آن مناطق صورت گیرد.
- گیاهان با توجه به اصول سلامت محیط‌زیستی و در ارتباط با دیگر مصالح فضاهای سبز در نظر گرفته شوند.
- باید دانست که هر گیاه چه نقشی در سلامت محیط زیست دارد و این که آن گیاهان در شرایط آب و هوایی موجود رشد نموده و نیز میزان سایه، آفتاب، قلیایی، اسیدی، آبیاری، بارش و درجه حرارت تابستان و زمستان مناطق بررسی گردد.
- مشاهده عکس‌ها و مکان‌هایی قدیمی از ترکیب گیاهان در فضاهای سبز نشان از موفقیت گیاهان به کار رفته در گذشته را داشته و لذا تماشای باغ‌های قدیمی و تاریخی و تفکر به این که در گذشته به چه علت از این گیاهان استفاده می‌نمودند می‌تواند در سلامت کنونی محیط‌زیست شهری نقش داشته باشد.
- در این صورت گیاهان فضای سبز مطابق با سلامت محیط‌زیست شهری با بیشترین کارایی، بهترین پایداری و کمترین هزینه نگهداری حاصل می‌آیند.

- اسماعیلی، علیرضا (۱۳۹۲) آلودگی بصری معضل جدید کلان‌شهرها، فصلنامه حمل و نقل و توسعه، شماره ۶۹، اردیبهشت: ۹۴-۹۰
- امینیان، مهدی؛ امینیان، محسن (۱۳۹۳) توسعه ی پایدار فضای سبز شهری با رویکرد مدیریت یکپارچه شهری، ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و توسعه شهری با تأکید بر مولفه های شهر اسلامی، ۲۱ و ۲۲ آبان‌ماه: ۱۹-۱
- ایران‌نژاد پاریزی، محمدحسین؛ تجملیان، مهدیه (۱۳۹۰) بوستان‌ها و فضای سبز شهری؛ یزد: انتشارات دانشگاه یزد
- بیژن زاده، محمد رضا (۱۳۹۰) توصیه‌هایی در مورد مکان‌یابی طراحی و نگهداری پارکها و فضای سبز، مجموعه مقالات همایش آموزشی و پژوهشی فضای سبز، تهران: انتشارات سازمان پارکها و فضای سبز
- حسین‌زاده، دلیر (۱۳۹۰) کاربری فضای سبز شهری در طرح‌های جامع و اصول طراحی پارکها، مجموعه مقالات سمینار فضای سبز تهران، تهران: انتشارات سازمان پارکها و فضای سبز
- حسینی، علی (۱۳۹۲) طبیعت و کشاورزی از دیدگاه اسلام، مرکز مطالعات و تحقیقات حوزه نمایندگی ولی فقیه در وزارت جهاد کشاورزی، تهران: انتشارات موسسه شقایق روستا
- خسروی، محمد (۱۳۸۱) نقش حیاتی فضای سبز در کاهش استرس‌های محیط شهری، سبزینه شرق، سال دوم، شماره ۵: ۳۴-۲۷
- دهقان‌زاده، شیمیا (۱۳۹۳) ارزیابی تأثیر ساختار سبز شهری بر کیفیات طراحی شهری در دو الگوی هری سنتی و جدید، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اصفهان
- رضاخانی، رامش (۱۳۹۲) نقش فضای سبز در کاهش آلودگی صوتی در شهرها، فصلنامه فضای سبز سازمان پارکها و فضای سبز تهران؛ شماره ۴: ۵۵-۵۱
- رفاهی، حمید (۱۳۹۴) فرسایش بادی و کنترل آن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- زادباقرصیقلانی، ا. قاسمی، ق. دلال زاده، ع.ر. یعقوب زاده، س. (۱۳۹۴) گیاهان بوگیر، ترفندی در حفظ زیبایی و سلامت محیط طبیعی شهری مطالعه موردی کمربند جنگلی شهر گز برخوار، هفتمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر راهبردهای توسعه شهری: ۱۶-۱
- صادقی، عزیزالله (۱۳۹۶) توسعه فضای سبز شهری و تاثیر آن در پایداری زیست محیطی شهرها، اولین همایش ملی توسعه پایدار و مدیریت شهری با رویکرد آرامش شهروندی، سیرجان، شهرداری سیرجان: ۱۰-۱
- علی اصل، شفیقه و آذربار، رویا (۱۳۹۴) بررسی نقش و اهمیت فضای سبز در زندگی شهری، کنفرانس بین المللی انسان، معماری، عمران و شهر: ۶-۱
- علی‌پوریان، ژاله (۱۳۸۳) نقش فضای سبز در سلامت روانی و جسمی انسان. سبزینه شرق، سال چهارم، شماره ۴: ۵۲-۴۶
- قربانی رسول (۱۳۸۷) ارزیابی کمبود پارک در مناطق شهری تبریز با استفاده از روش سرانه وروش بافرینگ. نشریه صفا شماره چهار.
- محمدی، جمال؛ پورقیومی، حسین و زارعی، یاسر (۱۳۹۱) تحلیل مکانی فضایی پارک‌های شهری شهر نورآباد با استفاده از GIS، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۳، پیاپی ۴۷، شماره ۳
- محمدی، اشکان؛ محمدی، نسیم؛ نظریور، فریبرز؛ دلفان حسن‌زاده، خلیل (۱۳۹۳) اهمیت فضای سبز در محیط زیست شهری، اولین همایش منطقه‌ای فناوری اطلاعات برق پالایش: ۷-۱
- مرادی‌خواه، محمد و تهرانی‌فر، علی (۱۳۸۵) گزینش منطقه‌ای گیاهان، ابزاری مفید و کارآمد در مدیریت اقتصادی فضای سبز، فصلنامه سبزینه شرق، شماره ۸: ۶۹-۶۳
- معروف، منیره؛ زارعی، حسین و میکائیلی تبریزی، علیرضا (۱۳۹۳) مولفه‌های تأثیرگذار بر کیفیت بهداشتی و روانی پارک‌های شهری ایران مبتنی بر تحلیل نظرات متخصصان، دو فصلنامه پژوهشهای منظر شهر، سال ۱، شماره ۱، بهار و تابستان: ۳۲-۲۵
- معصومی، محمد (۱۳۹۶) بررسی تاثیر فضای سبز بر کیفیت زندگی شهری، هفتمین همایش سراسری کشاورزی و منابع طبیعی پایدار، تهران، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار -موسسه آموزش عالی مهر اروند: ۱۸-۱
- مظفر، فرهنگ؛ حسینی، مهدی؛ خدادادی، رضا (۱۳۹۶) نقش هنرهای شهری در بهبود کیفیت محیط زیست شهری؛ دو فصلنامه علمی-ترویجی هنر و معماری، پژوهش هنر دانشگاه هنر اصفهان، شماره ۱۳، بهار و تابستان: ۸۴-۷۳
- مهدی نژاد، محمود (۱۳۸۰) فضای سبز و اثرات آن بر آلودگی هوا و تحلیلی بر وضعیت فضای سبز شهر اصفهان، مجله رشد آموزش جغرافیا، شماره ۲۵، بهار: ۳۴-۲۸

- مهرآرا، مریم؛ لاهیجانیان، اکرم‌الملوک (۱۳۹۲) بررسی وضعیت پارک‌های شهری در جهت حفظ محیط‌زیست و آرایه راهکارهای مدیریتی مناسب، فصلنامه انسان و محیط زیست، شماره ۲۹، بهار: ۶۷-۵۵
- میرکتولی، جعفر؛ باددست، بنفشه و میری، فهیمه (۱۳۹۶) سنجش پذیری و تحلیل سلامت محیط زیست شهری با تاکید بر شاخص های زیست محیطی (مطالعه موردی: شهرستانهای استان گلستان)، اولین همایش اندیشه ها و فناوری های نوین در علوم جغرافیایی: ۱-۱۲
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۸) فکر سبز ظهور محیط سبز، مجله سبزینه، سال چهارم
- یاپنگ غراوی، بای (۱۳۹۰) تحلیل نقش فضای سبز شهری در توسعه پایدار شهر (سلامت)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- Bai ,Xuemei and et al. (2012). Health and wellbeing in the changing urban environment: complex challenges ,scientific responses and the way forward. Current Opinion in Environmental Sustainability. 468.
- Crompton J.L. (2011). The impact of parks and open space on property values and the property tax base. Ashburn ,VA: National recreation and park association. 124p.
- Felder ,D.P. (2013). Valuing wildlife populations in urban environments. Journal Social Philosophy ,34:79-90.
- Forsyth ,A (2013). people and urban green areas percaption and use .university of Minnesota.
- Kabisch ,N. (2015). Ecosystem service implementation and governance challenges in urban green space planning—The case of Berlin ,Germany. Land Use Policy ,42 ,557-567 .
- Laverne ,R.J. and Winson ,K. (2013). The influence of trees and landscaping on rental rates at office buildings. Journal of Arboriculture ,29(5):281-290.
- Millward ,A & Sabir ,S. ,(2011). Benefits of a forested urban park: What is the value of Allan Gardens to the city of Toronto ,Canada ,Landscape and Urban Planing Journal 100: 177-188.
- Schetke ,S. ,S. Qureshi ,S. Lautenbach,,and N.Kabisch. (2016) What determines the use of urban green spaces in highly urbanized areas? Examples from two fast growing Asian cities ,Urban Forestry & Urban Greening ,Vol. 16 ,Pp. 150-159.
- Van Dillen ,S. M. ,de Vries ,S. ,Groenewegen ,P. P. ,Spreeuwenberg ,P. (2012). Greenspace in urban neighbourhoods and residents' health: adding quality to quantity. Journal of Epidemiology and Community Health ,66(6).
- Wolf ,K.L. (2014). Public value of nature: Economics of urban trees parks and open space. University of Washington ,Colleg of Forest Resources.

بررسی مطلوبیت پل های عابر پیاده مناطق ۵ و ۱۱ شهر شیراز

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۱

کد مقاله: ۴۴۰۲۴

محمدرضا شهریاری*

چکیده

مقاله حاضر درصدد بررسی کیفیت پل های عابر پیاده منطقه ۵ و ۱۱ شهر شیراز می باشد. این مقاله به روش پیمایشی و از نوع توصیفی - مقطعی انجام گرفت. ۲۷۳ نفر از عابرین پیاده به صورت نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده ها، پرسشنامه ای مشتمل بر ۶ سؤال از مشخصات فردی - اجتماعی و ۲۸ سؤال (با چهار هدف ویژه) از کیفیت پل های عابر پیاده بر اساس طیف لیکرت بود. جهت بررسی رابطه بین برخی از مشخصات جمعیتی و نمرات پاسخ گویان از آزمون X^2 استفاده شد. همچنین امتیاز داده های به دست آمده از مطالعه به وسیله روش های آماری توصیفی، آزمون های تفاوت میانگین (T -test و $One-Way ANOVA$)، آزمون آماری رگرسیون و محاسبه ضریب پیرسون با استفاده از نرم افزار SPSS13 مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت. بررسی جمع امتیازات مربوط به اهداف ویژه نشان داد که در منطقه ۳ شهرداری، بیشترین درصد (۵۹) پل های عابر پیاده با داشتن ۴۷ الی ۹۱ امتیاز، دارای کیفیت نیمه مطلوب و کمترین درصد (۱/۴)، با داشتن ۱ الی ۴۶ امتیاز از وضعیت نامطلوب برخوردار بوده اند. ۲۴/۳ درصد از افراد با داشتن ۹۲ الی ۱۴۰ امتیاز در سطح مطلوب بوده اند. تفاوت میانگین نمرات افراد نمونه بر اساس نتایج آزمون فریدمن معنی دار بود. نتایج آزمون کای دو (X^2) نشان داد که بین متغیر گروه های سنی، وضعیت تأهل، جنس، میزان تحصیلات، نوع اشتغال، میزان درآمد و کیفیت پل های عابر پیاده در منطقه ۵ و ۱۱ شهرداری شیراز در بین افراد نمونه، اختلاف معنی داری وجود دارد ($P < 0.01$). بنابراین به منظور استفاده بهینه از امکانات و منابع ترافیکی و شهری چاره ای جز به کارگیری روش های تشویقی و هدایتی و نیز ارتقاء کیفیت پله ای عابران پیاده نیست.

واژگان کلیدی: ارزیابی و کیفیت، فضاهای شهری، پل های عابر پیاده، شهرداری شیراز.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری موسسه آموزش عالی اپادانا،

Mohammadrezashahriari75@Gmail.Com

۱- مقدمه

معمولاً استفاده‌کنندگان از شبکه‌های معابر شهری، روزانه چندین بار از این‌سوی خیابان به سمت دیگر آن و بالعکس رفت‌وآمد می‌نمایند. بر اساس اطلاعات، بخش قابل‌توجهی از مرگ‌ومیر عابران شهری، معلول عبور از عرض خیابان می‌باشد. بنابر گزارش سازمان بهداشت جهانی، در سراسر دنیا بالغ بر $\frac{1}{3}$ میلیون نفر بر اثر تصادفات رانندگی کشته شدند. آمار جراحات منجر به مرگ بیش از ۵ میلیون نفر در سال است که یک پنجم آنها به تصادفات خیابانی مربوط می‌شود (Peden, 2004). در شهرهای فرانسه ۶۵ درصد تصادفات وسایط نقلیه با عابرین پیاده در طول خیابانها و ۳۵ درصد در تقاطعها صورت می‌گیرد (Moore et al., 1996). از دید مردم آمریکا، پیاده روی با خطرات عیدیه‌های توأم است. همین امر، همراه با مسائل دیگر باعث شدند که از حجم عابرین پیاده مراکز شهری این کشور در طی چهل سال گذشته به طور مداوم کاسته شود (Robertson, 1993). این در حالی است که در سال ۱۹۹۴ در کراچی، ۶۳ درصد از قربانیان تصادفات خیابانی، عابرین پیاده بودند. عبور ناامن از عرض خیابان با تقاطع، سهمی در حدود ۶۰ درصد در مرگ عابرین دارد (Martinez & Porter, 2004).

آمار تصادفات رانندگی ایران در سال ۲۰۱۰، بالغ بر ۲۳ هزار نفر کشته و هزاران مجروح است. آمارها حکایت از افزایش قابل توجه درصد مرگ و میر ناشی از تصادفات نسبت به سال‌های قبل دارد که در مقایسه با کشورهای جهان و حتی منطقه رقم بالایی است. ۶۱ درصد کشته‌ها مربوط به جاده‌های برون شهری، ۲۸ درصد جاده‌های درون شهری، ۱۰ درصد جاده‌های روستایی و بقیه هم نامعلوم است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۷۹ درصد کشته‌های ناشی از تصادفات را مردان و ۲۱ درصد را زنان تشکیل می‌دهند و در زمان وقوع تصادف، ۲۳ درصد عابرپیاده بوده‌اند (Medical Examiner Organization 2010). طبق آمار راهنمایی و رانندگی (۲۰۰۶)، در شهر تهران، ۳۸ درصد تصادفات، مربوط به رفتار ترافیکی عابران پیاده است که یکی از علل مهم آن به ناکارآمدی پل عابرین پیاده برمیگردد.

به طور کلی از راه‌های مؤثر در تقلیل میزان تصادفات و به طور کلی تداخل حرکت عابرین پیاده با وسایل نقلیه موتوری، احداث گذرهای پیاده غیر همسطح می‌باشد. لوکوربوزیه در کتاب خود یعنی «منشور آتن» می‌نویسد: عابر پیاده باید بتواند برای خود راههایی را برگزیند که از مسیر خودرو متمایز باشد. این امر باعث می‌شود که اصلاحات ریشه‌ای در وضعیت آمدو شد شهری به‌وجود آید و هیچچیزی بیش از آن قادر نیست دوران جدیدتر و پرمترتری را در شهرسازی نوید دهد (Le Corbusier, 2003).

از این رو اگر این گذرها در محل مناسب احداث شده و دارای اصول هندسی و سایر تمهیدات قانونی، آموزشی و فرهنگی لازم و متناسب با خواست افراد ذینفع باشند، علاوه بر کارایی ترافیک و ایمنی کامل عابرین پیاده می‌توانند به عنوان جزئی از سیستم کلی حمل و نقل شهری عمل نمایند. برعکس، در صورتیکه درست احداث و مورد استفاده قرار نگیرند، علاوه بر تضییع منابع و ایجاد آلودگی بصری، به کندی ترافیک سواره و پیاده منجر می‌شود. مقاله حاضر با توجه به اهمیت پل‌های پیاده‌هوایی در سیستم رفت و آمد مجتمع‌های زیستی و حفظ ایمنی ترافیک، به بررسی کیفیت پل‌های عابر پیاده منطقه ۱۱ شهرداری شیراز به عنوان یکی از مناطق پر ازدحام شهر شیراز می‌پردازد.

۲- چارچوب مفهومی

پل‌های عابر پیاده؛ سازه‌های ساخته شده در چشم‌انداز خیابانی هستند که جا به‌جایی عابرین پیاده را در نواحی خطرناک امکان‌پذیر می‌سازند. این نوع پلها، وسیله‌ای ضروری برای برقراری ارتباط بین دو نقطه در صورت وجود موانعی نظیر بستر رودخانه، توپوگرافی، آواراه یا بزرگراه می‌باشند (Charles & Nicholas, 2006).

پل‌های عابر پیاده در کنار محاسنی چون هزینه اجرایی کم، سهولت اجرا و نصب، ارتباط با هوای آزاد، مدیریت و کنترل ساده، حذف تداخل بین ترافیک سواره و پیاده، القاء الگوی ترافیکی منظم و نظایر آن، دارای معایبی چون محدودیت استفاده برای برخی از گروه‌های اجتماعی همانند معلولین حرکتی، طولانی شدن مسیر، ایجاد اشرفیت بر مسکن اطراف، اشغال بخشی از فضای عمومی، به هم زدن نمای ساختمان‌های با ارزش به ویژه آثار تاریخی و نظایر آن می‌باشند.

بررسی ادبیات موضوع نشان می‌دهد که سابقه احداث پلهای عابر پیاده چندان زیاد نیست، ایده اولیه احداث این گذرها، برای اولینبار در دهه اول قرن بیستم توسط اوژن هنارد معمار و شهرساز نوگرای فرانسه مطرح شد (Ostrowski, 1992). همچنین در سال ۱۹۳۱، توماس آدامز با هدف کاهش تراکم ترافیک منطقه منهتن نیویورک به طراحی پل‌های هوایی پرداخت (Hebert, 1993). با این حال، اجرای این گذرها عملاً در دوران بعد از جنگ جهانی دوم با رشد شتابان وسایط نقلیه موتوری و بالطبع بروز مسائل حاد ترافیکی مراکز شهری تحقق یافت. در دهه ۵۰ و به ویژه روش برنامه‌ریزی هم‌زمان کاربری اراضی و سیستم حمل و نقل در دهه ۶۰، تغییر و تحولات گسترده‌ای در برنامه‌ریزی و طراحی گذرهای

غیرهمسطح پیاده به وقوع پیوست (Shahidi, 1988). در این دهه به جای اینکه پل های غیرهمسطح، صرفاً مفهوم و عملکرد ترافیکی داشته باشند به عنوان یک مقوله سیستمی که دارای اهداف، عناصر و روابط خاصی هستند، مطرح شدند. نمونه بارز این پلها، فراگذرها بوده که برای اولین بار در شهرهایی چون سن پل، مینیاپولیس و سین سیناتی آمریکا احداث شدند (Robertson, 1993b). در چند دهه اخیر، به علت احداث زیاد پل های عابر پیاده، استانداردهای زیادی تدوین و تنظیم شده است.

نتایج مطالعه ای که به استفاده از پل های عابر پیاده به عنوان یکی از ۹ نوع گذر از خیابان میپرداخت، نشان داد که راحتی، ایمنی و مکانگزینی مناسب پل، همگی به یک میزان در تصمی گیری عابرین نقش دارند (Rasanen et al., 2007). بنا به نتایج حاصل از تحقیق حامد (۲۰۰۱)، اگر محل عبور کاربران مستلزم صعود از تعداد زیادی پله یا طی مسیر طولانی باشد، چندان مورد استفاده قرار نخواهند گرفت. همچنین اگر پل های عابر پیاده از روشنایی و کنترل کافی و موانع حفاظتی لازم برای هدایت فیزیکی عابرین برخوردار نباشند، میتوانند به محل بروز تخلفات تبدیل شوند (Road & Transport Research Centre, UK, 1996). پل های عابر پیاده به لحاظ عملکرد و فرم، متفاوت از سایر پل ها هستند و به دلیل تأثیر زیادشان بر سیمای شهرها، جنبه های زیباشناختی مهمی دارند (Charles & Nicholas, 2006).

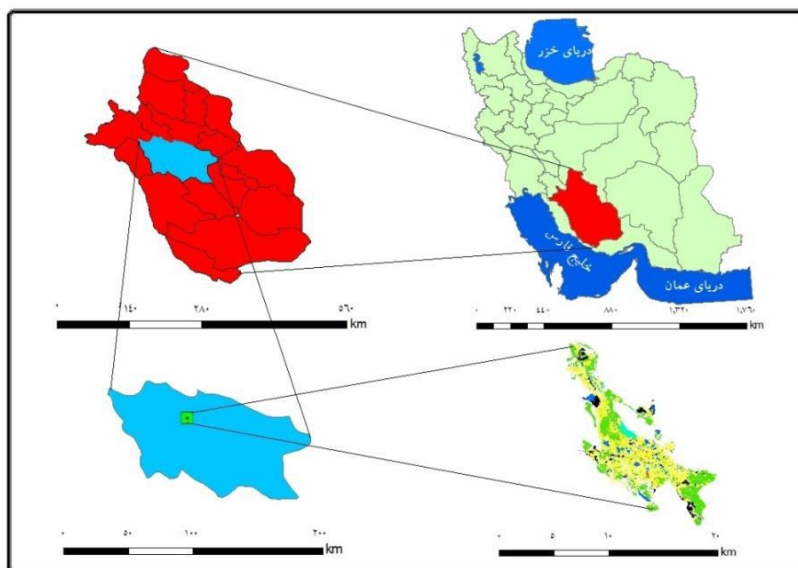
در کشور ما، سابقه گذرهای پیاده غیرهمسطح چندان زیاد نیست. اولین پلهوایی پیاده به منظور جداسازی ترافیک پیاده از سواره در شهر تهران طی سال های ۱۹۷۴-۷۵ احداث شد و در سال های بعد از انقلاب در شهرهای بزرگ نظیر مشهد، تبریز و اصفهان توسعه یافت. شهر تهران طبق آخرین اطلاعات در سال ۱۹۹۲ دارای ۵۳ پل هوایی پیاده بود. بررسیها نشان میدهد که از این پلها تنها ۱۷ روگذر دارای کارایی بیش از ۵۰ درصد بوده اند که این امر از کارایی ناچیز آن ها حکایت دارد. برخی از دلایل این مسأله با عواملی همچون کمبود موانع فیزیکی، نبود فرهنگ و مقررات ترافیکی پیاده، وجود پلکان و شیب راه غیر استاندارد و زیاد، افزایش زمان تأخیر، کمبود امنیت پیاده، زیبایی کم و بالاخره مکان یابی نادرست در ارتباط است (Technical Assistance Office of Research & Technical Criteria, 1996). در تحقیقی دیگر، میزان اثر بخشی پل های عابرین پیاده تهران ۴۰ درصد برآورد شده که در توجیه این مسأله می توان به مواردی مشابه با موارد فوق اشاره داشت (Niku Maryam, 2008). (Vazifehdoust & Khani, 2008).

۳- سؤالات تحقیق

- پرسش اصلی این است که پل های عابر پیاده منطقه ۳ شهر تبریز چه کیفیتی دارند؟ به تبع این پرسش، سؤالات فرعی به شرح زیر مطرح می شوند:
- برخی از مشخصات جمعیتی استفاده کننده از پل های عابر پیاده منطقه ۱۱۵ شهر شیراز چیست؟
 - کیفیت عملکردی، ایمنی، طراحی- معماری و تجهیزات پل های عابر پیاده منطقه ۱۱۵ شهر شیراز چگونه است؟
 - به منظور ارتقاء کیفی پل های عابر پیاده منطقه ۱۱۵ شهر شیراز با توجه به نتایج تحقیق و تجارب موجود چه توصیه هایی می توان ارائه نمود؟

۴- مواد و روش

مواد تحقیق در برگیرنده معرفی کلی منطقه ۱۱۵ شهرداری شیراز است. این منطقه با قرارگیری طولی در قسمت شرقی و جنوبی شهر، بخش قابل توجهی از مناطق یازده گانه شهرداری شیراز را دربر گرفته است. براساس آمار رسمی (۲۰۰۶)، از جمعیت ۱/۲ میلیون نفری شهر تبریز، حدود ۲۵ درصد در این منطقه سکنی دارند و به لحاظ اجتماعی و اقتصادی در سطح متوسط هستند. از ویژگیهای این منطقه، گرمای تابستانی و سرمای زمستانی است. حداکثر و حداقل مطلق دما، به ترتیب برابر ۳۸ و ۰ درجه سانتیگراد و میانگین بارش سالانه ۱۳۶/۱ میلی متر می باشد (www.eaz.ir/farsi, 2011). در این تحقیق، هشت پل پیاده از منطقه ۱۱۵ شهرداری شیراز مطالعه قرار گرفته است (شکل ۱).

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی شهر شیراز

روش مطالعه حاضر، پیمایشی و از نوع توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش براساس فرمول کوکران ۲۷۳ نفر از استفاده کنندگان از پل های عابر پیاده منطقه ۱۱۵ شهرداری شیراز به عنوان حجم نمونه در زمستان (۲۰۱۹) در هوای نه چندان سرد انتخاب شدند. برای گردآوری داده ها از پرسشنامه و مصاحبه و همچنین مشاهده میدانی و تهیه عکس و برداشت از فضاهای مختلف محوطه ها، استفاده شد. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی انجام شده و جهت تعیین روایی از روش اعتبار محتوا با استفاده از نظر متخصصین، ضریب اعتبار محتوا ۹۲ درصد و برای تعیین پایایی از روش ثبات درونی استفاده شد که آلفای کرونباخ ۸۷ درصد محاسبه شد. پرسشنامه از طریق مصاحبه به صورت لیکرت پنج گزینه ای کاملاً مناسب (۵)، نسبتاً مناسب (۴)، مناسب (۳) نسبتاً نامناسب (۲) کاملاً نامناسب (۱) انجام پذیرفت. کیفیت پل های عابر پیاده در منطقه ۳ شهرداری تبریز برحسب امتیازات به دست آمده در هر یک از اهداف ویژه، رتبه بندی شد. جهت بررسی رابطه بین برخی از مشخصات جمعیتی و نمرات پاسخگویان، از آزمون X^2 استفاده شد. همچنین امتیاز داده های به دست آمده از مطالعه به وسیله روش های آماری توصیفی، آزمون های تفاوت میانگین تی تست و آنوای یکطرفه، آزمون آماری رگرسیون و محاسبه ضریب پیرسون با استفاده از نرم افزار SPSS13 مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

۵- یافته های تحقیق

۲۷۳ نفر با میانگین سنی 32 ± 0.91 ، افراد نمونه را تشکیل می دادند که ۱۳۰ مرد (۶۲/۵ درصد) و ۸۴ زن (۳۷/۵ درصد) بودند. ۷۹ نفر (۵۴/۹ درصد) متأهل ۴ نفر (۲/۸ درصد) بی سواد ۵۶ نفر (۲۵ درصد) سیکل ۵۰ نفر (۳۴/۷ درصد) متوسطه ۴۲ نفر (۲۹/۲ درصد) لیسانس و ۸ نفر (۵/۶ درصد) فوق لیسانس بودند. ۴۰ نفر (۲/۸ درصد) بیکار و ۳۶ نفر (۲۵ درصد) خانه دار ۵ نفر (۳/۵ درصد) کارگر ۲۴ نفر (۱۶/۷ درصد) کارمند ۳۰ نفر (۲۰/۸ درصد) دارای شغل آزاد ۳۶ نفر (۲۵ درصد) محصل و ۹ نفر (۶/۳ درصد) بازنشسته بودند. نتایج آزمون کای دو نشان داد که بین سن، جنس، میزان تحصیلات، بعد خانوار، متوسط درآمد ماهیانه خانوار و ارزیابی کیفیت پل های عابر پیاده در این منطقه، از دید پاسخگویان اختلاف معنی داری وجود دارد ($P < 0.001$). ۹۶ نفر (۴۵/۸ درصد) افراد نمونه در پاسخگویی به پرسش مربوط به نقش و عملکرد پل در رابطه با راحتی و آسایش عابرین پیاده، گزینه مناسب و ۲۷ نفر (۸/۳ درصد) گزینه نسبتاً نامناسب، نقش پل در ارتباط دهی منطقی دو طرف خیابان با ۱۰۲ نفر (۵۰ درصد) گزینه نسبتاً مناسب و ۸ نفر (۵/۶ درصد) گزینه نسبتاً نامناسب، وجود فضای کافی جهت رفت و آمد عابرین با ۶۰ نفر (۴۱/۷ درصد) گزینه بسیار نامناسب و ۱۲ نفر (۸/۳ درصد) گزینه نسبتاً مناسب، نقش پل عابر پیاده به لحاظ فضایی و مکانی با ۴۲ نفر (۲۹/۲ درصد) گزینه نسبتاً مناسب و ۱۲ نفر (۸/۳ درصد) گزینه بسیار نامناسب را انتخاب نمودند. ۴۴ نفر (۳۰/۶ درصد) افراد نمونه در پاسخگویی به پرسش مربوط به وضعیت ایمنی پل در کاهش تصادفات عابر پیاده گزینه نسبتاً نامناسب و ۱۸ نفر (۱۲/۵ درصد) گزینه بسیار نامناسب، وضعیت پل عابرین پیاده از نظر وجود حفاظ و نرده با ۵۲ نفر (۳۶/۱ درصد) گزینه نسبتاً مناسب و ۱۲ نفر (۸/۳ درصد) گزینه نسبتاً نامناسب، وضعیت پل پیاده از نظر کف سازی و زیرسازی مناسب با ۶۰ نفر (۴۱/۷ درصد) گزینه نسبتاً

مناسب و ۶ نفر (۴/۲ درصد) گزینه بسیار مناسب، وضعیت و آسایش پل پیاده در برابر ریزش های جوی با ۴۰ نفر (۲۷/۸ درصد) گزینه نسبتاً مناسب و ۱۴ نفر (۹/۷ درصد) گزینه بسیار مناسب را انتخاب نموده اند.

۳۴/۷ درصد (۵۰ نفر) افراد نمونه در پاسخگویی به پرسش مربوط به وضعیت تجهیزات ورودی و خروجی پله های پل پیاده، گزینه مناسب و ۱۸ نفر (۱۲/۵ درصد) گزینه نسبتاً نامناسب، وضعیت سقف و سایبان پل از نظر مواد و مصالح با ۴۸ نفر (۳۳/۳ درصد) گزینه مناسب و ۸ نفر (۵/۶ درصد) گزینه بسیار مناسب، کم و کیف پله ها و پاگردهای پل عابرین پیاده با ۶۴ نفر (۴۴/۴ درصد) گزینه مناسب و ۶ نفر (۴/۲ درصد) گزینه بسیار مناسب، وضعیت تجهیزاتی پل پیاده برای معلولین و سالمندان با ۳۸ نفر (۲۶/۴ درصد) گزینه مناسب و ۱۴ نفر (۹/۷ درصد) گزینه بسیار مناسب را انتخاب نموده اند. ۴۰ نفر (۲۷/۸ درصد) افراد نمونه در پاسخگویی به پرسش مربوط به وضعیت پل عابرین پیاده به لحاظ طراحی و معماری، گزینه بسیار نامناسب و ۱۶ نفر (۱۱/۱ درصد) گزینه نسبتاً مناسب، وضعیت پل عابرین پیاده به لحاظ روشنایی با ۳۵ نفر (۲۵ درصد) گزینه مناسب و ۱۸ نفر (۱۲/۵ درصد) گزینه بسیار نامناسب، وضعیت پل به لحاظ هماهنگی با بناها و کاربری های اطراف با ۴۸ نفر (۳۳/۳ درصد) گزینه نسبتاً مناسب و ۲ نفر (۱/۴ درصد) گزینه بسیار مناسب، وضعیت پل عابرین پیاده به لحاظ چشم انداز خیابانی با ۴۲ نفر (۲۹/۲ درصد) گزینه بسیار مناسب و ۶ نفر (۴/۲ درصد) گزینه بسیار نامناسب را انتخاب نمودند. همچنین نتایج نشان داد که بین امتیاز افراد نمونه بر حسب پاسخگویی به سوالات مربوط به عملکرد، ایمنی، تجهیزات و زیبایی پل های عابر پیاده و کیفیت آنها در منطقه ۵، ۱۱ شهرداری شیراز بر اساس آزمون اسپیرمن رو و کندال (مشخص کننده رابطه بین متغیرهای رتبه) همبستگی معنی داری وجود دارد (جدول ۱، ۲، ۳).

جدول ۱: تعیین همبستگی نمرات واحدهای مورد پژوهش بر حسب پاسخ به گویه های مربوط به هدف اول و دوم

آزمون همبستگی				هدف ۱	هدف ۲	آزمون همبستگی			
هدف اول		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف اول	آماره کندال	0/291** 0/000 132	1/0 134	هدف دوم		هدف اول
هدف دوم		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف سوم		1/0 140	0/291** 0/000 132	هدف اول		هدف اول
هدف اول		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف اول	آماره اسپیرمن رو	0/374** 0/000 132	1/0 134	هدف دوم		هدف اول
هدف دوم		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف سوم		1/0 140	0/374** 0/000 132	هدف اول		هدف دوم

** همبستگی در سطح 0/01 معنی دار می باشد.

جدول ۲: تعیین همبستگی نمرات واحدهای مورد پژوهش بر حسب پاسخ به گویه های مربوط به هدف اول و چهارم

آزمون همبستگی				هدف ۱	هدف ۴	آزمون همبستگی			
هدف اول		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف دوم	آماره کندال	0/146* 0/025 124	1/0 134	هدف چهارم		هدف اول
هدف سوم		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف دوم		1/0 0 128	0/146* 0/025 124	هدف اول		هدف چهارم
هدف اول		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف دوم	آماره اسپیرمن رو	0/190* 0/034 124	1/0 0 134	هدف دوم		هدف اول
هدف سوم		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف سوم		1/0 0 128	0/190* 0/034 124	هدف دوم		هدف چهارم

* همبستگی در سطح 0/05 معنی دار می باشد.

** همبستگی در سطح 0/01 معنی دار می باشد.

جدول ۳: تعیین همبستگی نمرات واحدهای مورد پژوهش بر حسب پاسخ به گویه‌های مربوط به هدف سوم و چهارم

آزمون همبستگی				هدف ۲	هدف ۴	آزمون همبستگی			
هدف دوم		ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف چهارم	آماره کندال	هدف چهارم	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف چهارم	آماره کندال	هدف دوم
0/323** 0/000 126	1/0 128	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف چهارم		0/219** 0/001 128	1/0 140	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف چهارم	0/323** 0/000 126
1/0 0 136	0/323** 0/000 126	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف سوم	آماره اسپیرومن رو	0/261** 0/003 128	1/0 140	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف دوم	0/452** 0/000 126
0/452** 0/000 126	1/0 0 128	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف چهارم		1/0 128	0/261** 0/003 128	ضریب همبستگی سطح معنی داری تعداد	هدف چهارم	1/000 0 136

** همبستگی در سطح 0/01 معنی دار می باشد.

۶- جمع بندی

میانگین سنی استفاده‌کنندگان از پل های عابر پیاده منطقه ۱۱۵۵ شهرداری شیراز 0.91 ± 32 بوده و ۶۲/۵ درصد آنان را مردان تشکیل می دادند. اثر جنسیت و سن در تصمیم افراد برای استفاده از پل یکسان نیست. آمار موجود نشانگر قانون پذیری بیشتر بانوان است (Keegan & Mahony, 2003, p. 9). جوانان خطر بیشتری را در عبور از خیابان میپذیرند و همین باعث می شود که بیشتر در تصادفات درگیر شوند. (هلند و هیل 4, 2007, Holland & Hill) به بررسی اهمیت نسبی مؤلفه های جنسیت، گروه سنی و مالکیت گواهینامه رانندگی پرداختند.

آنها متوجه شدند که تفاوت بین گروه های سنی در قصد عبور از خیابان بیشتر به تصور آن ها از ارزش گذر مربوط می شود تا به تفاوت خطر درک شده. احتمال عبور خانم ها کمتر از آقایان بوده، زیرا تصور میکنند، خطر بیشتری دارد. بنابراین تفاوت مهمی بین سن، جنسیت و داشتن گواهی نامه رانندگی از نظر الگوی رفتاری وجود دارد. در این راستا پیشنهاد میکند که تجهیزات ایمنی گروه های سنی مختلف، به صورتی خاص مورد توجه قرار گیرد .

علاوه بر این، تحقیقات تجربی نشان می دهد که گروه های مختلف سنی در درک خود از خطر عبور از خیابان، با هم تفاوت معناداری ندارند. با این حال، دقت جوان تر ها در تشخیص موقعیتهای خطرناک بیشتر است. در بین کودکان نیز، کم سن و سال ها نسبت به کودکان بزرگ و بزرگسالان، قبل از عبور از خیابان زمان بیشتری منتظر می مانند تا با خطر کمتری از خیابان گذر کنند (Velde et al., 2005, p. 92). در تحقیقی که سیمپسون و همکارانش (Simpson et al., 2003, p74) .

با شبیه سازی رفتار کودکان و جوانان در هنگام عبور از خیابان انجام دادند، مشخص شد که کودکان بین ۵ تا ۹ سال بیشترین و جوانان بزرگتر از ۱۹ سال، کمترین تعداد گذر خطرناک از خیابان را انجام میدهند.

در مطالعه حاضر، بین میزان تحصیلات افراد نمونه با کیفیت پل های عابر پیاده منطقه ۵،۱۱ شهرداری شیراز رابطه معنی داری نشان داده شد. این درحالی است که در مطالعه ای تحت عنوان «بررسی عوامل تأثیرگذار بر تمایل شهروندان به استفاده از پل های عابر پیاده در شهر تهران و شیراز» بین سطح سواد پاسخدهندگان با عبور از پل رابطه معنیداری مشاهده نشد (Soltani & Mazini, 2010).

توزیع فراوانی مطلق و نسبی ارزیابی کیفیت پل های عابر پیاده در منطقه ۱۱۵۵ شهرداری در ارتباط با کل اهداف واحد های مورد پژوهش حاکی از آن است که بیشترین درصد (۵۹ درصد) پاسخگویان با ۴۷ الی ۹۱ امتیاز، کیفیت پل های عابر پیاده را نیمه مطلوب و کمترین درصد (۱/۴ درصد)، با ۱ الی ۴۶ امتیاز، نامطلوب عنوان نموده‌اند. ۲۴/۳ درصد از افراد نیز با ۹۲ الی ۱۴۰ امتیاز، کیفیت پل ها را در سطح مطلوب ارزیابی نموده اند. میانگین نمرات پاسخگویان در خصوص کیفیت پل های عابر پیاده ۲/۲۷۰۵ و انحراف معیار ۰/۴۸۱۶۸ می باشد (جدول ۴).

نتایج به دست آمده در رابطه با کیفیت عملکرد پل های عابرین پیاده (هدف اول) بیانگر آن بود که بیشترین درصد (۷۹/۲ درصد) افراد نمونه، عملکرد پل های عابر پیاده را نیمه مطلوب و کمترین درصد (۳/۵ درصد)، نامطلوب ارزیابی نموده بودند. عامل مهم در تصمیم گیری عابرین در مورد عبور از پل، قرار داشتن پل در سر راه آن ها است. بررسی انجام شده توسط آزمایشگاه

تحقیقات جاده ای در انگلیس نشان می‌دهد که حتی در حالتی که زمان استفاده از روگذرهای بی خطر، مساوی با زمان عبور از سطح خود معبر است، فقط ۸۰ درصد از عابران پیاده از آن‌ها استفاده می‌کنند. طبیعی است که میزان استفاده از این تسهیلات در مواقعی که نیاز به زمان بیشتری جهت عبور از عرض خیابان باشد، کاهش می‌یابد (Pakzad, 2007, p. 329). بررسی مرکز تحقیقات روزنامه همشهری (۲۰۰۸) نشان می‌دهد که ۴۶ درصد از پاسخگویان برای تشویق مردم جهت استفاده از پله‌ها، نصب پله برقی و بالابر را پیشنهاد دادند.

جدول ۴: توزیع فراوانی مطلق و نسبی ارزیابی کیفیت پل‌های عابر پیاده در منطقه ۱۱۵۰ شهرداری در ارتباط با هدف کلی و اهداف ویژه واحدهای مورد پژوهش

ردیف	هدف کلی		اهداف ویژه							
			هدف ۱ (عملکرد)		هدف ۲ (تجهیزات)		هدف ۳ (ایمنی)		هدف ۴ (طراحی)	
	نسبی	مطلق	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی
1	1/4	2	5	3/5	12	8/3	2	1/4	4	2/8
2	59	85	114	79/2	98	68/1	120	83/3	88	61/1
3	24/3	35	15	10/4	30	20/8	12	8/3	36	25
4	15/5	22	10	6/9	4	2/8	10	6/9	16	11/1
5	100	144	144	100	144	100	144	100	144	100
6	2/2705		2/0746		2/1286		2/0746		2/25	
7	0/48168		0/38048		0/53433		0/31568		0/50196	
	میانگین		میانگین		میانگین		میانگین		میانگین	
	انحراف معیار		انحراف معیار		انحراف معیار		انحراف معیار		انحراف معیار	

نتایج به دست آمده در رابطه با کیفیت ایمنی پل‌های عابرین پیاده (هدف دوم) مؤید آن بود که ۶۸/۱ درصد از افراد نمونه، ایمنی پل‌های عابر پیاده را نیمه مطلوب و ۸/۳ درصد از افراد نامطلوب ارزیابی نموده بودند. نتایج تحقیق آقای سلطانی و مزینی (۲۰۱۰) نیز نشانگر آن است که ۸۵ درصد پرسش‌شوندگان دلیل استفاده از پل را عامل ایمنی زیاد روی پل و سرعت اتومبیل‌های در خیابان مطرح کردند. افرادی که از پل استفاده نمی‌کردند، دلیل عمده را خستگی و در بعضی موارد همراه داشتن بار، در مورد افراد مسن پا درد و در مورد جوانان، صرفه‌جویی در وقت عنوان می‌کردند. همچنین ۸۷ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار کرده اند که در صورتی که کودکی به همراه داشته باشند، از پل استفاده خواهند کرد. در مجموع بیشتر پاسخ‌دهندگان پله‌ها را امن می‌دانستند و تنها عده کمی (۶ درصد) از پرسش‌شوندگان معتقد به کم بودن امنیت پل‌ها بودند. با توجه به همخوانی نتایج بیشتر مطالعات مزبور، ایمن سازی این پله‌ها ضروری می‌نماید.

نتایج به دست آمده در رابطه با کیفیت تجهیزات پل‌های عابرین پیاده (هدف سوم) بیانگر آن بود که ۸۳/۳ درصد افراد نمونه، تجهیزات پل‌های عابر پیاده را نیمه مطلوب و ۱/۴ درصد نامطلوب ارزیابی نموده بودند. تحقیقات سیسیوپیک و آکین (Sisiopik & Akin, 2003) نشان می‌دهد که ۸۰ درصد از عابرین پیاده تمایل به عبور از خیابان‌هایی دارند که فاقد چراغ راهنمایی بوده و مانعی در مسیر عبور آنها از خیابان وجود ندارد. محل خط‌کشی عابر پیاده، کنترل مناسب ترافیک و ایجاد موانع کالبدی مانند کاشت گیاهان و لبه‌های بتنی بر تصمیم‌عابرین برای گذر از خیابان تأثیرگذار است. با توجه به همخوانی مطالعه حاضر با نتایج تحقیقات مزبور، بازنگری در کم و کیف تجهیزات و تسهیلات پل‌های عابر پیاده ضروری می‌نماید.

نتایج به‌دست آمده در رابطه با کیفیت طراحی و معماری پل‌های عابرین پیاده (هدف چهارم) مؤید آن بود که ۶۱/۱ درصد از افراد نمونه، طراحی و معماری پل‌های عابر پیاده را نیمه مطلوب و ۲/۸ درصد از افراد، نامطلوب ارزیابی نموده بودند. طراحی مناسب پل‌های پیاده و حفظ و نگهداری اصولی آنها می‌تواند به جذابیت و کارایی آن‌ها کمک نماید. بالعکس اگر پل‌های عابر پیاده به صورت اصولی طراحی و به موقع حفظ و نگهداری نشوند، علاوه بر کارایی پایین، به صورت عنصری زاید نمایان می‌شوند و بدین ترتیب با ۲۰۱۰ ایجاد فضای شهری ناخوشایند به سیمای شهر آسیب می‌رسانند (Niazi & Mohammadzadeh, 2010).

نتیجه‌گیری

این مطالعه درصدد بررسی کیفیت پل های عابر پیاده منطقه ۱۱ شهرداری شیراز بود. در این سنجش، علاوه بر کارایی و عملکرد، جنبه هایی چون ایمنی، تجهیزات، طراحی و معماری نیز مطرح شد. همچنان که یافته های تحقیق حاضر نشان داد از مکانیابی کاربری ها گرفته تا قرارگیری پل های پیاده در مسیر افراد، ارتباط منطقی بین کاربری های دو طرف خیابان، ایجاد فضای کافی جهت رفت و آمد عابرین، تعبیه پله های برقی و آسانسور، نصب دوربین مدار بسته و حتی ایجاد فضای تجاری در پل های پرتردد همه در کیفیت و کارایی پل های عابر پیاده مهم میباشند. توجه به عواملی از قبیل توپوگرافی و موانع مصنوعی نیز می تواند در ترغیب افراد به استفاده از تسهیلات مخصوص عابرین پیاده کمک نماید.

همچنین مکان یابی پل های عابر پیاده در ارتباط با ایستگاه های وسایل نقلیه عمومی و بازنگری در کم و کیف تجهیزات و تسهیلات پل های عابر پیاده ضروری می نماید. نصب نرده های حفاظتی در پل های عابرین پیاده، تعبیه مبلمان مناسب چون سطل زباله، علائم و تابلوهای هدایتی، نصب تجهیزات لازم برای آمد و شد معلولین و سالمندان به طور خاص تأکید می شود. با توجه به اطلاعات میدانی، پوشاندن دیوارها و مسقف نمودن پل های عابرین پیاده و توجه به راهکارهای اقلیمی و جنبه های زیباشناختی، استفاده از مصالح قابل شستشو، غیرلغزنده نمودن جنس کف پوشش ها، مقاوم بودن آن در برابر تخریب، کف سازی ویژه نابینایان، روشنایی و رنگ آمیزی مناسب، هماهنگی با کاربری های اطراف، برقراری تناسب منطقی بین اجزاء و در نهایت قرارگیری محور گذر پیاده غیرهمسطح در امتداد کوتاه ترین مسیر پیاده، به جذابیت بیشتر پل های پیاده می انجامد.

- Charles W. H., Nicholas T.D. (2006). Time-Standards for Landscape Architecture Design & Construction Data. New York: McGraw-Hill Book Co.
- Hamed, M. (2001). Analysis of Pedestrians' Behavior at Pedestrian Crossings, Safety Science, 38, 63-82.
- Hebert, M. (1993). The City of London Walkway Experiment, Journal of APA, 59(4), 443-449.
- Holland, C., Hill, R.(2007). The Effect of Age, Gender and Driver Status on Pedestrians. Intentions to Cross the Road in Risky Situations, Accident Analysis and Prevention, 39, 224-237.
- Keegan, O. Mahony, M. (2003). Modifying Pedestrian Behavior, Transportation Research Part A, 37, 889-901.
- Le Corbusier. (2004). Athens Charter.)Mohammad Mansour Falamaki, Trans. 2nd Press. Tehran: Faza Press.
- Martinez, K., Porter, B. (2004). The Likelihood of Becoming a Pedestrian Fatality and Drivers-Knowledge of Pedestrian Rights and Responsibilities in the Common Wealth of Virginia, Transportation Research Part, 7, 43-58 .
- Moore, J.P., Allen, E.M., Sabroe, M.L.(1994). Urban Spaces: Design, Implementation, Management. H. Rezayi et al., Trans. Tehran: Public Administration and International Relations of Tehran.
- Niazi, H., Mohammadzadeh, R. (2010). Evaluation of Environmental Impacts and Human Traffic within the City of Tabriz. Geography and Planning, 15th year. 34, 191-216.
- Niku M. H., Vazifehdoust, H., Khani, S. (2008). Evaluate and Analyze the Effectiveness of Pedestrian Bridges within the City, Tehran Case Study. Howiat, 2nd year, 2, 3-12.
- Ostrowski, W. (1992). Contemporary Town Planning from the Origins to the Athens Charter L. Etezadi, Trans(. Tehran: University Publication Center.
- Pakzad, J. (2007). A Guide to Urban Spaces Design in Iran. Tehran: Shahidi.
- Peden, M. (2004). World Report on Road Traffic Injury Prevention. Geneva, World Health Organization.
- Research and Studies Center of Hamshahri Journal. (2008). Surveys of Respect of Tehran Citizens in Relation to the Amount of Traffic Laws.
- Rasanen, M., Lajunen, T., Alticafarbay, F., Aydin, C. (2007). Pedestrian Self-reports of Factors Influencing the Use of Pedestrian Bridges, Accident Analysis and Prevention, 39, 969-973
- Robertson K. A. (1993a). Pedestrians and the American Downtown, TPR, 64)3(, 273-386.
- Robertson, K.A. (1993b). Pedestrianization Strategies for Downtown Planner's Skywalks versus Pedestrians Mall, Journal of APA, 59(3), 361-369.
- Road and Transport Research Centre, UK. (1996). Road Safety in Developing Countries Advice for planners and transportation engineers.G. Ghazi Hessami, Trans. Tehran: Tehran Transportation and traffic Organization.
- Shahidi, M.H. (1988). An Introduction to Urban Transportation Systems Planning and Traffic Engineering. Tehran: University of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University.
- Simpson, G., Johnston, L., Richardson, M. (2003). An Investigation of Road Crossing in a Virtual Environment, Accident Analysis and Prevention, 35, 787-796 .
- Sisiopik, V.P., Akin, D. (2003). Pedestrian Behaviors and Perceptions towards Various Pedestrian Facilities: An Examination Based on Observation and Survey Data, Transportation Research, Part F 6, 249-274 .

- Soltani, A., Mazini, S.(2010). Factors Affecting the Citizen's Tenda to Use the Pedestrian Bridges in Iran. Geography and Planning, 15th year. 32, 95-124.
- Technical Assistance Office of Research and Technical Criteria. (1996) Pedestrian Facilities. 1, Tehran: The PBO Press .
- Velde, A.F., Kamp, J., Barela, J.A., Savelsbergh, G.J.P. (2005). Visual Timing and Adaptive Behavior in a Road-crossing Simulation Study, Accident Analysis and Prevention, 37, 399-406.
- www.eaz.ir/farsi,1390/home.html
- www.bohraan.com/NewsDetail Medical examiner organization - www.rahvar120.ir. (2006) Retrieved May 20, 2006.

راهکارهای اجرایی بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر توجیه پذیري ساخت و ساز مشارکتی

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۲

کد مقاله: ۴۶۴۳۵

محمدرسول حق نگهدار^{*}، احمد رحمانیان^۲، همت زارعی^۳

چکیده

فرسودگی یکی از مهم ترین مسائل شهری است که باعث بی سازمانی، عدم تعادل و عدم تناسب آن می گردد. هدف اساسی نوسازی و بهسازی بافت های قدیمی و فرسوده شهرها، توسعه متناسب کمی و کیفی محیط زندگی برای انسان هاست. بافت های قدیمی علاوه بر اینکه دارای ارزش های اجتماعی زیبایی شناختی و پایگاه اولیه خاطرات جمعی و هویت بخش شهرهای ما هستند، محل سکونت و معیشت میلیون ها نفر از شهروندان بوده و بنابراین توجه به بهسازی و نوسازی آن امری ضروری می باشد. از میان شیوه های موفق تامین منابع مالی از محل منابع داخلی در طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده، رایج ترین و عملی ترین آن، ساخت و ساز مشارکتی بین سرمایه گذار و مالک می باشد. در این روش نیز مهم ترین مرحله، ترغیب سرمایه گذاران جهت شرکت در پروژه است. طی فرآیند انعقاد قراردادهای مشارکت در ساخت، مالکان زمین با تحویل آن به سازندگان ساختمان به عنوان آورده و متقابلاً سازندگان نیز با سرمایه گذاری جهت ساخت و اجرا در قبال مالکان زمین، متعهد به انجام امور تجدید بنا می شوند. در این تحقیق راهکارهای اجرایی رونق ساخت و ساز محله های واقع در بافت فرسوده مصوب با تأکید بر ساخت و ساز مشارکتی در محدوده شهرداری منطقه ۲ شیراز که مساحتی برابر با ۵۸۰ هکتار را در برمی گیرد مورد بررسی قرار گرفته است. میزان سودآوری قراردادهای مشارکتی در شش محله ای که به عنوان بافت فرسوده شناسایی و به دفتر تسهیلگری نوسازی و بهسازی واگذار گردیده، سنجیده شده و در پایان درخصوص نحوه مشارکت سرمایه گذاران بخش خصوصی اظهارنظر و محلاتی که قابلیت انعقاد قرارداد ساخت پروژه مشارکتی را ندارد مشخص و راه حل های اجرایی آن تشریح گردیده است.

واژگان کلیدی: نوسازی و بهسازی بافت فرسوده، ساخت و ساز مشارکتی، عوارض صدور پروانه

ساختمانی، Bp

طبقه بندی R12، JEL: A30، R15، R32

۱- کارشناس ارشد طراحی شهری، معاونت فنی و شهرسازی شهرداری منطقه دو شیراز

۲- کارشناس ارشد عمران- سازه، رئیس اداره معماری و شهرسازی شهرداری منطقه دو شیراز

۳- کارشناس ارشد سنجش از دور و GIS، کارشناس طرح تفصیلی و GIS شهرداری منطقه دو شیراز،
hemmatzareei9001@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

فرسودگی شهری یکی از مشکلات جدی و پدیده‌های غیر قابل اجتناب است که مدیریت شهری در تمام کشورهای جهان با آن رو به روست. آنچه مهم است اینکه فرسودگی شهری و ایجاد بافت فرسوده مختص به کشور خاص یا شهر مشخصی نمی باشد بلکه تمامی شهرها و روستاها در جهان با آن درگیر هستند ولی بسته به شرایط، قدمت، نوع مصالح و کیفیت ساخت و ساز شهرها، شدت و ضعف دارد. بدیهی است که استانداردهای ساخت و ساز، دوره زمانی تعریف شده برای عمر مفید بناها، کیفیت و مقاومت مصالح، سیاست‌های حمایتی و تشویقی دولت و برنامه‌های مدیریت شهری از عناصر تعیین کننده در ایجاد و گسترش بافت‌های فرسوده و کنترل و نوسازی بناها می باشند. (ابوطالبی، ۱۳۸۹). اگرچه بافت‌های فرسوده شهری به دلیل داشتن مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، عملکردی، ترافیکی و زیست محیطی از عمده چالش‌های مدیریت شهری و نظام شهرسازی می باشند و برای کل گستره شهری یک تهدید جدی به شمار می آیند لیکن مهم ترین پتانسیل شهرها برای استفاده از زمین برای اسکان جمعیت، تامین فضاهای باز خدماتی و نیز بهبود محیط زیست می باشند (محمدصالحی و همکاران، ۱۳۹۳).

ظهور پدیده بافت‌های ناکارآمد و فرسوده شهری، ناشی از استهلاک تدریجی بافت‌ها و سکونت‌گاه‌های قدیمی و عدم کفایت انعطاف پذیری شهری است که عمدتاً دارای تعریف‌ها و شرایط یکسان نیز نمی‌باشند و ممکن است از شهری به شهر دیگر و در دوره‌های مختلف نیز تفاوت‌هایی داشته باشد که لزوم شناخت کلی گونه‌های آن برای شناخت جایگاه بافت فرسوده مورد نظر این طرح، امری ضروری است. فرسودگی در بافت‌های ناکارآمد و قدیمی نه تنها از لحاظ کالبدی بلکه از لحاظ اجتماعی تبعات بسیاری با خود به همراه دارد. یکی از مهم ترین عوامل تاثیرگذار در توسعه فرسودگی و متروک شدن بافت‌های فرسوده شهری و عدم تحقق پذیری طرح‌های نوسازی، عامل اقتصادی و عدم سرمایه گذاری است. مشکلات و تنگناهای موجود در زمینه جذب منابع مالی پروژه‌های نوسازی بافت‌های فرسوده شهری و عدم شناسایی شیوه‌های مناسب تامین مالی باعث شده تا پروژه‌های نوسازی با کمبود منابع مالی مواجه شده و از قابلیت لازم برای اجرا برخوردار نباشند (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۱).

جهت تجدیدبنا و نوسازی ساختمان‌ها و خروج از رکود ساخت و ساز در محلات فرسوده در سطح کشور، ساختارهایی نظیر مشارکت بین بخش‌های خصوصی و دولتی، فروش امتیازات خاص، فروش تراکم، فروش دارایی‌های مشهود، استفاده از منابع داخلی آزاد، استفاده از اعتبارات عمومی، استفاده از منابع بدهی و اعتبارات بانکی، انتشار اوراق مشارکت و استفاده از روش پیش فروش از جمله روش‌های اولیه تا کلان تشویق به ساخت و ساز و احیای بافت فرسوده می باشد (نجاززاده و همکاران، ۱۳۸۸). مشارکت بین بخش‌های خصوصی و دولتی در ساخت از محدود شیوه‌های تولید واحدهای مسکونی و یا انواع دیگر ساخت و ساز است که همواره شرایطی نزدیک به وضعیت ایده‌آل برای آن قابل تصور است. افزایش ارزش زمین با گذشت زمان و همینطور حذف هزینه تامین زمین از هزینه‌های ساخت، دو دلیل عمده‌ای است که این شیوه از ساخت را به ترتیب هم برای مالک و هم برای سازنده با توجیه اقتصادی بالا مواجه می‌کند لیکن حتی با قراردادن تمام امتیازات ویژه جهت احیای بافتی خاص نیز، هیچگونه تضمینی بر تمایل ساخت و ساز در ساکنین آن محله نبوده و بعضاً ساختار کالبدی بافت بر عوامل محرک بیرونی غلبه پیدا می‌کند. بنابراین گاه‌ها هرگونه دخالت در محدوده شهری آثار متعدد اقتصادی و اجتماعی به همراه داشته و استفاده از هرروش تامین مالی منجر به بروز برخی از آثار مثبت و یا منفی داخلی و خارجی خواهد گردید. لذا برنامه ریزی و پژوهش در زمینه به کارگیری روش‌های تشویقی در محلات فرسوده نقشه سازنده ای ایفا می نماید.

شهرداری کلان شهرهای کشور به عنوان بزرگترین ارگان اجرایی شهر، دارای ساختار سازمانی مستقل و بصورت نیمه خصوصی اداره می گردند. منابع درآمدی شهرداری‌ها به دو صورت داخلی که شامل دریافت عوارض درونی شهرها بوده و حجم اصلی و اعظم آن از صدور پروانه ساختمانی دریافت می شود و همچنین منابع خارجی که شامل دریافتی شهرداری‌ها از منابع خارج از شهرداری می باشد و عوارضی مثل کمک‌های مالی دولتی و یا درآمدهای ناشی از عوارض عمومی را شامل می گردد. منابع مالی موتور محرک فعالیت‌های اقتصادی شهرداری‌ها بوده و بدون داشتن منابع مالی و یا عدم پیش بینی و برنامه ریزی در جهت تامین آن، اجرای طرح‌های عمرانی شهری و یا اداره هزینه‌های روزمره شهری با مشکل مواجه می گردد. با توجه به شرایط موجود، عدم وجود مدیریت واحد شهری و همچنین ناپایداری درآمد، متأسفانه گردش مالی شهرداری‌ها به نسبت زیادی به ساخت و سازهای سالیانه پلاک‌های ساختمانی وابسته بوده و در زمان ساخت و ساز و رکود مالی کشور، به همان نسبت بر رونق و کسب درآمد شهرهای بزرگ نیز تاثیرگذار خواهد بود. شهرداری شیراز به عنوان اصلی ترین و مهم ترین دستگاه اجرایی و خدماتی در سطح شهر شیراز مطرح بوده و اجرای بسیاری از طرح‌های عمرانی و زیرساخت‌های شهری از طریق تخصیص اعتبارات عمرانی این نهاد صورت می گیرد. هدایت و اجرای مصوبات طرح‌های شهری و تهیه طرح‌های موضعی و موضوعی مطابق با مصوبات طرح‌های جامع و تفصیلی در سطح شهر شیراز برعهده این سازمان قرار داده شده است.

تجدیدبنای ساختمان‌ها بوده و محلات بررسی شده در این تحقیق تنها دربرگیرنده میانگین سالیانه ۱۰ درصد تعداد کل پروانه‌های صادره بوده اند. ضمناً نمودار آماری مجوزات صادره در محدوده بافت فرسوده، بیانگر این مطلب می‌باشد که ساخت و ساز در

محلات بافت فرسوده صرفاً در مناطقی صورت می پذیرد که دارای مرغوبیت مکانی بوده و به مرکز شهر نزدیک تر باشند. نتایج حاصل از این تحقیق نمایان کننده این نکته می باشد که در محله هایی نظیر پای کتا (شهرک بهار) و دباغی، عدم وصول عوارض پروانه ساختمانی و به صفر رسیدن آن توسط شهرداری شیراز، نه تنها انگیزه ای جهت نوسازی در مالکین آن بافت ایجاد نمی کند بلکه اجرای پروژه های محرک توسعه نیز باعث رغبت ساکنین به ساخت و ساز نخواهد شد.

۲- پیشینه تحقیق

توجه به اسناد و مدارک موجود مشخص می شود که تا قبل از سال ۱۳۰۰ خورشیدی اقدامات بهسازی و نوسازی شهری در ایران به صورت ارگانیک با مشارکت مردم و منطق و سازگار با اوضاع محیط جغرافیایی صورت گرفته است. به بیانی دیگر رویکرد غالب انسانگرا حاکم بوده است بافت قدیم و جدید چندان معنایی نداشت و هماهنگی شکلی و پیوستگی فضایی در بهسازی و نوسازی فضاهای شهری مورد توجه بوده است اما نقطه عطف مداخله به شکل گسترده در بافت قدیم شهری ایران به دوران حکومت رضا شاه یعنی سال های ۱۳۰۰ برمی گردد. (شماعی، پوراحمد، ۱۳۸۹)

سیاست ها و برنامه های دوره پهلوی دوم بیشتر به دنبال تصویب قوانین و روش هایی برای کسب درآمد بود در نتیجه اقدامات مداخله ای جهت بهسازی و نوسازی و مرمت بافت های قدیم شهری با شروع اولین برنامه ی عمران دولت در سال ۱۳۲۷ مصادف بود و از این سال به بعد برنامه عمران ۵ ساله و برنامه توسعه ۵ ساله ملی، بافت قدیم شهر نیز مورد توجه قرار گرفت. نقطه عطف بعدی دوران پس از انقلاب اسلامی، شامل دوران جنگ تحمیلی بود که با طولانی شدن جنگ تقریباً یک دهه به دلیل شرایط خاص اقتصادی - اجتماعی حاکم، فضاهای قدیمی شهرها نه تنها به دست فراموشی سپرده شد بلکه به دلیل اسکان جمعیت جنگ زده و مهاجر افغانی در بافت قدیم، روند تخریب و فرسودگی و گسترش بافت های ناکارآمد شهری تشدید شد. اما با پایان جنگ تحمیلی، بار دیگر توجه دولت مردان و برنامه ریزان به این بافت های شهری جلب شد. به طوری که در دوره برنامه دوم توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور (۱۳۷۷-۱۳۷۳) مرحله جدیدی از بهسازی و نوسازی آغاز شد (شماعی، پوراحمد، ۱۳۸۹). مهم ترین سیاست ها و برنامه های مطرح شده در مورد بهسازی و عمران شهری که توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور در سال ۱۳۸۰ تصویب و ابلاغ شده است توسعه موزون و هماهنگ شهرها و جلوگیری از گسترش بی رویه آن ها به همراه بهسازی، نوسازی و احیای بافت فرسوده شهری بوسیله جلب مشارکت و سرمایه گذاری بخش های تعاونی و خصوصی و سازمان ها غیر دولتی می باشد.

تحقیقات بسیار کمی در سطح کشور در زمینه نوع و روش مداخله موثر در نوسازی و بهسازی محله خاص انجام شده و اغلب به نحوه بازآفرینی و نوسازی بافت های فرسوده بصورت کلی در یک شهر پرداخته اند. جعفرزاده نجار و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان شیوه های موفق تامین منابع مالی از محل منابع داخلی در طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده به مطالعه بافت فرسوده اطراف حرم امام رضا پرداخته و روش های مبتنی بر سرمایه مانند اوراق مشارکت، سهامدار - پروژه و فروش متری را الگوی مناسب تامین منابع مالی در طرح بهسازی و نوسازی اطراف حرم اعلام نموده اند. همچنین نتیجه گیری شده است که تغییر در قیمت زمین، تغییر در هزینه حمل و نقل، تاثیر در صرفه های ناشی از مقیاس، تغییر در برتری نسبی نواحی، تغییر در هزینه فعالیت های شهری، تغییر در رونق کسب و کار در نواحی که بهسازی می شوند از جمله آثاری است که هنگام استفاده از روش های تامین مالی جهت نوسازی و بهسازی بافت فرسوده باید به آن ها توجه کرد.

مقاله ای نیز توسط امین فرجی ملایی با عنوان، انواع روش های مداخله در بهسازی و نوسازی شهری، در سال ۱۳۸۹ صورت گرفته است که در آن اشاره شده که نواحی فرسوده شهری بنا به سرشت خود با انواع عوارض و مشکلات مواجه هستند. از این رو معضل آنها چند وجهی و چند بعدی است که در هر مورد به شکل خاصی بروز می نماید. به همین دلیل برای حل مشکلات آنها معمولاً اقدامات و برنامه های گوناگونی مطرح می شود که هر یک بر جنبه ای خاص تاکید دارد با توجه به تجارب جهانی و گرایش های شهر سازی نوین معتقد است که رویکرد موردی و یک وجهی به مسائل بافت های شهری چندان موفق و کار ساز نیست. مداخله جامع در بافت های فرسوده شهری زمانی اتفاق می افتد که ضمن ساماندهی اوضاع کالبدی به ساختارهای اقتصادی و اجتماعی شهر نیز توجه شود.

تقوایی و همکاران (۱۳۹۱) در ارزیابی شیوه های تامین مالی در طرح های نوسازی بافت های فرسوده شهری در منطقه ۲۰ شهر تهران ۶ شیوه تامین مالی مناسب برای نوسازی بافت های فرسوده شهری با استفاده از سه شاخص مشارکت، سهولت اجرایی و بازدهی اقتصادی را مورد ارزیابی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که روش مشارکت مدنی بیشترین سطح مقبولیت نسبی را در بین ساکنین داشته و دریافت تسهیلات بانکی و روش سهامدار پروژه در رده های بعدی تاثیرگذاری در نوسازی بافت منطقه مورد مطالعه دارند.

روش‌های تامین منابع مالی نوسازی در بافت‌های فرسوده شهری در شهر تهران و کاوش برای یافتن روش‌های مناسب تامین مالی در وضع موجود و آینده توسط عسگری و همکاران (۱۳۹۳) مورد مطالعه قرار گرفته و مشارکت دادن وام‌دهندگان در منافع قابل انتظار از مسکن با قیمت گذاری مجدد تسهیلات در قالب قراردادهای اجاره، انتشار اوراق مشارکت با نرخ سود قابل رقابت با سایر انواع اوراق و تأسیس شرکت تضمین معاملات پیش فروش همانند شرکت عمران و بهسازی ایران را از بهترین راه‌های تامین منابع مالی بافت‌های یاد شده عنوان نموده‌اند.

تجارب جهانی در زمینه بهسازی و مرمت بافت‌های فرسوده شهری بسیار متفاوت است. کشورهای مختلف به فرهنگ‌ها، زبان‌ها و اعتقادات متفاوت، تجارت‌گونگونی در زمینه بهسازی شهری در طول تاریخ برجای گذاشته‌اند که نشان‌دهنده هویت هر یک از شهرهای تاریخی در جهان است. مهم‌ترین این اتفاقات و تصمیم‌گیری‌ها پس از جنگ جهانی دوم و بعد از دهه ۱۹۶۰ اتفاق افتاده است. به عنوان مثال روحیه محافظه‌کاری و حفظ سنت‌ها ملی انگلیسی‌ها باعث تمرکز بر فعالیت‌های گردشگری بازرگانی در نوسازی بافت فرسوده شده در حالی که حفاظت از بافت قدیم به عنوان یک ثروت اجتماعی منحصر بفرد و رونق صنعت گردشگری در نزد ایتالیایی‌ها مطرح می‌شود. در فرانسه نیز که به عنوان ماجراجوترین کشور در امر نوسازی بافت قدیم شهر می‌توان نام برد اهدافی نظیر جلوگیری از آسیب‌ها و شورش‌های اجتماعی، ساختن یک شهر با شخصیت دوران صنعت، تقویت بنیه اقتصادی شهر، ارتقای سطح زندگی و بهبود وضع بهداشت در شهر ارائه و اجرا شده است. توجه به ارزش‌های تاریخی-فرهنگی، معاصر سازی و احیای حیات مدنی جدید در بافت قدیم، حفظ ساکنین بافت‌های کهن و حفظ پیکره، سیما و چهره شهری نیز از مهم‌ترین معیارهای بهسازی و نوسازی سایر کشورهای اروپایی قلمداد می‌گردد (سرور و همکاران، ۱۳۹۵).

۳- مبانی نظری تحقیق

۳-۱- تعریف و شناسایی بافت فرسوده

مناطق از شهر که در سالیان گذشته عناصر متشکله آن اعم از تأسیسات روبنایی و زیربنایی، ابنیه، مستحذات، خیابان‌ها و دسترسی‌ها دچار فرسودگی و ناکارآمدگی شده و ساکنان آن از مشکلات متعدد

اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی رنج می‌برند به عنوان بافت فرسوده تعریف می‌گردند (تصویب نامه هیئت وزیران کشور، ۱۳۹۷). بافتهای فرسوده از چند منظر قابل بحث می‌باشند و از همین رو تعاریف مختلفی برای بافت فرسوده ارائه می‌گردد. برای شناسایی بهتر بافتهای فرسوده، دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران معیارها و شاخصهایی را برای این بافتهای اعلام نموده که براین اساس بافت فرسوده را می‌توان به چهار گروه طبقه بندی نمود:

۱) بافت تاریخی: ابنیه و فضاهایی که قبل از سال ۱۳۰۰ هجری شمسی شکل گرفته و به ثبت آثار ملی رسیده و یا قابلیت ثبت شدن را دارا می‌باشند، واجد ارزش فرهنگی تاریخی هستند و براساس نظر شورای عالی شهرسازی و معماری درمورد اینگونه بافتهای، ضوابط و مقررات سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ملاک عمل خواهد بود.

۲) بافت قدیمی: آن بخش از بافتهای شهری که قبل از سال ۱۳۰۰ هجری شمسی شکل گرفته ولیکن دلیل فرسودگی کالبدی و فقدان استانداردهای ایمنی، استحکام و خدمات زیرساختهای شهری علیرغم برخورداری از ارزشهای هویتی از منزلت مکانی و سکونت پائینی برخوردار هستند، بافت قدیمی اطلاق می‌گردد. مداخله در اینگونه بافتهای با سایر بافتهای شهری متفاوت بوده و اقدامات بهسازی و نوسازی آن به نحوی خواهد بود که در قالب طرح‌های ویژه به اجرا درخواهند آمد.

۳) بافت فرسوده: بافت فرسوده شهری به عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهرها اطلاق می‌گردد که به دلیل فرسودگی کالبدی، عدم برخورداری مناسب از دسترسی سواره، تأسیسات خدمات و زیرساخت‌های شهری آسیب پذیر بوده و از ارزش مکانی، محیطی و اقتصادی نازلی برخوردارند. این بافتهای بدلیل فقر ساکنین و مالکین آنها امکان نوسازی خودبخودی را نداشته و سرمایه‌گذاران نیز انگیزه‌ای جهت سرمایه‌گذاری در آن را ندارند. معیارهای اساسی شناسایی و تشخیص اینگونه بافتهای در ادامه بیان می‌گردد.

۴) بافت پیرامونی یا بافتهای با اسکان غیررسمی: بافتهایی هستند که عمدتاً مهاجرین روستایی و تهیدستان شهری را در خود جای داده و بدون مجوز و خارج از برنامه ریزی رسمی و قانونی توسعه شهری طرحهای جامع و تفصیلی در درون یا خارج از محدوده قانونی شهرها بوجود آمده است. این بافتهای عمدتاً فاقد سند مالکیت هستند و از نظر ویژگیهای کالبدی و برخورداری از خدمات و زیرساختهای شهری مشابه بافتهای فرسوده، شدیداً دچار کمبود می‌باشند (شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۷).

۳-۲- ویژگی عمومی بافت‌های فرسوده

(۱) **عمر ابنیه:** ساختمان‌های موجود در این گونه بافت‌ها عمدتاً قدیمی می باشند یا فاقد استانداردهای فنی هستند، به گونه ای که غیر استاندارد بودن آنها از ظاهر ساختمان قابل تشخیص است. ابنیه این بافت‌ها عمدتاً تاب مقاومت در مقابل زلزله ای با شدت متوسط را ندارند.

(۲) **دانه بندی و تعداد طبقات:** ابنیه مسکونی واقع در اینگونه بافت‌ها عمدتاً ریزدانه بوده و اکثر آنها یک یا دوطبقه هستند. نوع مصالح بکاررفته در اینگونه بافت‌ها عمدتاً از انواع خشتی، خشت و آجر و چوب و یا آجر و آهن بدون رعایت اتصالات افقی و عمودی و فاقد زیرسازی مناسب می باشند.

(۳) **وضعیت دسترسی ها:** بافت‌های فرسوده که عمدتاً بدون طرح قبلی ایجاد شده اند عمدتاً از ساختاری نامنظم برخوردارند و دسترسی های موجود در آنها عمدتاً پیاده می باشد به گونه ای که اکثر معابر آن بن بست یا با عرض کمتر از ۶ متر بوده و ضریب نفوذپذیری در آنها کمتر از ۳۰٪ است. متوسط مساحت عرصه ابنیه واقع شده در این بافت‌ها عمدتاً کمتر از ۲۰۰ متر مربع می باشد.

(۴) **وضعیت خدمات و زیر ساخت‌های شهری:** بافت‌های فرسوده به لحاظ برخورداری از خدمات، زیرساخت‌ها و فضاهای باز، سبز و عمومی دچار کمبودهای جدی اند.

(۵) **شاخص‌های کیفی:** مسأله جمعیت پذیری بافت‌هایی که در حریم گسله‌ها، مسیر قنات‌ها و رودها می باشند و نیز بافت‌های روستایی درون شهری و ... از دیگر مسائلی هستند که در تعیین بافت‌های فرسوده موثر می باشند (رستمی و همکاران، ۱۳۹۲).

۳-۳- آسیب پذیری بافت فرسوده

بافت آسیب پذیر براساس بلوک آسیب پذیر تعریف شده و بلوک آسیب پذیر بلوکی است که حداقل یکی از شرایط سه گانه زیر را داشته باشد:

۱- بلوکی که دارای حداقل ۵۰ درصد بناهای فرسوده، نامناسب به لحاظ زیستی و سکونتی یا آسیب پذیر باشند. بناهای فرسوده یا آسیب پذیر حداقل یکی از شرایط دوگانه زیر را باید داشته باشند:

۱-۱- بنایی که فاقد سیستم سازه ای باشد (سازه بتنی، فولادی یا شناژهای تحتانی، قائم و فوقانی) به تشخیص کارشناس رسمی ساختمان

۱-۲- بنایی که در اجرای آن مفاد آیین نامه ۲۸۰۰ رعایت نشده باشد یا قابلیت انطباق با آیین نامه مذکور را نداشته باشد.

۲- بلوکی که حداقل ۵۰ درصد املاک آن مساحتی کمتر از دویست متر مربع را داشته باشد.

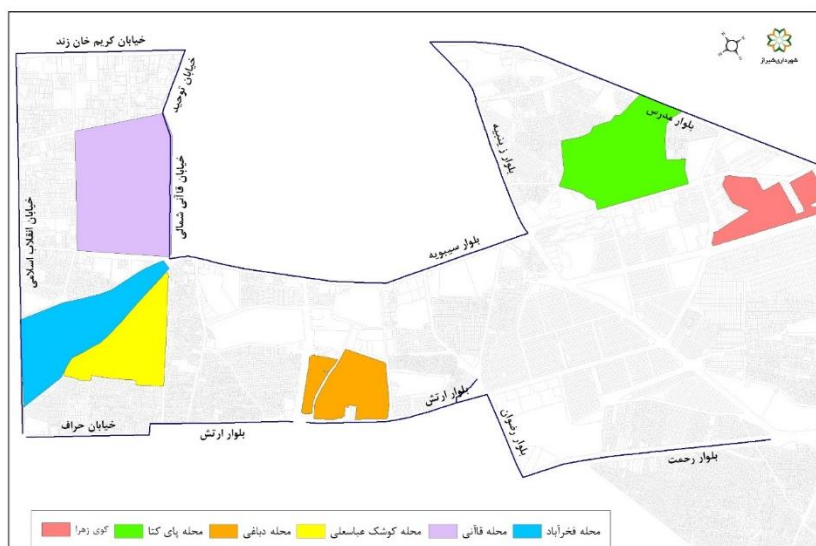
۳- بلوکی که حداقل ۵۰ درصد عرض معابر آن (قبل از اصلاح) بن بست و یا با عرض کمتر از ۶ متر باشد (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶).

۴- روش تحقیق

۴-۱- مشخصات محدوده مورد مطالعه

شهر شیراز در جنوب غربی کشور و در طول جغرافیایی ۵۳ درجه و ۲۹ دقیقه و در عرض ۲۹ درجه و ۳۳ دقیقه واقع شده و ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۱۵۵۰ متر است. این شهر بر روی جلگه وسیعی واقع شده است و از شمال و غرب به ارتفاعات محدود شده و از سمت جنوب غربی و شمال شرقی نیز متصل به جلگه است. شیب عمومی در شهر شیراز از شمال غربی و شمال به سمت جنوب شرقی شهر است. ارتفاع شهر در قسمت های شمالی بین ۱۶۰۰ تا ۱۷۰۰ متر از سطح دریاست که در مرکز و جنوب به حدود ۱۵۵۰ می رسد. البته در قسمت های جنوب غربی شهر نیز ناهمواری هایی با ارتفاع حدود ۱۶۰۰ متر وجود دارد.

در تقسیمات خدماتی شهرداری شهر شیراز، محدوده منطقه دو در بخش جنوبی شهر از شمال به بلوار کریم خان زند و بلوار مدرس، از ضلع شرق به پایگاه هوایی شهید دوران، از ضلع جنوب به بلوار ابوذر غفاری و ارتش و از ضلع غربی به خیابان انقلاب اسلامی محدود می گردد. شش محله ای که در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته اند در محدوده مرکزی و غربی محدوده شهرداری منطقه دو واقع شده اند. محله های فرسوده مورد مطالعه براساس آمار پروانه های صادره سالیانه به عنوان محلات بافت فرسوده دارای اولویت شهرداری منطقه دو تعیین شده و در بحث پایانی و نتیجه گیری، با شناسایی و تعیین پروژه های مداخله در محدوده بافت های مذکور پیشنهاد ضوابط کلی تشویقی به منظور تسریع در روند نوسازی و بهسازی بافت ارائه خواهد گردید.

تصویر ۱- موقعیت محله های مورد مطالعه در محدوده شهرداری منطقه دو شیراز، مأخذ: نگارندگان

۴-۲- معرفی محله های فرسوده

۴-۲-۱- محله دباغی

محله دباغی از محلات قدیمی شهر شیراز در منطقه ۲ شهری واقع شده و در طرح ساختاری - راهبردی جزء بافت های حاشیه ای - فرسوده و ناکارآمد محسوب می شود (مهندسین مشاور پردازاز، ۱۳۸۴). این محله ۱۷۸۶۷۲ متر مربع وسعت و ۴۹۴۶ نفر جمعیت دارد و از نظر کالبدی و عملکردی دچار فرسودگی شدید می باشد. همین دو نیز افت طبقاتی محله را از نظر اجتماعی موجب شده است. محله دباغی در دهه های گذشته حاشیه شهر محسوب می شده که با گسترش شهر اکنون به عنوان بخش های میانی مطرح می باشد (مهندسین مشاور طراحان بافت و معماری، ۱۳۹۰).

کاربری غالب محله دباغی مسکونی است که حدود ۵۴ درصد سطح آن را شامل می شود. پس از کاربری مسکونی شبکه معابر با ۱۸ درصد و همچنین کاربری کارگاهی و بایر هر یک با حدود ۱۲ درصد، بیشترین سطوح را به خود اختصاص داده اند. بجز پارک محله ای و سرای محله که توسط شهرداری شیراز در این بافت احداث شده است، خدمات دیگری در سطح محله وجود نداشته و حتی تجاری ها کمتر از ۳ درصد سطح محله، آن هم در لبه خیابان های اصلی را پوشش می دهند. تنها نکته قابل توجه در محله دباغی وجود حدود ۲۰ هزار متر مربع زمین بایر و همچنین تعدادی ساختمان های مخروبه است که از یک سو می توانند به عنوان ظرفیت های بالقوه جهت تخصیص به خدمات مورد نیاز محله و فضای سبز تلقی شوند، اما از سوی دیگر بیانگر قدمت محله در عدم تمایل به نوسازی می باشند. دلیل عمده این امر، در آمد پایین ساکنین و عدم مرغوبیت اراضی محله از نظر موقعیت شهری بوده که در نتیجه عدم سرمایه گذاری در بخش ساختمان و مسکن در این محله را موجب شده است. بررسی وضعیت قطعات کاربری ها نیز نشان می دهد که از ۱۱۵۸ پلاک موجود در این محدوده، ۱۰۴۱ ملک دارای کاربری مسکونی، ۷۲ ملک به کاربری تجاری و همچنین ۴۵ پلاک نیز به کاربری کارگاهی می باشد، لذا بیشترین سطوح بعد از کاربری مسکونی و شبکه معابر، به کاربری کارگاهی و بایر تعلق می یابد. میانگین مساحت قطعات در محله دباغی ۱۳۴ مترمربع بوده که تعداد ۱۹۶ پلاک مساحتی بیش از ۲۰۰ مترمربع دارند. ۵۰۹ قطعه دارای مساحت بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ مترمربع و ۷۰۶ قطعه با مساحت زیر ۱۰۰ متر دارد که حاکی از فرسودگی زیاد کالبدی محله و عدم رغبت کافی و همچنین وضعیت نامناسب اقتصادی به ساخت و ساز است. پراکندگی قطعات کوچک تقریباً در تمامی سطح محله و قطعات درشت دانه در لبه های محله کاملاً آشکار است.

از میان تمامی پلاک های محله دباغی، حدود ۷۵ درصد تخریبی و یا مخروبه اند و حدود ۱۴ درصد قابل تعمیر می باشند. ساختمان های نوساز حدود ۸ درصد قطعات را تشکیل می دهند. در بخش مسکونی نیز ۸۰٪ ساختمان ها تخریبی و ۱۳ درصد قابل تعمیر می باشند. سطح معابر در محله دباغی ۳۲۶۴۸ متر مربع وسعت دارد و حدود ۱۲ درصد سطح محله را می پوشاند. محله دباغی از سمت شمال به خیابان قیام، از سمت شرق به خیابان شاهدای اله، از جنوب به بلوار ارتش و از غرب به خیابان کارگر (گلکوب) منتهی می شود. در وضع موجود کوچه ها و دسترسی های محلی نیز در این محله عمدتاً به صورت بن بست و با عرض کم بوده، به طوری که حدود ۵۲ درصد از معابر این محله کمتر از ۶ متر عرض دارند (مهندسین مشاور پارس آرایه، ۱۳۹۰).

۴-۲-۲- محله کوشک عباسعلی

محله کوشک عباسعلی از محلات قدیمی شهر شیراز بوده که در مجاورت دروازه کازرون و محدوده تاریخی شهر واقع شده است. مساحت این محله ۲۳۰۰۷۷ متر مربع می باشد و ۶۵۵۸ نفر جمعیت دارد و در طرح ساختاری - راهبردی جزء بافت های پراکنده و خود رو محسوب می شود. کاربری غالب محله کوشک مسکونی است که حدود ۵۹ درصد سطح آن را شامل می شود. پس از کاربری مسکونی شبکه معابر با ۲۱ درصد و همچنین کاربری تجاری و آموزشی به ترتیب حدود ۵ و ۴ درصد بیشترین سطوح را به خود اختصاص داده اند. در این محله علیرغم وجود کاربری های متنوع آموزشی، مذهبی، درمانی و تجاری هایی که در لبه خیابان های اصلی واقع شده اند هیچگونه خدمات محله ای جهت تأمین نیازهای محلی ساکنین در داخل محدوده بافت وجود ندارد. بررسی وضعیت قطعات کاربری ها نشان می دهد که ۱۱۲۳ قطعه در این محدوده وجود داشته که ۹۵۸ قطعه (۸۵ درصد) دارای کاربری مسکونی و ۱۲۷ قطعه (۱۱ درصد) دارای کاربری تجاری می باشد. در محله کوشک عباسعلی، میانگین مساحت قطعات در حدود ۲۰۵ مترمربع محاسبه می گردد. از ۱۱۲۳ قطعه زمین موجود در این محله، ۳۱۳ قطعه یعنی ۲۷/۸۹ درصد را قطعات زیر ۱۰۰ مترمربع تشکیل می دهد، همچنین ۶۳۲ قطعه یعنی ۵۶/۳۰ درصد نیز قطعات ۱۰۰ تا ۲۰۰ متر مربع بوده و مابقی یعنی ۱۷۸ قطعه که ۱۵/۸۱ درصد را شامل می شوند، مساحتی بالای ۲۰۰ مترمربع دارند. بدین ترتیب ملاحظه می شود نزدیک به ۸۴ درصد قطعات زمین موجود در این محله را قطعات زیر ۲۰۰ مترمربع تشکیل داده و حدود ۱۶ درصد از قطعات بالای ۲۰۰ مترمربع مساحت دارند. از میان ۱۱۲۳ پلاک محله کوشک عباسعلی، حدود ۶۲ درصد تخریبی و ۲۷ درصد مرمتی و فقط ۱۱ درصد نوساز بوده و در کاربری مسکونی نیز ۶۵ درصد بافت تخریبی، ۲۹ درصد مرمتی و ۶ درصد نوساز هستند. این نسبت ها نشان دهنده فرسودگی بافت می باشد. شبکه معابر در محله کوشک عباسعلی ۴۸۹۸۳ مترمربع وسعت دارد و حدود ۲۱ درصد از مساحت محله را به خود اختصاص داده است. این محله در میان سه معبر اصلی قرار گرفته است. در دو سوی آنها خیابان های شمس تبریزی و قائنی نو و در ضلع جنوب آن خیابان شهید خراف واقع شده است. دروازه کازرون به عنوان یک نقطه مهم ارتباطی در رأس آن قرار دارد. در درون محله نیز کوچه ها و دسترسی های محلی عمدتاً بن بست و باریک هستند. به طور کلی می توان گفت محله کوشک عباسعلی با توجه به قرار گیری در محدوده مرکزی شهر از نظر دسترسی در موقعیت مکانی مناسبی قرار دارد، اما با توجه به تمرکز فعالیت ها، شبکه معابر اطراف آن از رفت و آمد و ترافیک نامطلوبی برخوردار است. (مهندسین مشاور نگارستان ماهور، ۱۳۹۴).

۴-۲-۳- محله فخرآباد

محله فخر آباد از محلات قدیمی شهر شیراز است که در مجاورت دروازه کازرون و محدوده تاریخی شهر واقع گردیده و در طرح ساختاری - راهبردی جزء بافت میانی به حساب می آید. در حال حاضر این محله ۱۵۹۱۸۵ مترمربع وسعت و ۲۰۵۷ نفر جمعیت دارد (مهندسان مشاور طراحان بافت و معماری، ۱۳۹۰). کاربری غالب محله فخر آباد مسکونی است که حدود ۴۲ درصد سطح آن را می پوشاند. پس از کاربری مسکونی، کاربری آموزشی با ۲۱ درصد و همچنین شبکه معابر و یک مرکز درمانی به ترتیب حدود ۷ و ۸ درصد، بیشترین سطوح را به خود اختصاص داده اند. کاربری تجاری، فرهنگی و سطوح خالی بدون کارکرد (بایر) نیز هر یک حدود ۵ درصد از سطح محله را در بر گرفته اند. نکته قابل توجه در این محله سطح بالای کاربری آموزشی در مقیاس شهری و منطقه ای در قسمت جنوب غربی و غربی این محله است که موجبات عدم توازن و بروز مشکلات عدیده ترافیکی شده است. لازم به ذکر است که در لبه خیابان های اصلی انواع کاربری های تجاری قرار دارند و لیکن در درون بافت هیچ گونه خدمات محله ای جهت تأمین نیازهای ساکنین محله وجود ندارد. بررسی وضعیت قطعات کاربری ها نیز نشان می دهد که بیشترین تعداد قطعات را در سطح محله کاربری های مسکونی، تجاری و آموزشی به خود اختصاص می دهند. یعنی از ۴۶۱ قطعه در این محدوده ۳۵۴ قطعه (حدود ۷۷ درصد) به کاربری مسکونی، ۸۳ قطعه (حدود ۱۸ درصد) به کاربری تجاری و ۸ قطعه (حدود ۲ درصد) به کاربری آموزشی تعلق یافته است. مقایسه میان تعداد و مساحت قطعات کاربری های تجاری و آموزشی نشان می دهد که واحد های کوچک تجاری بسیارند و تعداد کم قطعات آموزشی وسعت زیادی دارند. در محله فخرآباد، بر اساس نقشه وضع موجود تعداد ۴۶۱ قطعه با مساحتی بالغ بر ۱۵۹۱۸۵ مترمربع وجود دارد که در نتیجه میانگین مساحت قطعات در حدود ۳۴۵ مترمربع محاسبه می گردد. از ۳۶۶ قطعه زمین موجود در این محله، ۴۴ قطعه یعنی ۹/۵۶ درصد را قطعات زیر ۱۰۰ متر مربع تشکیل می دهد، همچنین ۲۱۴ قطعه یعنی ۴۶/۴۵ درصد نیز قطعات ۱۰۰ تا ۲۰۰ متر مربع بوده و مابقی یعنی ۲۰۳ قطعه که ۴۳/۹۹ درصد را شامل می شوند، مساحتی بالای ۲۰۰ متر مربع دارند. بدین ترتیب ملاحظه می شود نزدیک به ۵۶ درصد قطعات زمین موجود در این محله را قطعات زیر ۲۰۰ مترمربع تشکیل داده و حدود ۴۴ درصد از قطعات بالای ۲۰۰ مترمربع مساحت دارند. بررسی نقشه اندازه قطعات نیز نشان می دهد که پراکندگی قطعات کوچک تقریباً در مرکز محله و قطعات درشت دانه در کناره های محله به ویژه در غرب و جنوب غرب محله پراکنده هستند که این قطعات نیز عمدتاً کاربری غیر مسکونی و آموزشی دارند. از تعداد کل پلاک های موجود در محله فخرآباد، ۳۳۸ واحد آن یعنی حدود ۷۳٪ تخریبی و ۴۴ واحد (۱۰ درصد) قابل تعمیر و ۱۵ درصد نوساز می

باشند. در کاربری مسکونی نیز از ۳۵۴ قطعه، ۲۸۵ قطعه یعنی ۸۱ درصد تخریبی و یا مخروبه اند و مابقی را بناهای نوساز تشکیل می دهند، یعنی از ۶۹ قطعه نوساز، ۳۵ واحد مسکونی است. شبکه معابر در محله فخر آباد ۱۲۱۹۳ مترمربع وسعت دارد و حدود ۸ درصد سطح محله را دربرمی گیرد. این محله از شمال به خیابان فخر آباد، از شرق به دروازه کازرون، از جنوب به خیابان شمس تبریزی و از غرب به خیابان انقلاب اسلامی منتهی می شود. همچنین میدان فخر آباد به عنوان یک مرکز مهم در منتهی الیه شمال غرب این محله واقع شده است. معابر اصلی این محله به دلیل قرار گیری در بافت قدیمی شهر و تمرکز فعالیت ها از رفت و آمد بسیاری برخوردار است و کاربری های گوناگونی در اطراف آن ها مستقر هستند. علاوه بر این کوچه ها و دسترسی های محلی نیز عمدتاً به صورت معابر بن بست و بعضاً با عرض کمتر از ۶ متر در این محله وجود دارد. به طور کلی می توان گفت که محله فخر آباد با قرار گیری در بافت شکل گرفته و قدیمی شهر از نظر دسترسی و ارتباط با سایر نقاط همجوار دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی است اما با توجه به این که در حدود ۸۹ درصد از معابر داخلی محله کمتر از ۶ متر عرض دارند لازم است وضعیت دسترسی های محلی اصلاح شود (مهندسین مشاور نوسازی و تسهیل گری محله فخرآباد، ۱۳۹۳)

۴-۲-۴- محله قآنی

محله قآنی یکی از محلات شکل گرفته و قدیمی شهر شیراز بوده و در طرح ساختاری - راهبردی جزء بافت های میانی به حساب می آید (مهندسین مشاور پردازاز، ۱۳۸۴). این محله ۵۱۳۳۴۵ متر مربع وسعت و ۷۰۲۴ نفر جمعیت دارد. بافت محله قآنی از نظر مصالح نسبتاً مناسب است ولی از نظر کالبدی بافت، افت شدید دارد (مهندسان مشاور طراحان بافت و معماری، ۱۳۹۰). کاربری غالب محله قآنی مسکونی است که حدود ۶۲ درصد سطح آن را می پوشاند. پس از کاربری مسکونی شبکه معابر با ۱۵/۶ درصد و کاربری های تجاری و آموزشی هر یک به ترتیب حدود ۶ و ۷ درصد بیشترین سطوح را به خود اختصاص داده اند. باقی قطعات نیز کاربری فرهنگی، مذهبی، درمانی، جهانگردی و پذیرایی دارند. در حال حاضر انواع کاربری های تجاری نیز در لبه خیابان اصلی قرار دارند. بررسی وضعیت قطعات کاربری ها نیز نشان می دهد که ۱۳۰۸ قطعه در این محدوده وجود دارد که ۱۰۸۱ قطعه (۸۳ درصد) به کاربری مسکونی، ۱۶۴ قطعه (۱۲/۵ درصد) به کاربری تجاری و ۱۴ قطعه (یک درصد) نیز به کاربری آموزشی تعلق یافته است. از ۱۳۰۸ قطعه زمین موجود در این محله، میانگین مساحت قطعات در حدود ۳۹۲ مترمربع و ۵۳ قطعه یعنی ۴/۰۷ درصد را قطعات زیر ۱۰۰ متر مربع تشکیل می دهد، همچنین ۴۱۳ قطعه یعنی ۳۱/۵۴ درصد نیز قطعات ۱۰۰ تا ۲۰۰ متر مربع بوده و مابقی یعنی ۸۴۲ قطعه که ۶۴/۳۹ درصد را شامل می شوند، مساحتی بالای ۲۰۰ متر مربع دارند. بدین ترتیب ملاحظه می شود نزدیک به ۳۶ درصد قطعات زمین موجود در این محله را قطعات زیر ۲۰۰ مترمربع تشکیل داده و حدود ۶۴ درصد از قطعات بالای ۲۰۰ مترمربع مساحت دارند.

از قطعات موجود در محله حدود ۴۶ درصد قابل مرمت و ۲۵ درصد نیز نوساز می باشند و فقط ۲۸ درصد قطعات تخریبی اند. شبکه معابر در محله قآنی ۸۰۱۸۷ مترمربع وسعت دارد و حدود ۱۶ درصد سطح محله را در بر می گیرد (مهندسین مشاور پارس آرایه، ۱۳۹۰). این محله از شمال به خیابان لطفعلیخان زند، از شرق به خیابان قآنی کهنه (شمالی)، از جنوب به خیابان مشیر کهنه (شرقی) و از غرب به خیابان وصال شمالی محدود می شود. در داخل محله نیز خیابان های منوچهری و آیت ... حائری به صورت شرقی - غربی و خیابان شهید بینا و در ادامه آن خیابان شهید محمد زاده به صورت شمالی - جنوبی از معابر اصلی این محله محسوب می شوند. به طور کلی می توان گفت محله قآنی به دلیل قرار گیری در بافت مرکزی شهر و همجواری با بافت تاریخی شیراز از موقعیت و دسترسی نسبتاً مناسبی برخوردار است. در مورد معابر داخلی نیز با توجه به این که ۵۳ درصد از آن ها عرضی کمتر از ۶ متر دارند، اجرای اصلاحات لازم در مورد تعریض و از بن بست خارج شدن برخی کوچه ها دسترسی در داخل محله نیز آسان تر و نفوذپذیرتر می شود.

۴-۲-۵- محله شهرک بهار (پای کتا)

محله پای کتا یا شهرک بهار در ضلع شمالی محدوده شهرداری منطقه دو واقع و در طرح ساختاری راهبردی جزء بافت های پراکنده و خودرو محسوب می شود. مساحت کل کاربری ها در سطح محله پای کتا ۳۸۰۸۷۶ مترمربع و میزان جمعیت آن ۱۶۶۳۳ نفر محاسبه گردیده است. بیشترین سطح کاربری های عمده به کاربری مسکونی با ۵۷/۵ درصد کل محله اختصاص و سپس معابر با ۲۳/۷ درصد بیشترین فراوانی را دارند. تجاری های غالباً ریزدانه واقع در ضلع شمالی بلوار الزهرا نیز با ۱۵،۱ درصد فراوانی و همچنین کاربری اداری آموزشی حدود ۳/۷ درصد محله را به خود اختصاص داده اند. از ۲۳۶۷ قطعه موجود در محله پای کتا ۱۳۳۳ قطعه مساحت زیر ۱۰۰ مترمربع، ۹۰۸ قطعه دارای مساحت بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ مترمربع و تعداد ۱۲۵ قطعه مساحت بیش از ۲۰۰ متر دارند. میانگین قطعات ۱۱۰ مترمربع بوده که اگر از قطعه زمین ۴ هکتاری مرکز بافت صرف نظر شود مساحت متوسط قطعات کمتر از ۱۰۰ مترمربع و بسیار ریزدانه به شمار می آیند. همچنین از نظر تعداد طبقات، ۱۴۵ قطعه دوطبقه و مابقی یک طبقه هستند

(مهندسین مشاور پارس آرایه، ۱۳۹۰). تعداد طبقات بیش از دو طبقه در محدوده یافت نمی شود که این امر وضعیت نامناسب ارزش معاملاتی زمین و وضعیت اقتصادی محله را نشان می دهد. از نظر شبکه معابر این محله از ضلع شمال و شمال شرقی به بلوار مدرس و کوچه ۱۸ بلوار مذکور، از ضلع شرقی به خیابان شهید کدیور، از جنوب به بلوار الزهرا که در حال حاضر عرضی ۳۵ متری و در طرح توسعه ای به ۴۵ متری (عقب نشینی از شمال) تعریض خواهد یافت و همچنین از ضلع غربی به خیابان شهید شجاعی محدود می گردد. غالب معابر داخلی عرضی کمتر از ۶ متر داشته و در طرح بازنگری تفصیلی شهر شیراز با توجه به افزایش عرض اغلب معابر، امکان تجدیدبنای پلاک ها بصورت منفرد را سلب کرده و بایستی اجباراً باهمدیگر تجمیع نمایند. این محله از نظر شاخص های تراکم جمعیتی و تراکم مسکونی در مقایسه با نسبت میانگین منطقه ۲ بیشتر بوده که نشاندهنده وضعیت نامطلوب مسکن و تراکم جمعیتی بالاتر می باشد. همچنین وضعیت اقتصادی این محله در مقایسه با سایر محلات حکایت از شرایط نامناسب وضعیت محله دارد.

۴-۲-۶- محله کوی زهرا

آن قسمتی که در محدوده مصوب بافت فرسوده شهری شهر شیراز به عنوان محله فرسوده کوی زهرا شناسایی شده است با توجه به اندازه قطعات و عرض معابر و دارا بودن نقشه تفکیکی بنظر واقعاً فرسوده نمی رسد و صرفاً از نظر کالبدی و قدمت سازه می توان فرسوده نامید. اوقافی بودن اراضی مذکور نیز باعث رکود ساخت و ساز در محله نشده و به نسبت بیش از محلات دیگر ساخت و ساز صورت گرفته است. واقع شدن در ضلع شمالی معبر ۶۰ متری بلوار رازی و معبر ۴۵ متری ضلع شمالی محله مذکور و همچنین معابر داخلی ۸ تا ۱۴ متری داخلی محله باعث رونق بیشتر تجدیدبنای ساختمانی گردیده است. مساحت کل محدوده ۱۷۶۰۵۷ مترمربع و تعداد ۴۶۰ پلاک بوده که قسمت اغلب آن مانند سایر محلات به کاربری مسکونی با تعداد ۴۱۵ قطعه و مساحت ۱۱۶۸۶۰ مترمربع اختصاص و به میزان ۶۶ درصد از کل محله را شامل می گردد. شبکه معابر با ۲۵ درصد و کاربری های خدماتی و تجاری نیز ۹ درصد کل محله را به خود اختصاص داده اند. تعداد قطعات بالای ۲۰۰ مترمربع ۴۱۶ پلاک، بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ مترمربع ۱۱ پلاک و فقط ۳۳ پلاک مساحتی زیر ۱۰۰ مترمربع را دارند که با مساحت میانگین ۲۷۵ مترمربع شباهت زیادی به بافت فرسوده در این بافت مشاهده نمی شود. با توجه به اینکه محدوده محله کوی زهرا سابقاً به دلیل آب و هوای خوب و درختان فراوان و منازل ویلایی شهرت داشته تعداد طبقات زیاد در این محدوده وجود ندارد و از ۴۶۰ قطعه کل محدوده ۳۰۵ قطعه بصورت یک طبقه، ۱۰۹ قطعه دو طبقه اند. قطعات بالای دو طبقه نیز غالباً نوساز بوده و براساس ضوابط جدید تجدیدبنا نموده اند.

۵- پارامترهای مورد استفاده

۵-۱- کدنوسازی

هرپلاک در سیستم یکپارچه شهرداری شیراز دارای یک کدشناسایی منحصر به فرد بنام کدنوسازی بوده و از هفت رقم تشکیل شده است. عدد اول در این کد نمایشگر منطقه شهرداری که ملک در آن قرار گرفته، عدد دوم حوزه ملک در منطقه و عدد سوم بلوکی که ملک در آن قرار گرفته است. عدد چهارم نمایشگر عدد ملک مورد نظر، عدد پنجم نیز نمایشگر عدد ساختمان، عدد ششم در کد مذکور عدد آپارتمان و در نهایت عدد هفتم مربوط به واحد صنفی ملک مورد نظر می باشد.

۱-BP: معادل قیمت هر مترمربع فروش آپارتمان با توجه به موقعیت مکانی پلاک ساختمانی بوده و داشتن موقعیت مرغوب تر به معنای قیمت منطقه بندی بالاتری می باشد.

۵-۲- عوارض صدور پروانه و خدمات ساختمانی

جهت کلیه ساختمان ها و با هر نوع کاربری جهت هر مترمربع زیربنای ناخالص، مطابق با ضوابط و مقررات درآمدی شهرداری شیراز، عوارض صدور پروانه برابر با ۵/۰ BP % محاسبه و اخذ می گردد. ضمن این که هزینه خدمات ساختمانی نیز برای هر مترمربع زیربنای ناخالص تا ۱۶۰ % مساحت عرصه معاف، از ۱۶۰ % تا ۳۰۰ % معادل ۱۲ BP % و برای هر مترمربع بیش از ۳۰۰ % معادل ۲۵ BP % محاسبه و در زمان صدور پروانه ساختمانی منظور می شود.

۵-۳- هزینه طراحی معماری، سازه و تاسیسات

قیمت پایه سالیانه موارد مذکور توسط سازمان نظام مهندسی کشور تعیین و ابلاغ می گردد لیکن مواردی که در این طرح مورد بررسی قرار گرفته است هزینه عرف دفاتر طراحی مهندسی می باشد.

^۱ Base Price

۵-۴-دفا تر تسهیلگری

تسهیل گری در حقیقت آسان ساختن و سرعت بخشیدن به فرایند یا اتفاقی است که عموماً از راه فعالیت ها و یا ساز و کارهای اجتماعی انجام می شود. از این رو، چندی است که در بافت های فرسوده کلان شهرها، دفاتری با عنوان دفا تر تسهیل گری نوسازی بافت فرسوده ایجاد شده اند که عمده ترین و اصلی ترین وظیفه آنها برقراری ارتباط با ساکنان بافت های فرسوده، معرفی مشوق ها، تسهیلات و معافیت های موجود و حل مشکلات احتمالی آنها در زمینه های کمی و کیفی نوسازی یا بهسازی بناها و تجمیع ساختمان ها است. تشویق ساکنین بافت های فرسوده به نوسازی از یک طرف و معرفی پلاک های متقاضی تجدید بنا به سرمایه گذاران جهت ساخت و ساز بیشترین فعالیت دفاتر تسهیلگری را شامل می شود. حق الزحمه دفا تر بصورت مترمربعی از محل صدور پروانه های ساختمانی توسط مالک و شهرداری پرداخت می گردد.

۶- بافته های تحقیق

از میان شیوه های موفق تامین منابع مالی از محل منابع داخلی در طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده رایج ترین و عملی ترین آن، ساخت و ساز مشارکتی بین سرمایه گذار و مالک می باشد. در این روش مهم ترین مرحله، ترغیب سرمایه گذاران جهت شرکت در پروژه است. طی فرآیند انعقاد قراردادهای مشارکت در ساخت، مالکان زمین با تحویل آن به سازندگان ساختمان به عنوان آورده و متقابلاً سازندگان نیز با سرمایه گذاری جهت ساخت و اجرا در قبال مالکان زمین، متعهد به انجام امور تجدید بنا می شوند. طرفین اینگونه قراردادهای می توانند اشخاص حقیقی یا حقوقی باشند. با توجه به محدودیت های بودجه دولتی و همچنین عدم کفایت مالی شهرداری ها در تامین مسکن مورد نیاز گروه های آسیب پذیر، تشویق و ترغیب سرمایه گذاران به ساخت و ساز در محلات بافت فرسوده با در نظر گرفتن محدودیت های فروش واحدهای مسکونی ساخته شده بسیار مشکل بنظر می رسد. لیکن محاسبه سود حاصل از سرمایه گذاری قبل از انعقاد قرارداد مشارکت با در نظر گرفتن تمامی پارامترهای تاثیرگذار در امر ساخت و ساز می تواند توجیه مناسبی جهت ترغیب سرمایه گذاران فراهم آورد.

در این تحقیق، پیش بینی و محاسبه میزان سودآوری قراردادهای مشارکتی در شش محله ای که به عنوان بافت فرسوده شناسایی و به دفا تر تسهیلگری نوسازی و بهسازی واگذار گردیده است سنجیده شده و در پایان درخصوص نحوه مشارکت سرمایه گذار بخش خصوصی اظهارنظر و محلاتی که قابلیت انعقاد قرارداد ساخت پروژه مشارکتی را ندارد مشخص و راه حل های اجرایی آن تشریح گردیده است. در هریک از محلات قطعه زمینی با مساحت ۳۰۰ مترمربع که در طرح تفصیلی شهر شیراز قابلیت ساخت و ساز بصورت ۴ طبقه مسکونی با ۱۰۰۰ مترمربع زیربنای خالص را دارد در نظر گرفته شده است. به دلیل تفاوت در قیمت عرصه بخش هایی از محله دباغی، دو پلاک با موقعیت مکانی متفاوت از محله مذکور انتخاب شده است. همچنین جهت مقایسه بهتر محلات هدف، هزینه های مهندسی نظیر طراحی معماری، نظارت سازه و تاسیسات در تمامی قطعات یکسان در نظر گرفته شده و هزینه ای که شهرداری شیراز به دفا تر تسهیلگری جهت رونق ساخت و ساز پرداخت می نماید نیز در تمام محلات به یک اندازه محاسبه گردیده است. با در نظر گرفته هزینه اجرای ساخت به یک میزان برای تمامی محلات و همچنین مساحت مفید ۸۰۰ مترمربع جهت فروش واحدهای مسکونی ساخته شده تمامی پارامترها و هزینه هایی که وابستگی به موقعیت مکانی ملک مورد محاسبه نداشته اند یکسان برآورد شده است. تفاوت در آیت م هایی نظیر قیمت Bp، هزینه صدور پروانه ساختمانی، عوارض خدمات ساختمانی و مرغوبیت مکانی زمین باعث شده هر مترمربع آپارتمان، قیمت فروش متفاوتی را در هریک از محلات ثبت نمایند. با در نظر گرفتن متراژ فروش و کسر هزینه های فوق الذکر، مقدار سود حاصل از ساخت و ساز محاسبه و درصد سود در هریک از محلات هدف، مطابق جدول شماره ۱ مشخص شده است. ضمناً قیمت فروش هر مترمربع آپارتمان در محلات، با توجه به بررسی میدانی صورت گرفته از بنگاه های املاک موجود در هر محله مورد محاسبه قرار گرفته است.

نتیجه گیری و پیشنهادات

مدیریت شهری در بافت های فرسوده به دلیل ویژگی های خاص این گونه بافت ها، نیازمند توجه ویژه مدیران شهری و ارائه راهکارهای مدیریتی خاص است. پیشنهاد و تصویب یک راه حل خاص در یک منطقه، قادر به تعمیم به تمام مشکلات سایر محله ها نبوده و لازم است در هر محله و در هر شهر، ساختارها بصورت مجزا بررسی و راهکار ویژه آن بافت بصورت جداگانه مورد مطالعه قرار گیرد. نتایج حاصله از مطالعه وضع کنونی ساخت و ساز در ۶ محله ای که در محدوده منطقه دو شهرداری شیراز در این تحقیق ارزیابی شده است تاییدی بر مطلب فوق الذکر بوده و سود حاصل از پروژه برای هریک از محلات نمایانگر این نکته است که همیشه سرمایه گذاری مشارکتی با بخش خصوصی، باعث رونق ساخت و ساز در تمام محلات نمی گردد. در بخش ذیل راهکار مداخله در هریک از محلات فرسوده، بصورت جداگانه مورد بحث قرار خواهد گرفت. لازم بذکر است با توجه به مصوبه شماره ۹۶/۱۷۱/ص مورخ ۹۶/۱/۲۳ شورای اسلامی شهر شیراز، میزان تخفیف پرداخت نقدی عوارض و بهای خدمات ساختمانی در

چهارماه آخر سال ۱۳۹۶ به میزان ۲۳ درصد بوده و علاوه بر این در محلات بافت فرسوده مصوب شهری نیز ۳۵ درصد مازاد بر عوارض فوق محاسبه و لحاظ گردیده است.

نمودار ۱- درصد سود حاصله ناشی از ساخت و ساز مشارکتی در محله های مورد مطالعه، مأخذ: نگارندگان

محله فخرآباد: بیشترین سود حاصل از مشارکت بخش خصوصی در ساخت و ساز و تجدیدبنای ساختمانی در میان محلات هدف، به این محله با ۳۵ درصد سود خالص تعلق می گیرد. مهم ترین عامل در ثبت حداکثر درصد سود حاصله، مرغوبیت موقعیت مکانی محله بوده که از نزدیکی به مرکز شهر، دسترسی مناسب به سرانه های خدماتی شهری و شبکه معابر مناسب و ترافیک آسان حاصل شده است. بنابراین با احتساب سود حاصل از تجدیدبنای ساختمانی در محله فوق، پیش بینی رونق ساخت و ساز در این محله در سال های آتی امری محتمل بنظر می رسد و در صورت اختصاص سرانه های خدماتی بیشتر، می توان به از بین بردن تمام بافت فرسوده این محله و بازگشایی شبکه معابر در چندین سال آینده امیدوار بود.

محله قائنی: هرچند محله قائنی دارای مرغوبیت مکانی بیشتری نسبت به محله فخرآباد بوده و به مرکز شهر نزدیک تر است لیکن بنظر می رسد نزدیکی به بافت تاریخی شهر شیراز و وجود حرائم میراث فرهنگی و آثار تاریخی که باعث کاهش در تعداد طبقات و حفظ حریم ارتفاعی می گردد در ثبت سود ساخت و ساز پایین تر از محله فخرآباد بی تاثیر نباشد. سرمایه گذاران نیز با اطلاع از ضوابط میراث فرهنگی، رغبت کمتری به ساخت و ساز در این محله از خود بروز داده و در نتیجه مشتریان مسکن کمتری جهت خرید به این محله مراجعه می نمایند. وجود ترافیک روزانه وسایل نقلیه در ۴ محور احاطه کننده بافت، شامل خیابان های لطفعلی خان زند، قائنی شمالی، مشیر شرقی و انقلاب اسلامی نیز در ثبت سود کمتر بی تاثیر نیست. با این حال سود ۳۳ درصد حاصل از ساخت و ساز در این محله توجیه مناسبی داشته و بنظر می رسد همچنان بهترین راه حل برای احیای بافت محله قائنی ساخت و ساز مشارکتی باشد.

محله کوشک عباسعلی: محلاتی که فاصله مکانی کمتری به مرکز شهر دارند و در نتیجه موقعیت مکانی مرغوب تری پیدا نموده اند در استقبال سرمایه گذاران ساخت و ساز در اولویت قرار دارد. هرچند بنظر می رسد شبکه معابر نیز نقش بسیار مهمی دارد و عدم ساخت و ساز در منطقه فرسوده مرکزی شهر شیراز (منطقه تاریخی فرهنگی) بر این مطلب صحه می گذارد. وجود پلاک هایی با مساحت زیاد در سه محله فوق الذکر، خود عامل مهمی بر جذب سرمایه گذار و ساخت و ساز بوده و متوسط قطعات پایین تر نسبت به محلات فخرآباد و قائنی، می تواند دلیلی بر قیمت فروش آپارتمان پایین تر و در نتیجه ثبت سود ۱۸ درصد حاصل از ساخت و ساز مشارکتی در محله کوشک عباسعلی قلمداد شود. در صورت کاهش نرخ سود بانک ها توسط دولت، در محله مذکور نیز ساخت و ساز مشارکتی راهکار برون رفت از وضعیت فعلی و احیای بافت تلقی می گردد.

کوی زهرا: همانطور که در معرفی محله مذکور عنوان شده بود محله کوی زهرا با توجه به اندازه قطعات و عرض معابر و دارا بودن نقشه تفکیکی بنظر فرسوده نمی رسد. اوقافی بودن مالکیت پلاک های واقع در محدوده بافت فرسوده کوی زهرا و همچنین دوری به مرکز شهر می تواند عامل مهمی در عدم استقبال مناسب سرمایه گذاران تلقی گردد. پرداخت هزینه اجاره سالیانه و عوارض صدور پروانه ساختمانی به اداره اوقاف و امور خیریه باعث رغبت کمتر مشتریان به سکونت در محله کوی زهرا گردیده و در ثبت سود ۱۶ درصدی بی تاثیر نیست هرچند این میزان سود نیز قابل قبول و توجیه پذیر است. بنظر می رسد تعریض معبر بلوار

الزهرّا از ۲۲ به ۴۵ متری، مشارکت بانک های عامل در ارائه تسهیلات و همچنین کاهش هزینه های جاری عوارض و بهای خدمات توسط شهرداری شیراز و اداره اوقاف و امور خیریه می تواند در احیای بافت موثر واقع شود.

محله دباغی: به دلیل تفاوت در قیمت عرصه بخش هایی از محله دباغی، دو پلاک با موقعیت مکانی متفاوت از محله مذکور انتخاب و بررسی شده است. سود حاصل از ساخت و ساز در این محله در مجاورت خیابان ارتش ۵ درصد و در خیابان احمدی شمالی منفی ۷ درصد محاسبه شده است. در صورت تخفیف ۱۰۰ درصدی عوارض شهرداری شیراز و صدور پروانه ساختمانی رایگان سود حاصل از سرمایه گذاری در دو محور یاد شده به ترتیب ۸ درصد و منفی ۳ درصد برآورد می گردد که در هر صورت سرمایه گذاری در این محله هیچ توجیه اقتصادی ندارد. وضعیت نامناسب اقتصادی ساکنین محله، فرسودگی شدید کالبدی، معابر با عرض کم و نفوذناپذیری به داخل محله و همچنین فقدان سرانه خدماتی در داخل بافت از مهم ترین عوامل تاثیرگذار در عدم سودآوری سرمایه گذاری می باشد. مهم ترین و بهترین راه حل جهت احیای محله دباغی از دید نگارندگان، تغییر کاربری و تبدیل کل محدوده محله به مکان های مرتبط به زائرسراها و خدمات و امکانات رفاهی زائرین حرم شاهچراغ با توجه به نزدیکی محله به حرم و عدم وجود اماکن اقامتی می باشد. سرانه کم هتل های وضع موجود و افزایش هزینه های جاری اقامت در آن، معمولاً با استقبال زائرین مواجهه نمی گردد و ساخت هتل آپارتمان ها و منازل مسکونی با قابلیت امکان استقرار زائرین با هزینه های کمتر نسبت به هتل های مرکزی شهر، قطعاً در نوسازی منازل مسکونی موجود محله دباغی بی تأثیر نخواهد بود.

شهرک بهار (پای کتا): سود سرمایه گذاری خالص منفی ۳۰ درصد هیچ توجیهی برای سرمایه گذاری بخش خصوصی نداشته و در صورت ساخت و ساز بدون اطلاع از ویژگی های درونی محله، عایدی جزء شکست نصیب سرمایه گذار نخواهد کرد. خودرو و نامنظم بودن بلوک های ساختمانی با شبکه معابر نفوذناپذیر، وضعیت اقتصادی نامناسب ساکنین محله، فرسودگی شدید کالبدی بافت، اوقافی بودن مالکیت عرصه کل محدوده و کمبود شدید سرانه خدماتی باعث عدم تمایل و رغبت به تجدید بنا شده و حتی با رایگان نمودن عوارض صدور پروانه ساختمانی توسط شهرداری شیراز سود سرمایه گذاری به منفی ۲۶ درصد رسیده و باز هیچگونه توجیه اقتصادی نخواهد داشت. با توجه به بررسی های صورت گرفته بنظر می رسد راه حل مناسب جهت احیای بافت با توجه به افتتاح نمایشگاه و موزه دفاع مقدس در محدوده غربی محله در قطعه زمینی به مساحت حدود ۲ هکتار و همچنین سابقه تاریخی محله که در پشت ورودی دروازه های اصلی شهر شیراز مانند دروازه قصابخانه قرار داشته و قرارگیری محله در مرکز شهر، تعریف پروژه شهرک توریستی، گردشگری و تاریخی با طراحی و ساخت هدفمند آن با قابلیت جذب گردشگران داخلی و خارجی می باشد.

منابع

- تقوایی، علی اکبر؛ حسین آبادی، مصطفی، (۱۳۹۰)، ارزیابی شیوه های تامین مالی در طرح های نوسازی بافت های فرسوده شهری، نشریه مدیریت شهری، شماره ۲۸، ۲۳۵-۲۴۶
- حاتمی نژاد، حسین؛ ابدالی، یعقوب؛ اله قلی پور، سارا، (۱۳۹۶)، سنجش آسیب پذیری سازه ای بافت فرسوده شهری در برابر مخاطرات، با رویکرد پدافند غیرعامل، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی، دوره دوم، (شماره ۱۰۴)
- ابو طالبی، صابر، (۱۳۸۹)، مفهوم بافت فرسوده و ویژگی های آن، ماهنامه اطلاع رسانی آموزشی و پژوهشی، شماره ۵۴.
- شماعی، علی؛ احمد پور، احمد، (۱۳۸۹)، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، دانشگاه تهران.
- جعفرزاده نجار، مرتضی؛ جنتی، مینا، (۱۳۸۸)، شیوه های موفق تامین منابع مالی از محل منابع داخلی در طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده، دومین کنفرانس نظام تامین منابع مالی در ایران، تهران
- سرور، رحیم؛ میرزا زاده، روح اله؛ سلطان زاده، اکبر؛ سبحانی، نویخت، (۱۳۹۵)، ارزیابی شاخص های کالبدی بافت های فرسوده شهری و مسائل آن، دوفصلنامه پژوهش های بوم شناسی شهری، (شماره ۲)، ۵۴-۳۹
- مهندسین مشاور شهر و خانه، (۱۳۹۳)، طرح تفصیلی شهر شیراز (مجموعه ضوابط و مقررات شهرسازی و ساختمانی)، معاونت شهرسازی و معماری شهرداری شیراز
- مهندسان مشاور طراحان بافت و معماری، (۱۳۹۰)، طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شیراز، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران (دفتر نظارت بر طرح ها)
- مهندسان مشاور پارس آرایه، (۱۳۹۰)، طرح ساماندهی و توانمندسازی سکونت گاه های غیررسمی شیراز، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران، (دفتر نظارت بر طرح ها)
- مهندسین مشاور نوسازی و تسهیل گری محله فخرآباد، (۱۳۹۳)، طرح ساماندهی محله فخرآباد، شرکت عمران و مسکن سازان استان فارس
- مهندسین مشاور نگارستان مهور، (۱۳۹۴)، طرح ساماندهی محله کوشک عباسعلی، شرکت عمران و مسکن سازان استان فارس
- مهندسان مشاور پردازاز، (۱۳۸۴)، بازنگری طرح تفصیلی منطقه ۲ شیراز، خلاصه گزارش جهت ارائه به کمیته فنی کمیسیون ماده پنج استان فارس، معاونت شهرسازی و معماری شهرداری شیراز
- شورای اسلامی شهر شیراز، (۱۳۹۶)، مجموعه ضوابط و مقررات شهری (عوارض بهای خدمات)، انتشارات نوید شیراز
- محمدصالحی، زینب؛ شیخی، حجت؛ رحیمین، علی اصغر، (۱۳۹۳)، بهسازی کالبدی- محیطی بافت مرکزی شهر با رویکرد توسعه شهری پایدار، نشریه مطالعات شهری، دوره ۲، (شماره ۷)، ۸۸-۷۳
- فرجی ملایی، امین، (۱۳۸۹)، انواع روش های مداخله در بهسازی و نوسازی شهری، ماهنامه شوراها، (شماره ۵۴)
- عسگری، نقی؛ زمان زاده، سهراب؛ چاووشی، کاظم، (۱۳۹۳)، روش های تامین مالی نوسازی مسکن در بافت های فرسوده شهری، نشریه اقتصاد و مدیریت شهری، سال سوم، (شماره ۹)، ۸۷-۱۰۳
- دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، (۱۳۸۷)، مقررات شهرسازی و معماری و طرح های توسعه عمران مصوب شهرسازی و معماری ایران (از تاریخ تاسیس تا پایان سال ۱۳۸۵): آیین نامه نحوه بررسی و تصویب، نشر توسعه ایران
- رستمی، شاه بختی؛ نظری، نرگس، (۱۳۹۲)، تحلیل فضایی بافت فرسوده شهری با تأکید بر راهبردهای ساماندهی فیزیکی- فرهنگی، نشریه برنامه ریزی فضایی، دوره دوم، (شماره اول)، ۱۹-۳۶
- تصویب نامه هیئت وزیران کشور، (۱۳۹۷)، آئین نامه اجرایی برنامه های ملی بازآفرینی پایدار شهری، معاونت اقتصادی رئیس جمهور، (شماره ۲۹۹۰۶/ت/۵۴۹۶۳) مورخ ۹۷/۰۳/۱۰

جدول ۱: خلاصه محاسبات عوارض صدور پروانه، خدمات مهندسی، قیمت در زمان فروش و سود حاصله ۶ محله مورد تحقیق

جزئیات محاسبه/ محله ها	فخر آباد	دباغی	کوشک عباسعلی	قائمی	کوی زهرا	شهرک بهار	دباغی
آدرس نمونه کار	خیابان انقلاب	پلوار ارتش	خیابان تحویل	خیابان وصال	کوی زهرا	شهرک بهار	خیابان احمدی
کد توماری	2-31-7-57	2-40-102-31	2-31-1-292	2-30-29-9	2-59-35-8	2-62-74-22	2-40-88-33
قیمت Bp	7,013,160	5,844,300	5,844,300	10,626,000	6,375,600	5,844,300	6,694,380
مساحت عرصه	300	300	300	300	300	300	300
متراژ کل زیر بنا	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
عوارض صدور پروانه	35,065,800	29,221,500	29,221,500	53,130,000	31,878,000	29,221,500	33,471,900
عوارض خدمات ۱۶۰	353,463,264	294,552,720	294,552,720	535,530,400	321,330,240	294,552,720	337,396,752
عوارض خدمات ۲۰۰	175,329,000	146,107,500	146,107,500	265,650,000	159,390,000	146,107,500	167,359,500
هزینه ناظر سازه	72,750,000	72,750,000	72,750,000	72,750,000	72,750,000	72,750,000	72,750,000
هزینه ناظر تاسیسات	36,375,000	36,375,000	36,375,000	36,375,000	36,375,000	36,375,000	36,375,000
طراحی سازه	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000
طراحی معماری	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000	60,000,000
طراحی تاسیسات	30,000,000	30,000,000	30,000,000	30,000,000	30,000,000	30,000,000	30,000,000
هزینه دفتر تسهیلاتی مالک	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000
هزینه دفتر تسهیلاتی شهرداری	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000	110,000,000
قیمت ساخت	7500000000	7500000000	7500000000	7500000000	7500000000	7500000000	7500000000
قیمت هر متر مربع زمین	25000000	18000000	22000000	25000000	18000000	10000000	15000000
قیمت زمین	7500000000	5400000000	6600000000	7500000000	5400000000	3000000000	4500000000
مجموع عوارض	509,507,742	448,423,118	448,423,118	698,314,760	476,188,856	448,423,118	492,848,299
مجموع کل هزینه	15,957,983,064	13,757,006,720	14,961,006,720	16,248,455,400	13,799,723,240	11,349,006,720	12,922,353,152
مجموع بر اساس متر مربع (مقدار)	19,947,479	17,196,258	18,701,258	20,310,569	17,249,654	14,186,258	16,152,941
متراژ مفید جهت فروش	800	800	800	800	800	800	800
قیمت هر متر مربع فروش ایاتمان	27,000,000	18,000,000	22,000,000	27,000,000	20,000,000	10,000,000	15,000,000
متراژ فروش	21,600,000,000	14,400,000,000	17,600,000,000	21,600,000,000	16,000,000,000	8,000,000,000	12,000,000,000
مقدار سود از ساخت	5,642,016,936	642,993,280	2,638,993,280	5,351,544,600	2,200,276,760	-3,349,006,720	-922,353,152
درصد سود پروژه	35%	5%	18%	33%	16%	-30%	-7%

تجلی فرهنگ و هویت بومی مازندران در بناهای شاخص (نمونه موردی: بوستان ولایت، شهر ساری)

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۱۹

کد مقاله: ۹۲۵۶۳

پیمان غضنفری^{۱*}، آزاده آرزو^۲

چکیده

از گذشته تا به امروز معماری هر سرزمینی، ریشه در هنر و فرهنگ آن سرزمین دارد و ادراک انسان از هر محیطی، تابع فرهنگ او به حساب می آید. هنر معماری به عنوان یک پدیده اجتماعی موجب برپایی بسیاری از سنت های گرانقدر می شود. این سنت ها در پیدایش معماری بومی نقش به سزایی دارند، درواقع معماری بومی از بطن یک جامعه رشد پذیرفته و در طی زمان خود را با شرایط اقتصادی و اقلیمی منطبق می کند. با این حال امروزه با تغییر سبک زندگی و همچنین مصالح مورد استفاده، موجب از بین رفتن هویت بومی در بناهای شاخص شده است؛ که شهر ساری از این روند مستثنی نبوده و ما شاهد بی هویتی بناهای این شهر بوده ایم. این مطالعه به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از شواهد و اسناد کتابخانه ای و میدانی، با هدف کنکاش موشکافانه و شناخت یکی از فضاهای شاخص شهر ساری، مجموعه بوستان ولایت انجام شده است. عناصر هویت مازندرانی در این مجموعه جست و جو شده و بازتاب آن بررسی شده است. نتایج حاصل از مطالعه بوستان ولایت، حاکی از آن است که تجلی حاصل از به کارگیری عناصر معماری گذشته در طراحی این مجموعه به خصوص در بناهایی همچون موزه ها و طراحی مجدد خانه های سازمانی و تبدیل آن ها به مکان هایی با کاربری فرهنگی کاملاً مشهود است.

واژگان کلیدی: فرهنگ، هویت، معماری بومی، ساری، بوستان ولایت.

۱- دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان، pamdesigners@gmail.com

۲- مربی، موسسه آموزش عالی صنعتی مازندران بابل.

۱- مقدمه

موضوع هویت و به ویژه هویت آثار انسانی که مبین هویت انسان نیز هست، موضوع مورد توجه امروز بسیاری از دست‌اندرکاران رشته‌های اجتماعی، شهری، هنری، معماری و فرهنگی است (نقی‌زاده، ۱۳۹۳: ۱۰۵). فرهنگ هر جامعه تجلی یک نظام اجتماعی می‌باشد و هنر و دانش چشم انسان را به این تجلی باز می‌کند. عوامل بسیاری وجود دارند که بر یک اجتماع تاثیرگذار هستند. یکی از این عوامل معماری بناهای یک منطقه است که از گذشته تا به امروز بازتابی از نحوه زندگی افراد را به نمایش می‌گذارد. در واقع با بررسی آثار معماری می‌توان به بسیاری از این نموها پی برد. در کشور ما ایران با گذر زمان، وجود هویت و فرهنگ اقلیم کم‌رنگ شده و استان مازندران نیز از این گزند در امان نبوده‌است. حال که به این موضوع پی برده شده‌است، می‌توان از نابودی بیشتر هویت در بناها جلوگیری کرد. بدین‌صورت که عناصر شاخص فرهنگ و هویت اقلیمی و اجتماعی استخراج شده و از آن‌ها در بسیاری از بناهای در دست اقدام امروزی، استفاده کرد.

شهر ساری در استان مازندران که دارای پیشینه تاریخی ۶۰۰۰ ساله می‌باشد، دارای نقاط شاخصی است که به این شهر هویت بخشیده‌است و شناسه این شهر می‌باشند. درواقع هنگامی که نام ساری برای ساکنین شهر به میان می‌آید، این شناسه‌ها در ذهن‌ها نقش می‌بندند. هر یک از این نقاط، دارای عناصری هستند که آن‌ها را شاخص کرده و در اذهان عمومی خاطره‌انگیز است، که در این مقاله به بررسی و شناسایی این عناصر پرداخته می‌شود. با این هدف، این مطالعه می‌کوشد تا هویت بومی استان مازندران از جمله برون‌گرایی، تهویه طبیعی، فرم سقف، تزئینات و سایر موارد را در نمونه موردی بوستان ولایت مورد تحلیل قرار دهد. این مطالعه از آن جهت حائز اهمیت است که با واکاوی نمونه بناهای موجود در اقلیم معتدل و مرطوب مازندران، به بازشناسی و بازخوانی عناصر یادآور اقلیم در بوستان ولایت می‌پردازد تا برای توجه بیشتر به این مهم انگیزه ایجاد کند.

۲- پیشینه تحقیق

نقی‌زاده (۱۳۹۳) در کتاب خود با عنوان "هویت شهر" که از ۶ فصل تشکیل شده‌است، ابتدا تعریف اجمالی از شهر ارائه داده و سپس فضا و مکان و هویت و عوامل شکل‌دهنده و مراتب آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. در قسمت‌های بعدی، عوامل و مولفه‌های موثر در هویت شهر را شرح می‌دهد که شامل عوامل فکری، عوامل فرهنگی و عوامل کالبدی می‌باشد. وی در بخش آخر کتاب به جلوه‌های ظهور هویت می‌پردازد که در این بخش در مورد تمامی عناصر و معیارهای شهر از جمله بستر طبیعی و سبک‌های معماری آن‌ها، اشکال و فرم‌های خاص، مباحث تاریخی شهرها، آئین‌ها و ... تحلیل آمده‌است.

مهدوی‌نژاد گودرزی و مهدی‌نژاد درزی (۱۳۹۳)، در مقاله خود با عنوان "ارتقاء حس تعلق به مکان مبتنی بر بازشناسی هویت معماری بومی مازندران" در نهمین سمپوزیوم پیشرفت‌های علوم و تکنولوژی، شاخصه‌های معماری بومی مازندران را به طور مفصل بررسی می‌کنند و مولفه‌های آن را بر می‌شمرند. نویسندگان معتقدند که توجه به هریک از مولفه‌های معماری موجود در طراحی بناهای این منطقه می‌تواند عاملی جهت ارتقاء حس تعلق ساکنان آن به "مکان" باشد و عدم توجه به آن مقولات، عامل بروز حس بی‌هویتی در افراد می‌شود، که نتیجه آن بروز ناهنجاری‌های رفتاری، جامعه‌ای ناسالم و فردگرایی می‌شود.

نعمت‌الهی و نصیری هندخاله (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان "تاثیر فرهنگ بر معماری و شهرسازی بومی" در همایش ملی معماری و شهرسازی بومی، می‌کوشند تا در این مطالعه در شناخت موشکافانه مبانی فرهنگی به کار رفته در معماری بومی به عنوان کاری هرچند کوچک، در حوزه ساخت‌وساز کشور، زمینه‌سازی برای تدوین یک رونوشت ملی معماری همسو با فرهنگ ایرانی باشد. هدف، راهنمایی معماری ایران به سوی یک معماری اصیل و با هویت خودمختار و متکی بر میراث معماری گذشته خود است و با احترام به گذشته، از سنت‌های آن درس می‌گیرد و به دنبال یافتن مفاهیمی از فرهنگ ایرانی و بیان آن در قالب کالبد معماری باشد. نتایج این مطالعه شامل راهکارهایی به منظور ارتقای معماران برای خلق فضای منطبق با فرهنگ بومی ارائه گشته است.

صفدری و شرافتی مقدم (۱۳۹۴)، در مقاله خود با عنوان "فرهنگ و نقش آن در شکل‌گیری معماری" در دومین همایش ملی معماری، عمران و توسعه نوین شهری، معتقدند که فرهنگ ما نتیجه برخورد انسان با طبیعت طی وقوع حوادث متعدد در طول تاریخ است و یکی از راه حل‌های پایداری اصالت هر جامعه در حفظ نشانه‌های فرهنگی، چه در پوشش‌ها، گفتار و رفتار و چه در سبک، معماری است. در این مطالعه آنچه به عنوان معماری یک سرزمین عنوان می‌شود، در حقیقت چیزی نیست جز تجلی تعامل الگوهای فرهنگی مردمان یک بوم با مختصات محیط طبیعی. انتخاب‌های خاصی که جامعه روا و عرف می‌شمارد مظهر فرهنگ آن جامعه است. در حقیقت یکی از راه‌های بررسی فرهنگ نظر کردن به عام‌ترین انتخاب‌های جامعه است.

طالابی (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان "معماری و فرهنگ بومی مازندران در ارتقاء کیفیت محیط انسان‌ساخت" در اولین کنگره بین‌المللی معماری هدف، با بررسی فرهنگ و معماری بومی و کیفیت محیط انسان‌ساخت، تاثیر فرهنگ و معماری را در ارتقاء ارزش‌های کیفی محیط انسان‌ساخت بررسی می‌کند. از آنجا که معماری بومی هر منطقه، تاریخ کاربردی به حساب می‌آید و

در طول تاریخ دست‌خوش پدیده‌های دگرگون‌کننده بوده‌است، اما توانسته هویت ویژه خود را حفظ کند و نمایانگر آداب و رسوم، روحیه و احساسات، اندیشه و عقیده، ذوق و سلیقه است. نتایج حاکی از آن است که معماری می‌تواند تاثیر بسزایی در توسعه فرهنگ جامعه داشته باشد. درواقع با ایجاد شرایطی جهت توسعه موضوعات نقد معماری به جامعه، می‌توان انتظار داشت تا مردم نسبت به ویژگی‌های بصری محیط اطراف خود حساس‌تر شده و دانش و سلیقه خود را در انتخاب محیط زندگی و همچنین ساخت آن ارتقا دهند. درواقع مردم می‌توانند در حوزه اختیارات خویش با بهره‌گیری از نتایج کاربردی در خلق معماری با هویت بکوشند و با بهره‌گیری از معیارهای فرهنگی کیفیت محیط زندگی خویش را ارتقا بخشند.

آزادی سرور و شعبانی (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان "بررسی تاثیرات فرهنگی در شکل‌گیری فضاهای معماری (نواحی مرکزی ایران)"، در کنفرانس بین‌المللی تازه‌های مدیریت شهری، آثار و فرهنگ معماری گذشته ایران در نواحی مرکزی را مورد بررسی قرار می‌دهند. همچنین در این پژوهش سعی شده است با ریشه‌یابی در فرهنگ و معماری این نواحی به نتایجی برسد. خصوصیات الگوهای معماری نواحی مرکزی را می‌توان چنین بیان کرد: تقارن در بناها؛ درونگرایی؛ بعد چهارم در بنا؛ حداقل کردن روزنه‌های بیرونی؛ سادگی در عین پیچیدگی؛ هندسه چلیپایی؛ نشانه‌های شهری مانند بادگیر؛ دیوارهای بلند جهت سایه‌اندازی؛ انعکاس ارزش‌های فرهنگی؛ نظم در عین بی‌نظمی؛ وحدت در عین کثرت؛ مرکزیت؛ حریم می‌باشد. این مطالعه می‌کوشد تا با تکیه مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی به بررسی فرهنگ و عوامل موثر در آن بپردازد و همچنین از نظر هدف، پژوهشی کاربردی و از نظر ماهیت و روش تحقیق نیز پژوهشی تحلیلی-توصیفی محسوب می‌گردد.

۳- روش تحقیق

با گذشت زمان و فقدان حضور معماری بومی در شهر ساری، می‌توان تاثیرات منفی این جای خالی را در ارائه معماری سطح شهر مشاهده کرد. از این رو پژوهش در مورد چگونگی به‌کارگیری دوباره عناصر بومی در بناها می‌تواند گام مثبتی در عملیاتی شدن این مسئله باشد. مطالعه حاضر با استفاده از جمع‌آوری اسناد و مدارک کتابخانه‌ای از عناصر مورد استفاده در معماری بومی مازندران و مشاهده میدانی، به بررسی توصیفی-تحلیلی عناصر موجود در بناهای مجموعه بوستان ولایت می‌پردازد.

۴- ضرورت از انجام تحقیق

تحولات زندگی باعث بسیاری از دگرگونی‌ها در طریقه زندگی انسان شده‌است که موجب تغییرات قابل توجهی در حوزه هنر و معماری گشته است. با توجه به اینکه معماری بازتاب کالبدی زندگی انسانی به حساب می‌آید، بواسطه این تغییرات، سبک زندگی نیز دست‌خوش تغییراتی شده‌است؛ که این برخی از این تغییرات گامی در جهت اتفاقات مثبت نبوده‌اند. یک جامعه، جدا از سیر سریع تکنولوژی و تحولات جهانی، به ارتباط با اقلیم و عوامل طبیعی پیرامون خویش نیازمند است و معماری می‌تواند این نیاز را برآورده کند. درواقع با اجرای معماری بومی، بسیاری از نمادهای فرهنگی و فرهنگ اقلیمی جامعه در زندگی اجتماع بازتاب پیدا می‌کند.

۳- ادبیات پژوهش

در دوره‌های زمانی مختلف، ایجاد فضاهای معماری با کاربری و کالبد مختلف و همچنین ایجاد فضاهایی جهت آسایش مردم از جمله وظایف معمار به حساب می‌آمده است. درواقع این معماران بودند که فضای اجتماعی یک جامعه را در کنار تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران تشکیل می‌دادند؛ اگرچه که این تشکّل با بسیاری از محدودیت‌ها همراه بوده است. با گذشت زمان و پیشرفت تکنولوژی و افزایش جمعیت شهرنشینی، بسیاری از اصولی که معماران در جوامع مختلف مورد عنایت قرار می‌دادند را کمرنگ کرده‌است. در نتیجه امروزه بناهایی با فرهنگ مطلقاً نامشخص در شهرها دیده می‌شوند که سرچشمه هر قسمتش نامعلوم است. تعداد این بناها در شهر ساری در حال افزایش است که معمار و طراح را به این فکر وا می‌دارد که فرهنگ و هویت را به شهر بازگردانند.

۳-۱- فرهنگ

در واژگان فارسی فرهنگ از دو جزء "فر" و "هنگ" تشکیل شده که نخستین بخش آن به معنی جلو، بالا، سر و پیش‌آمده و بخش دوم آن از ریشه اوستایی "تنگا" و به معنی کشیدن، سنگینی و وزن و در مجموع نیز به معنی بالا کشیدن و برکشیدن است (روح‌الامینی، ۱۳۷۷: ۱۱). این کلمه در ادبیات فارسی معانی مختلفی داشته و مترادف با "دانش"، "حرفه"، "علم"، "فنون"، "ورزش‌ها"، "هنر"، "آموختن"، "به کار بستن"، "عقل"، "ادب"، "بزرگی"، "سنجیدگی" و در حال حاضر هم "آموزش"،

"مبادی آداب"، "اهل مطالعه"، "خوش مشرب"، "آشنا با آداب و رسوم"، "بینش و اصول و فروع دین"، "مسائل فکری" و "معارف اسلامی" شمرده شده است (روح‌الامینی، ۱۳۷۷: ۱۱). فرهنگ، سازه‌ای فکری برای تبیین، تدوین، تشریح و توجیه مجموعه پیچیده‌ای از رفتارها، افکار، عواطف و ساخته‌های انسان است و در برگیرنده کلیه آموخته‌ها و عاداتی است که انسان به عنوان عضوی از جامعه کسب می‌کند. درست به همان شیوه که زبان در چگونگی اندیشیدن ما نقش دارد و بدون زبان تفکرات ما جز توده‌ای گنگ و مبهم بیش نبوده است، فرهنگ نیز بستر ساز و متن رویش تفکرات ماست که تأثیرگذار و تأثیرپذیر است (حبیب، ۱۳۸۵: ۱۴).

۳-۲- رابطه فرهنگ و معماری

انسان موجودی چند بعدی است و در هریک از ابعاد وجودی خود نیز دارای نیازها و تمایلاتی است که حرکت و پویایی دائمی را برای او رقم می‌زند. تحولاتی که از ابتدای تاریخ تاکنون در زندگی بشر روی داده حاکی از عرصه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است. هریک از ابعاد روحی و جسمی انسان، امکانات و نیز خواسته‌هایی در اختیار او می‌گذارند که بعضاً در سایر ابعاد نیز تأثیر گذاشته و از آنان تأثیر می‌پذیرند و در نهایت از انسان موجودی منسجم می‌سازند که در عین دارا بودن اجزاء و ابعاد متنوع (کثرت) واجد کلیتی یکپارچه (وحدت) به شمار می‌آید (بهزادپور و همکاران، ۱۳۹۴: ۴). فرهنگ مهم‌ترین عامل انسجام هویت یک جامعه به حساب می‌آید. معماری به عنوان یک پدیده اجتماعی از فرهنگ نشأت گرفته و بر آن تأثیر می‌گذارد و آینه‌ای است از اندیشه‌های انسان در رابطه با فضا، زیباشناسی و فرهنگ جهت‌گیری فرهنگ‌ها همواره بر مبنای فطرت بشری و اندیشه او انجام می‌شود و همین مسیر در شکل‌دهی به فضای زیست و پیدایش معماری موثر است. چرا که این فضا به عنوان یک نیاز بشری مطرح است و این‌گونه نیازها همواره در مسیر عقل و فطرت الهی پاسخ داده می‌شوند. بنابراین معماری را قبل از این که یک تخصص فنی بدانیم یا از نظر هنری به آن بنگریم، باید به جنبه فرهنگی آن توجه کنیم. فضای معماری بر مبنای مفاهیم فرهنگی در عرصه زمان به رشد و تعالی می‌رسد و در بعد مکان تجلی می‌یابد (طالبی، ۱۳۹۵: ۲).

۳-۳- هویت

در ادبیات عرفانی ایران، هویت به ذات مطلق خداوند اطلاق می‌شود. لذا معنی وجود و هستی را برمی‌آورد. ملاصدرا که همه موجودات را ممکن‌الوجود و نسبی می‌داند، هویت را "هویت ساریه" و به معنای فیض رسان به دایره ممکنات دانسته است (تقوایی، ۱۳۹۱: ۲ به نقل از سجادی، ۱۳۷۵). داوود قیصری در مقدمه فصوص‌الحکم، هویت را چنین تعریف می‌کند: «آنچه را شئیت شیء به آن است به اعتبار تحقق، حقیقت گویند و به اعتبار تشخیص، هویت گویند» (سجادی، ۱۳۷۵: ۱۱۵). ریشه لاتین لغت هویت که "ایدنتیتاس" می‌باشد و از دو بخش "ایدم" به معنای همان و "انتیتاس" به معنای وجود و در مجموع به معنای "همان موجود بودن" است، دو معنای ظاهراً متفاوت همسانی و تمایز را دارد؛ که این دو جنبه از هویت مکمل مفهوم آن هستند (تقوایی، ۱۳۹۱: ۲). در رابطه با مسئله هویت محیطی، صاحب نظران مختلف عقاید خود را بیان داشته‌اند و مولفه‌های مختلفی برای این مفهوم در نظر گرفته‌اند. به طور مثال، لینچ برای هویت کارکردهایی مهم در نظر می‌گیرد که عبارتند از کارکردی که می‌توان آن را حس تشخیص نامید. به عبارتی هویت به انسان قدرت تشخیص می‌دهد و به وی کمک می‌کند که بتواند محیط را بخواند و پیش‌بینی کند. اگر محیط فاقد هویت یعنی حس تشخیص و تمایز باشد، محیط قابل خواندن نیست. ولف معتقد است که هویت محیط نتیجه کنش متقابل سه مورد است که عبارتند از:

۱. ترکیب ظاهر و کالبدی نماها؛
۲. عملکردها و فعالیت‌های قابل مشاهده؛
۳. مفاهیم در محیط (دانشپور، ۱۳۸۰: ۵۵).

۳-۴- هویت در اثر معماری

موضوع هویت در اثر معماری موضوعی چالش‌برانگیز است که اغلب نظریه‌پردازان برای تشریح آن از مفاهیم دیگری استفاده کرده‌اند. برخی این مفهوم را معادل روح یا حس مکان در نظر گرفته (نوربرگ شولتز، ۱۳۸۷: ۴۳)، گروهی آن را به عنوان شخصیت فضا (رلف، ۱۳۸۹: ۶۴) و برخی دیگر آن را معادل معنای محیط (ایل، ۱۳۸۷: ۲۷۸)؛ (برودبنت، ۱۳۸۸: ۷۵)؛ (لنگ، ۱۳۹۰: ۱۷۰)؛ (لینچ، ۱۳۹۰: ۱۷۲)؛ و گروهی نیز هویت را به عنوان مشخصه‌های کالبدی اثر (فن مایس، ۱۳۸۴: ۱۵)؛ (لینچ، ۱۳۸۹: ۱۲) در نظر می‌گیرند. تعدادی از نظریه‌پردازان، هویت را به عنوان زیر مجموعه معنا یا حس مکان در نظر گرفته (لینچ، ۱۳۹۰: ۱۷۲) و گروهی دیگر روح و معنای مکان را به عنوان زیر مجموعه هویت ذکر می‌کنند (رلف، ۱۳۸۹: ۶۴). با اینکه این تعاریف با یکدیگر تفاوت‌هایی

دارند ولی همه آن‌ها ویژگی‌های خاصی را توضیح می‌دهند که باعث می‌شود محیطی از محیط دیگر متفاوت باشد و به هر کدام معنایی شاخص می‌دهد.

هویت با معنای یک اثر معماری، محصول تعامل و کنش متقابل اجتماعی میان فرد و آن اثر بوده که بر مبنای تعامل میان ویژگی‌های اثر و تصویر ذهنی مخاطب شکل می‌گیرد. هویت و معنای یک اثر معماری دارای سلسله مراتبی است که از قابلیت‌های موجود در آن و میزان ارتباط میان اثر و مخاطب پدید می‌آید و می‌توان آن را در چهار سطح معنایی شامل معنای ابتدایی و شکلی، معنای کاربردی، معنای نمادین و رجوع‌کننده و معنای احساسی و عاطفی طبقه‌بندی کرد. با این وجود هویت و معنای یک اثر به صورت کلیتی واحد و یکپارچه بر مخاطب اثر می‌گذارد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰).

۳-۵- بحران هویت در شهر

بحران هویت که گاهی از آن به "بی‌هویتی" نیز تعبیر می‌شود، درواقع به تقابل هویت یک پدیده با هویت مورد انتظار یا هویت مطلوب از آن پدیده اشاره دارد. بسیاری از فضاها یا عناصر یا حتی بخش وسیع توسعه‌های شهری معاصر، به بی‌هویتی متصف می‌شوند. در کنار این توصیف، تقریباً همه بافت‌های تاریخی شهرها، علی‌رغم همه اشکالاتشان، بافت‌های با هویت نامیده می‌شوند. مروری اجمالی بر ویژگی‌های آن‌ها و مقایسه این ویژگی‌ها با یکدیگر، نشان می‌دهند که اصلی‌ترین مراتب "بی‌هویتی" در زمینه هویت تاریخی و هویت فرهنگی بروز نموده‌است (نقی‌زاده، ۱۳۹۳: ۵۳).

۳-۶- معماری بومی

بنابر تعریفی که پال البور از معماری بومی دارد، معماری بومی آن گونه از معماری است که از درون جوامع رشد می‌کند و طی زمان خود را با شرایط اجتماعی و اقلیمی و فناوری سازگار می‌سازد و تکامل می‌یابد و با ارزش‌ها، اقتصاد و شیوه‌های زندگی فرهنگ‌هایی که مولد آن‌ها هستند سازگار می‌باشند و یا به طور خلاصه معماری بومی، معماری مردم و معماری توسط مردم و نه برای مردم است (نورمحمدی، ۱۳۸۸: ۱۹). در این تعریف یکی از شاخصه‌های معماری بومی، مشارکت مردم در ساخت این گونه از معماری قابل ملاحظه است و همچنین توجه به ارزش‌ها و همسازی آن همراه با طبع طبیعت است. در جایی دیگر راپاپورت نیز این گونه معماری بومی را تعریف می‌کند: "این نوع مسکن بومی تجلی‌آنی ارزش‌های در حال تغییر و نیز تصویرخانه و جهان‌بینی و شیوه زندگی است و حاصل مجموعه‌ای از موقعیت‌هاست" (راپاپورت، ۱۳۸۸: ۲۶). این نوع از معماری نیز هم بر فرهنگ تأثیرگذار است و هم از فرهنگ تأثیر می‌پذیرد. تمامی بناها و آثار برجای مانده از گذشته که در اقلیم و جغرافیای مشخصی ساخته شده‌اند، گواهی تمامی مشخصه‌های مختص همان منطقه بوده‌است. البته که در بسیاری از نقاط مختلف با آب و هوای مشابه، ممکن است آثار معماری متفاوت باشد. در نتیجه می‌توان اظهار داشت که معماری بومی تنها از جغرافیا تأثیر نمی‌پذیرد.

عوامل موثر بر شکل‌گیری معماری بومی:

- ۱- فرهنگ: اعتقادات، باورها، آیین‌ها، دین و مذهب؛
- ۲- طبیعت: اقلیم و جغرافیا؛
- ۳- اقتصاد: تأمین معیشت و انواع آن؛
- ۴- اجتماع: ساخت قبیله‌ای، طایفه‌ای و همگن و ناهمگن بودن اجتماع.

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- معماری بومی مازندران

بناهای خطه شمالی ایران به دلیل برخورداری از آب‌وهوای معتدل و مرطوب توانسته پذیرای فرم‌هایی باشد که به بهترین صورت ممکن با طبیعت به تعامل و تعادل رسیده‌اند. در معماری بومی مازندران هر جزء، جزئی از کل منسجم است که در تعامل با هم ایفای نقش می‌کنند. مصالح بوم‌آورد، شیوه‌های طراحی و ساخت، ارتباط بناها با یکدیگر و با بستر خود نشان‌دهنده تعادل و پایداری این معماری است. معماری بومی مازندران علاوه بر هماهنگی با محیط طبیعی به ارزش‌های دیگری همانند فرهنگ، هویت، آداب و رسوم و سلسله ارزش‌های اجتماعی نیز اهمیت می‌دهد که این خود به ایجاد پایداری اجتماعی و فرهنگی هم کمک می‌کند (سیدیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۲).

ساخت بنا در اقلیم‌های مختلف مستلزم رعایت نکاتی در جهت ایجاد آسایش حرارتی در ساکنین است. علاوه بر این، این ساخت‌وساز باید با طبیعت سازگاری داشته باشد. بدین‌منظور، با مطالعه بناهای اقلیم مازندران خصوصیات استخراج گردیده است.

۴-۱-۱- برون‌گرایی

معماری بومی مازندران چنان با طبیعت درآمیخته و با شرایط اقلیمی از جهت بهره‌گیری از کوران هوا و حداکثر استفاده از رطوبت و ایجاد منظر مناسب، هم‌آوا شده است که آن را می‌توان معماری "طبیعت‌گرا" نامید (شاهرودی و گلابچی، ۱۳۸۶: ۵).

شکل ۲: برون‌گرایی (روستای سیف‌کتی قائمشهر).
منبع: نگارنده، ۱۳۹۱.

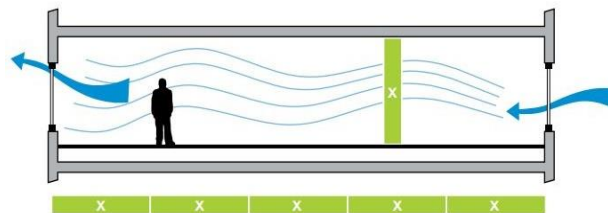
شکل ۱: برون‌گرایی (روستای سیف‌کتی قائمشهر).
منبع: نگارنده، ۱۳۹۱.

۴-۱-۲- فرم غالب و جهت‌گیری بنا

مشکل عمده در مناطق معتدل و مرطوب مازندران، رطوبت زیاد هوا در تمام فصل‌های سال است. از این رو مهم‌ترین عامل ایجاد آسایش در ساختمان‌های این مناطق برقراری و تداوم کوران در فضای داخلی است. لیکن مطابق با تصویر شماره ۳ به منظور استفاده هرچه بیشتر از کوران طبیعی گسترش پلان در طول محور شرقی-غربی لازم به نظر می‌رسد (کسمایی، ۱۳۸۲: ۲۰۳).

شکل ۴: ارتباط با زمین (روستای سیف‌کتی قائمشهر).
منبع: نگارنده، ۱۳۹۱.

شکل ۳: ارتباط کشیدگی بنا و ارتفاع برای تهویه طبیعی

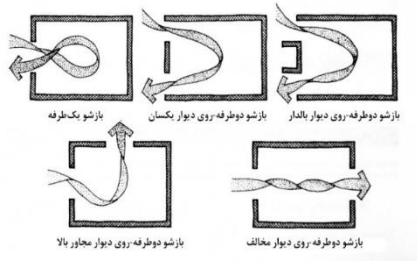

شکل ۵: ارتباط با زمین (روستای سیف‌کتی قائمشهر).
منبع: نگارنده، ۱۳۹۱.

۴-۱-۳- ارتباط با زمین

آمیزش معماری با زمین و طبیعت در مازندران هم با تبعیت از آن همراه است و هم با بهره‌وری از آن. مطابق با تصویر ۴ و ۵ به دلیل رطوبت هوا و عمق کم آب‌های زیرزمینی، کف طبقه همکف ساختمان را سعی می‌کنند حتی‌المقدور بالاتر از سطح طبیعی زمین اجرا کنند تا کف بنا از نم و رطوبت زمین فاصله داشته باشد و بتوان از جریان باد که در ارتفاع بالاتر از سرعت بیشتری برخوردار است، بهره‌مند شد.

۴-۱-۴- تهویه طبیعی

شکل ۶: طرح شماتیک تهویه طبیعی تهویه

از آنجا که مشکل عمده این اقلیم، رطوبت فراوان هوا در تمام فصول سال است، مهم‌ترین عامل ایجاد آسایش در ساختمان‌های این مناطق برقراری و تداوم کوران در فضای داخلی است. به گونه‌ای که جریان هوا به منطقه‌ای هدایت می‌شود که افراد در آن ساکن هستند. البته اگر امکان ایجاد کوران وجود نداشته باشد، پنجره‌های بزرگ در خنک‌سازی هوای داخلی هنگام عصر تاثیر بسزایی دارد. به طور کلی اغلب بناهای سنتی، کشیدگی شرقی-غربی دارند که بتوانند از کوران بادهای شمالی و جنوبی حداکثر استفاده را بنمایند (سیدیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۷).

۵-۱-۴- بام شیب‌دار

شکل ۷: شیب بام (روستای سیف کتی قائمشهر). منبع: نگارنده، ۱۳۹۱.

فرم سقف‌ها نیز متأثر از شرایط خاص اقلیمی منطقه می‌باشد. به دلیل بارندگی مداوم منطقه، سقف‌ها به صورت شیب‌دار (دو یا چهار شیب با شیب زیاد) در جهت هدایت آب باران به خارج از ساختمان شکل گرفته‌اند.

۶-۱-۴- حس تعلق

حس تعلق به مکان به گونه‌ای به پیوند فرد با مکان منجر می‌شود که انسان خود را جزئی از مکان می‌داند و بر اساس تجربه‌های خود از نشانه‌ها، معانی و عملکردها، نقشی را برای مکان در ذهن خود متصور می‌سازد. این نقش نزد او منحصر به فرد و متفاوت می‌باشد و در نتیجه مکان برای او مهم و قابل احترام می‌شود. یک مکان به دلیل امکان رخداد یک رابطه اجتماعی و تجربه مشترک میان افراد، احساس تعلق و دلبستگی را شکل می‌دهد (پاکزاد، ۱۳۸۸، ۱۲).

۲-۴- نمونه بناهای شاخص شهری ساری

شهر ساری، مرکز استان مازندران که دارای قدمت تاریخی می‌باشد، نمونه‌هایی از آثار شاخص معماری را در خود جای داده‌است که در سطح شهر پخش شده‌اند که عبارتند از:

۱-۲-۴- امامزاده یحیی

شکل ۸: امامزاده یحیی. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

این بنا در مجاورت بقعه سید زین‌العابدین در خیابان جمهوری شهر ساری واقع شده‌است و از زیارتگاه‌های معتبر شهر و جزء آثار تاریخی این شهر به شمار می‌آید. امامزاده یحیی برجی استوانه‌ای با گنبدی هرمی ۱۲ ضلعی به ارتفاع ۱۷ متر می‌باشد. این مجموعه شامل یک بنای قدیمی (تاریخی) و یک بنای جدید (معاصر) است که همان بنای الحاقی است که در زمان قاجار به ساختمان اضافه شده‌است که به لحاظ ساختار، متناسب با بنای مجاور خود نمی‌باشد. برج‌مزار امامزاده زین‌العابدین با گنبد مخروطی هشت ترک آن از لحاظ تزئیناتی، کاشی کاری صندوق و در چوبی نفیس همانند امامزاده مجاور خود جزو مهم‌ترین ابنیه تاریخی ساری به شمار می‌آید (دیان‌سورکی و دیان‌سورکی، ۱۳۹۲، ۲). طراحی و ساخت این دو بنا

شکل ۹: امامزاده زین‌العابدین. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

۴-۲-۲- برج مزار زین‌العابدین

این برج امامزاده در مجاورت امامزاده یحیی، در نزدیکی میدان ساعت در خیابان جمهوری واقع شده‌است. عناصر عزمت‌گرا در نما در برج امامزاده زین‌العابدین بسیار بیشتر از برج امامزاده یحیی است، به طوری که علی‌رغم ارتفاع کم آن، رعنائی و رخ‌نمایی آن بیشتر از امامزاده یحیی می‌باشد. امامزاده زین‌العابدین نمونه شاخص مرحله گذر از شیوه رازی به شیوه آذری است. به طوری که بنا از دور عظمت‌گرایی معماری آذری را دارد ولی از نزدیک تزئینات ریزدانه از عظمت کلی بنا می‌کاهد و مطابق سبک رازی مردم‌وار می‌سازد(همان).

با وجود تمام عناصر بصری نامطلوب که در این مجموعه قرار دارد، اعم از ترافیک بیش از حد، بازار دست‌فروشان، استفاده از محل به عنوان پارکینگ و عرض ورودی و خروجی کم، این بنا مجموعه‌ای یادمانی به حساب می‌آید تا فایده‌گرا. در نتیجه به عنوان یکی از بناهای شاخص شهر ساری از آن یاد می‌شود. علاوه بر این، با وجود مدرسه شریف‌العلما که تعداد زیادی از ساکنان ساری در گذشته در آنجا به تحصیل مشغول بوده‌اند، هویت ویژه‌ای به این مجموعه بخشیده بوده‌است که البته این مدرسه به منظور گسترش حریم امامزاده، تخریب شد.

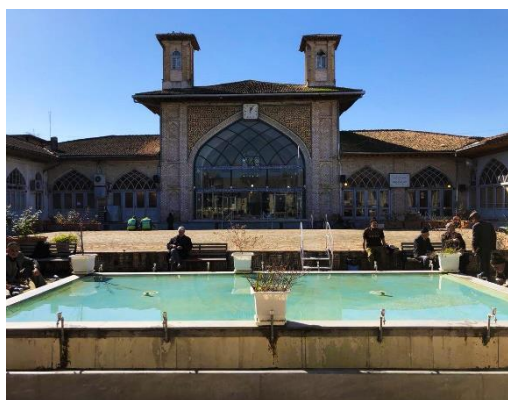

شکل ۱۰: نمای شمالی امامزاده عباس... منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

۴-۲-۳- امامزاده عباس

امامزاده عباس در (شمال شرقی) شهرستان ساری، جاده ساری به نکا در محله آزادگله واقع است. این زیارتگاه یکی از شاهکارهای معماری قرن نهم هجری است. این بقعه به دلیل وجود بر سر مسیر مشهد مقدس سالانه میزبان میلیون‌ها زائر حرم امام رضا می‌باشد. منطقه امامزاده عباس یک لبه طبیعی برای شهر محسوب می‌شود و توانسته با جذب جمعیت و توریست مذهبی باعث رشد و توسعه شهر به سمت شرق گردد. بدنه اصلی این بنا با هشت ضلعی و بر بالای اضلاع، قریب‌های سینه کفتری و بالای آن کمر بند هشت ضلعی و بالای آن گنبد هرمی شکل هشت ضلعی این بنا یک قنبدیل طلاکاری شده واقع شده‌است و ارتفاع این بنا ۳۰ متر می‌باشد(عشریه و همکاران، ۱۳۹۵: ۳).

۴-۲-۴- مسجد جامع ساری

شکل ۱۱: مسجد جامع ساری. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

مسجد جامع ساری جزو معدود مساجد تک ایوانی ایران است که این سبک از قدیمی‌ترین فرم‌های مساجد کشور می‌باشد. این مسجد با مسجد فهرج یزد و تاریخانه دامغان هم‌عصر است. حیاط مسجد که در واقع هسته مرکزی بنا را تشکیل می‌دهد چهار ضلعی و پوشش تمامی حیاط به وسیله آجرهایی چهارگوش به صورت نره است که هنرمندان معمار به هنگام آجرچینی حیاط از طرح‌های هندسی لوزی شکل و یا قرینه بهره برده اند. طراحی این مسجد به صورت دو محوری بوده و فضاهای اصلی روی یک محور اصلی قرار دارند. در معماری سنتی، اصول تقارن محوری از اصول مهم طراحی بوده و به گونه‌ای که تمرکز در نقطه‌ای خاص که عملکرد مهمی مانند گنبدخانه در مسجد، شاه‌نشین در کاخ و ... داشته را به وجود آورده‌است. البته مسجد جامع ساری چون عموماً به‌وسیله مردم و در طول دوره‌های مختلف ساخته می‌شده، دست‌خوش تغییرات

زیادی بوده؛ به گونه‌ای که بعضی فضاها کم و زیاد شده‌است. به همین دلیل در مسجد جامع ساری نیز تقارن محوری دقیقی وجود ندارد (قنبری سیدکلایی و خانجانی‌فرد، ۱۳۹۲: ۲). همچنین ساخت این بنا به دست مردم، موجب گشته است که در دوره‌های مختلف بخشی از خاطرات و خوانش منطقه در اذهان عمومی باشد و با برگزاری مراسمات مهم در آن، اهمیت این بنا را بیش از پیش زیاد کند. به واسطه آتش سوزی سال ۱۳۹۷ این بنا تخریب و فقط تعدادی از شبستان‌ها باقی مانده است. پس از مدت کوتاهی حدود چند ماه با همکاری شهرداری و استانداری و میراث فرهنگی استان مازندران این بازسازی انجام شده است.

۴-۲-۵- مجموعه فرح آباد

شکل ۱۲: نمای مسجد فرح آباد. منبع: نگارنده، ۱۳۹۵.

مجموعه فرح آباد در فاصله ۲۸ کیلومتر از شهر ساری قرار دارد. با توجه به مدارک موجود از دوران صفویه، "طاهان" دهکده‌ای کوچک بود که پس از گسترش به فرح آباد تغییر نام یافت تا جایی که بندری پر رونق و آباد شد و لقب "دارالسرور" یا حتی "دارالسلطنه" را به خود اختصاص داد. شهر قدیمی فرح آباد در سال ۱۰۲۰ ه.ق به فرمان شاه عباس بزرگ بنا نهاده شده و بقایای آن در وسعتی حدود ۴۰-۳۰ هکتار خودنمایی می‌کند. این مجموعه متشکل است از: مسجد، رباط، کاروانسرا، کاخ جهان‌نما، کاخ شاه‌عباس، بازار، حمام، برج و باروها و پل‌هایی که بر رودخانه بسته شده‌است. با توجه به شواهد موجود می‌توان نقشه قدیمی آن را همانند شهرهای اصفهان و قزوین دانست (حسن‌زاده و فرخ‌زاد، ۱۳۹۶: ۲، به

نقل از انوری و همکاران: ۱۳۹۳). مجموعه تاریخی فرح آباد که در عصر صفوی مورد طراحی و احداث قرار گرفته‌است، از قوانین و مدول‌های طراحی‌های صفویه در ساخت آن استفاده شده‌است. از آنجائی که تمرکز معماری در آن زمان روی اصفهان و قزوین بوده و این شهرها عمدتاً به عنوان پایتخت مورد انتخاب قرار می‌گرفتند، شاه عباس منطقه مازندران که به دلیل وجود کوه و دریا اطراف آن، مکانی امن به حساب می‌آمد را به عنوان تفرجگاه و استراحت انتخاب کرده و طراحی آن را مطابق با معماری صفویه انجام داده‌است. از جمله ویژگی‌های کشیدگی رون اصفهانی آن و همچنین میدان مدفون شده آن مطابق با میدان نقش جهان اصفهان می‌باشد.

۴-۲-۶- میدان ساعت ساری

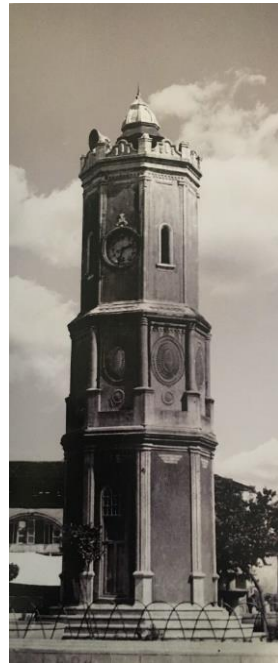
شکل ۱۴: میدان ساعت پس از تخریب برج و احداث حوض و فواره. منبع: بنیامین خدادادی، ۱۳۸۸.

میدان ساعت نام میدانی در مرکز شهر ساری است. این میدان دارای برجی با ساعت عقربه‌ای بزرگ و مجهز به صدای ناقوس است که در سال ۱۳۸۰ به دلیل اعتراض مردم قطع شد. درواقع برج ساعت در سال ۱۳۰۹ ه.ش در زمان پهلوی اول ساخته شد. در سال ۱۳۴۴ به دلیل خرابی برج، تصمیم به تخریب آن گرفته شد اما ساخت برج این میدان در سال ۱۳۵۵ به پیشنهاد سازمان فرهنگ و هنر استان دوباره از سر گرفته شد و در سال ۱۳۵۷ به پایان رسید. محمدعلی حمیدی سازنده این برج می‌باشد. خیابان‌های اطراف با عرضی در حدود ۱۵-۱۲ متر و

پیاده‌روها با عرضی در حدود ۲/۵ متر در چهار جهت این میدان به شکل حرف X قرار گرفته‌اند (حسنی و حیدرنتاج، ۱۳۹۵: ۶). ارتفاع برج ساری ۲۵ متر با ویژگی‌های معماری ایرانی و اروپایی بنا گردیده است. بدنه برج به ۳ بند تقسیم شده‌است که در بند بالا ساعتی که "میر اف نامی" (جد خاندان نعیمی‌های ساری) از روسیه وارد کرده‌است، نصب شده‌است. میدان ساعت به دلیل داشتن مرکزیت و شناسا بودن، مهم‌ترین مکانی بوده که به سرعت مورد شناسایی قرار می‌گرفته است و دارای بهترین مکان‌یابی است.

شکل ۱۶: میدان ساعت ساری. منبع: نگارنده،

شکل ۱۵: برج ساعت ساری.
منبع: بنیامین خدادادی، ۱۳۸۸.

۵- معرفی نمونه موردی

بوستان ولایت ساری، پارک موزه‌ای است که با هدف ارتقا سطح فرهنگ و هنر شهروندان در شهرستان ساری و مرکز استان مازندران با تاکید بر باغ ایرانی در مهرماه ۱۳۹۴، احداث آن شروع شد. بوستان ولایت در مکان پادگان سابق ساری جانمایی شده و تعدادی از ساختمان‌های دوره پهلوی که قابل مرمت بوده‌اند، بازسازی و تعدادی از ساختمان‌های جدید طراحی و احداث شده‌اند. در ابتدای ورود، سر درب ورودی اصلی پارک و پس از ورود به محوطه، قدم گذاشتن در مسیر پیاده، روند باغ ایرانی را شاهد خواهیم بود. آب‌نما و سپس آبراه در طول مسیر با متراژ ۳۴۵ متر تا انتهای مسیر روبرو و منتهی به آب‌نما بعدی، راهنمای مسیر اصلی پیاده است. در ادامه مسیر فضاهایی همچون: بانک شهر، ساختمان شورا، ساختمان وزارت امور خارجه، آمفی تئاتر روباز، خانه موسیقی، نگارخانه (گالری)، خانه هنرمندان (خانه معمار، خانه علوم و نجوم، خانه تئاتر و تور ساری‌گردی)، سرای مهر، کتابخانه دیجیتال، سینما، مسجد، خانه دانشوران استان، گنجینه آثار تاریخی ساری، گنجینه تاریخ طبیعی مازندران، موزه مردم‌شناسی، اتاق مادر و کودک، ایستگاه دوچرخه، کلایمکس و تعدادی سرویس بهداشتی را پیش رو خواهیم داشت.

این مجموعه، پروژه بازسازی و بازپیرایی پادگان سابق شهر ساری بوده‌است. محل پروژه در دوران پهلوی پادگان ارتش بوده و در سال ۱۳۸۸ طبق مصوبه مجلس که تمامی مراکز نظامی باید از شهر خارج شوند به دلیل این مصوبه در سال ۱۳۹۰ ارتش درخواست تفکیک زمین کرد و در سال ۱۳۹۲ پادگان به مزایده گذاشته شد و به سرمایه‌گذار واگذار گردید. در حال حاضر (۱۳۹۷) بازسازی و بازپیرایی شده و به بوستان ولایت تغییر کاربری داده است. این پروژه، در منطقه ۱ ناحیه ۴ در ضلع جنوبی بافت مرکزی شهر به مساحت تقریبی ۷ هکتار، قرار گرفته‌است. این زمین با قرارگیری بین چهار مسیر سواره، از شمال به میدان امام حسین (میدان شهرداری سابق)، از سمت شرق به بلوار ارتش، از سمت غرب به خیابان مازیار و از سمت جنوب به میدان راه‌آهن منتهی می‌شود.

همانطور که از معماری گذشته ایران به یادگار مانده است، طراحی اقلیمی علاوه بر مزایای اقتصادی و زیست‌محیطی، موجب ایجاد حس تعلق و چاشنی هویت به اماکن مختلف می‌شود. این برداشت در بناهای قدیمی موجود در شهر ساری به وضوح محسوس است. این حس تعلق و هویت و فرهنگ زمانی تعریف می‌شود که با بردن نام یک شهر، بنای مشخصی در ذهن ساکنین نقش می‌بندند. اما امروزه به دلیل تصمیم‌گیری‌های اشتباه و غیر تخصصی، شمار این بناها در حال کاهش است. جدا از آنکه عناصر هویتی تعدادی از این بناها نیز در حال از بین رفتن است. بدین‌منظور با نگاهی کنکاشانه به این مسئله، می‌توان با شناسایی عناصر هویت شهر ساری و معرفی بناهای شاخص شهر، به حس تعلق و هویت ساکنین کمک شایانی کرد. در این مطالعه بعد از معرفی بناها، شاخصه‌های مختص شهر ساری و اقلیم مازندران در مجموعه بوستان ولایت معرفی و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته

است. این یافته‌ها حاکی از آن است که آثاری از المان‌های اقلیم مربوطه در این مجموعه رعایت شده است که در این مطالعه به برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود.

شکل ۱۷: نمای موزه. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

۵-۱- موزه
موزه‌ها، موسسه‌هایی برای جمع‌آوری و نمایش عمومی هر نوع مجموعه، به‌ویژه مجموعه‌های نادر و یا دارای ارزش آموزشی و فرهنگی هستند (هریس، ۱۹۱۷: ۷۴۰). موزه‌ها در هر شهری از جمله اماکنی هستند که مستقیماً ارائه‌دهنده فرهنگ و هویت یک شهر به حساب می‌آیند. بنای موزه‌ها جزء اولین مکان‌هایی هستند که علاوه بر ساکنین، مورد توجه مسافران و توریست‌ها قرار می‌گیرند. از این رو سعی شده است تا تمامی المان‌های فرهنگی و اقلیمی در آن رعایت شود.

مجموعه بوستان ولایت دارای ۴ موزه (موزه فرهنگ بومی، موزه تاریخ ساری، موزه مهر و سکه و موزه اسناد و نسخ خطی) می‌باشد. در این مجموعه سعی شده است تا کلیات و جزئیات بنا، متناسب با فرهنگ و اقلیم منطقه اجرا شود. هریک از این موزه‌ها (که مشابه هم اجرا شده‌اند)، دارای چوب‌کاری حاشیه سقف معروف به "سرشیر" است که در این موزه‌ها مشخصاً به صورت "سه سرشیر" اجرا شده است. این چوب‌کاری از جمله تزئینات خانه‌های قدیمی منطقه محسوب می‌شده است؛ بدین‌صورت که با توجه به وضعیت اقتصادی خانواده، فرم این چوب‌کاری‌ها از سرشیر تا سه سرشیر متفاوت بوده است. علاوه بر این جنبه کاربردی هم داشته‌اند؛ بدین‌صورت که از نفوذ باران از سقف به جداره داخلی جلوگیری می‌کردند.

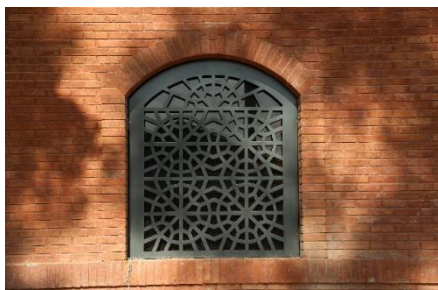
شکل ۱۸: چوب‌کاری حاشیه سقف، سه سرشیر سقف موزه. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

بنا به طراحی اقلیمی این بناها، تمامی ساختمان‌های این مجموعه کشیدگی شرقی-غربی داشته‌اند. کشیدگی شرقی-غربی یا همان رون کرمانی منجر به ایجاد پنجره‌هایی در در دو وجه شمالی و جنوبی شده که این پنجره‌ها کوران و تهویه طبیعی را به‌دنبال خواهند داشت. همچنین برای نقش جلو پنجره تمام بازشوهای موزه‌ها در این مجموعه از نقوش سنتی و طرح‌های همراه با گره‌های چینی استفاده شده است. این طرح‌ها در خانه‌های قدیم اقلیم، با مصالح چوبی که از جمله مصالح بوم‌آورد منطقه به حساب می‌آمد و با استفاده از شیشه‌های رنگی اجرا می‌شده است؛ اگرچه که در این مجموعه همان طرح‌ها با الهام از همان پنجره‌ها، با مصالح فلزی در جلوی پنجره

اجرا شده است. دیگر عنصر معماری اقلیم مازندران که در این مجموعه رعایت شده است، اجرای سقف شیب‌دار می‌باشد. این منطقه به دلیل عوامل جوی و جغرافیایی و بارش‌های فراوان، نیاز به مهار آب در ساختمان‌ها دارد. در نتیجه از سقف شیب‌دار به منظور هدایت آب به زمین استفاده می‌شود.

۵-۲- خانه‌های سازمانی

بوستان ولایت در گذشته کاربری نظامی داشته و دارای ساختمان‌هایی با عنوان خانه‌های سازمانی برای کارکنان بوده است. کاربری این بناها با توجه به طراحی مجدد مجموعه تغییر یافته و هریک از این ساختمان‌ها محتوایی فرهنگی را ارائه می‌دهند که عبارتند از خانه موسیقی، تور ساری‌گردی، خانه علوم، خانه معمار، خانه گفت‌وگو، نگارخانه، سرای مهر و کتابخانه دیجیتال؛ که با توجه به معماری اقلیمی و

شکل ۱۹: طرح روی پنجره نمای موزه. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

فرهنگی، بازپیرایی شده‌اند. البته برخی عناصر اقلیمی در این بناها رعایت شده‌است که برون‌گرایی از جمله آن‌ها می‌باشد که نتیجه آن اجرای بالکن در طبقه دوم می‌باشد. همچنین سقف‌های شیب‌دار به منظور مهار آب باران اجرا شده و همچنین برای اجرای آن از سفال استفاده شده‌است. تعدد در بازشوها و پنجره‌ها همانطور که در تصویر دیده می‌شود بیانگر وجود تهویه طبیعی در این بناهاست. در استان مازندران بنا به شرایط طبیعی و اقلیمی (آب و هوای معتدل خزری) وجود کوران باد و هوا به آسایش حرارتی هرچه بیشتر منجر خواهد شد. در این بناها نیز اجرای طرح گره‌چینی در جلوی پنجره‌ها دیده می‌شود.

شکل ۲۱: نمای خانه‌های سازمانی. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

شکل ۲۰: شیب سقف موزه. منبع: نگارنده، ۱۳۹۶.

نتیجه‌گیری

با نگاهی اجمالی به تاریخ می‌توان دریافت که قسمت عظیمی از برداشتی که از نحوه تفکر و زندگی ساکنین یک منطقه می‌شود، مبتنی بر معماری بناهای مختص هر تاریخ می‌باشد. وجود تاریخ در بدنه بناها و همچنین حضور عناصر بومی در عصرهای مختلف، به شهر حس تعلق می‌دهد. درواقع این تاریخ از درون جامعه و طی زمان طولانی به‌وجود می‌آید و خود را با شرایط اقتصادی و اقلیمی منطقه می‌سازد. متأسفانه امروزه با پیشرفت تکنولوژی و تغییر نحوه زندگی، نه تنها آثار برجای مانده، بلکه حضور فرهنگ و هویت نیز در بناهای تازه‌ساخت کم‌رنگ شده‌است. در این مطالعه علاوه بر تعریف هویت و شناسایی شهر و عناصر اقلیمی موجود در بناهای مختلف این منطقه و همچنین بررسی بناهای شاخص شهر ساری، به بررسی عناصر اقلیمی هویتی مجموعه بوستان ولایت پرداخته شده‌است. این مطالعه می‌کوشد تا هویت بومی استان مازندران از جمله برون‌گرایی، فرم غالب و جهت‌گیری بناها، تهویه طبیعی، فرم سقف، تزئینات و سایر موارد را در نمونه موردی، مورد تحلیل قرار دهد. با مطالعه این مجموعه دریافت شد که بناهای موجود مثل موزه‌ها و خانه‌های سازمانی و نقوش موجود در این بناها در عناصر مختلف بناها از شاخصه‌های اقلیمی و فرهنگی الهام گرفته‌اند که از جمله آن جهت‌گیری بنا، عناصر مهار آب‌های باران و استفاده از مصالح بوم‌آورد و تزئینات موجود در بناهای گذشته‌است.

نتایج حاکی از آن است که با زنده کردن عناصر اقلیمی و فرهنگی در بناهای جدید، می‌تواند به هویت شهر انسجام بخشید؛ که نمونه بارز آن را می‌توان در مجموعه بوستان ولایت مشاهده کرد. محققان و تصمیم‌گیران و همچنین تصمیم‌سازان می‌توانند با مطالعه پژوهش‌های مشابه روند بهبود حس تعلق شهر را بهبود ببخشند.

منابع

- ابل کریس، (۱۳۸۷)، «معماری و هویت»، ترجمه فرح حبیب، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، نشر اثر اصلی ۱۹۹۷، تهران.
- انوری بهرام، عمادی اسدالله، طالبی شلیمکی علیرضا، معصومی احمد، اعتمادزاده حسین، کاردگر علی، جمالی سیده شکوفه، یوسفی فریده، سیار کوردی میر عبدالله، محسن پور احمد، (۱۳۹۳)، «ساری کهن شهر ساری»، نشر چشمه، تهران.
- آزادی سروری سارا، شعبانی مسعود، (۱۳۹۶)، «بررسی تأثیرات فرهنگی در شکل‌گیری فضاهای معماری (نواحی مرکزی ایران)»، کنفرانس بین‌المللی تازه‌های مدیریت شهری، عمران و فناوری در معماری مدرن.
- برودبنت جفری، (۱۳۸۸)، «با برودبنت، درباره معماری»، ترجمه نیلوفر رضوی، هدیه نوربخش و کیوان جورابچی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، نشر اثر اصلی ۲۰۰۸، تهران.
- بهزادپور محمد، اکبرزاده اکبر، فتوحی قزوینی محمدمهدی، آشین زهرا، (۱۳۹۴)، «هنر، فرهنگ و معماری بومی»، همایش ملی عمران و معماری با رویکردی بر توسعه پایدار، تهران.
- پاکزاد جهان‌شاه، (۱۳۸۸)، «سیر اندیشه‌ها در شهرسازی»، جلد شماره ۳، انتشارات شهیدی، تهران.
- تقوایی سیدحسین، (۱۳۹۱)، «از سبک تا هویت در معماری»، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۱، صفحات ۶۵-۷۳.
- حبیب فرح، (۱۳۸۵)، «فضای شهری، بستر تعامل اجتماعی»، فصلنامه معماری فرهنگ، شماره ۲۴.
- حسن‌زاده زهرا، فرخ‌زاد محمد، (۱۳۹۶)، «کنکاشی در معماری شهری مجموعه تاریخی فرح‌آباد ساری در دوره صفویه»، سومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری.
- حسنی نعیمه، حیدرنتاج وحید، (۱۳۹۵)، «ارائه راهکار برای ایجاد کیفیت فضایی مناسب و تعاملات اجتماعی مطلوب؛ نمونه موردی (میدان ساعت ساری)»، اولین همایش ملی و چشم‌انداز آینده معماری و شهرسازی با رویکرد توسعه پایدار.
- راپاپورت آموس، (۱۳۸۸)، «انسان‌شناسی مسکن»، ترجمه خسرو افزلیان، انتشارات حرفه هنرمند، چاپ اول، تهران.
- رلف ادوارد، (۱۳۸۹)، «مکان و بی‌مکانی»، ترجمه محمدرضا نقصان محمدی، کاظم مندگاری و زهیر متکی، نشر آرمانشهر، نشر اثر اصلی ۱۹۷۶، تهران.
- روح‌الامینی محمود، (۱۳۷۷)، «زمینه فرهنگ‌شناسی تالیفی در انشان‌شناسی، مردم‌شناسی»، چاپ چهارم، تهران: عطار.
- سجادی سیدجعفر، (۱۳۷۵) «فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی»، جلد ۳، کتابخانه طهوری، تهران.
- سلیمانی محمدرضا، اعتصام ایرج، حبیب فرح، (۱۳۹۲)، «بازشناسی مفهوم و اصول هویت در اثر معماری»، مجله هویت شهر، شماره بیست‌وپنجم، سال دهم.
- سلیمی فاطمه، رستمی راحله، (۱۳۹۵)، «مقایسه مقبره امامزاده یحیی و امامزاده زین‌العابدین از لحاظ فرم و تزئینات»، نخستین کنفرانس ملی معماری شهرسازی جغرافیا و محیط زیست.
- سیدیان سیدعلی، خانپور مهسا، متولی سارا، (۱۳۹۲)، «بررسی راهکارهای فنی اقتصادی تبدیل بناهای مازندران به بناهایی پایدار با رویکرد اقلیمی با ذکر نمونه موردی (ساختمان اداری دانشکده هنر و معماری دانشگاه مازندران)»، مجله هنر تبرستان (گذشته و حال)، دانشکده معماری، دانشگاه مازندران.
- شاهرودی عباسعلی، گلابچی محمود، (۱۳۸۶)، «تکنولوژی و معماری مقایسه تطبیقی تأثیرات تکنولوژی سنتی و مدرن بر انسان و معماری»، اولین کنفرانس اسزه و معماری.
- صفدری حمید، شرافتی‌مقدم زهرا، (۱۳۹۴)، «فرهنگ و نقش آن در شکل‌گیری معماری»، کانون سراسری انجمن‌های صنفی مهندسان معمار ایران، دومین همایش ملی معماری، عمران و توسعه نوین شهری، ارومیه.
- طالبی مریم، (۱۳۹۵)، «معماری و فرهنگ بومی مازندران در ارتقاء کیفیت محیط انسان‌ساخت»، اولین کنگره بین‌المللی معماری هدف، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، شیراز.
- عشیره روح‌اله، علی‌زاده علمداردهی جواد، طالبی سمسکنده الناز، (۱۳۹۵)، «تحلیل و بررسی نقش امامزاده عباس ساری در شکل‌گیری فرم این شهر»، نخستین کنفرانس معماری و شهرسازی جغرافیا و محیط زیست پایدار.
- فن‌مایس پی‌یر، (۱۳۸۴)، «عناصر معماری از صورت تا مکان»، ترجمه دانش فرزین‌فر، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، نشر اثر اصلی ۱۹۸۳، تهران.
- قیادیان وحید، (۱۳۸۷)، «بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران»، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- قبری سیدکلایی رضا، خانجانی‌فرد سحر، (۱۳۹۲)، «بررسی و تحلیل مسجد جامع ساری»، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری.

- کسمایی مرتضی، (۱۳۸۲)، «اقلیم و معماری، انتشارات خاک»، اصفهان.
- کسمایی مرتضی، (۱۳۸۷)، «پهنه‌بندی و راهنمای طراحی اقلیمی-اقلیم معتدل و مرطوب-استان‌های گیلان و مازندران»، نشریه مهندسی ساختمان و علوم مسکن، شماره ۱۲.
- لنگ جان، (۱۳۹۰)، «آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)»، ترجمه علیرضا عینی‌فر، دانشگاه تهران، نشر اثر اصلی ۱۹۸۷، تهران.
- لینچ کوین، (۱۳۹۰) «تئوری شکل شهر»، ترجمه سید حسین بحرینی، دانشگاه تهران، نشر اثر اصلی ۱۹۸۱، تهران.
- لینچ جان، (۱۳۸۹) «سیمای شهر»، ترجمه منوچهر مزینی، دانشگاه تهران، نشر اثر اصلی ۱۹۶۰، تهران.
- مهدوی‌نژاد گودرزی زهرا، مهدی‌نژاد درزی جمال‌الدین، (۱۳۹۳)، «ارتقاء حس تعلق به مکان مبتنی بر بازشناسی هویت معماری بومی مازندران»، نهمین سمپوزیوم پیشرفت‌های علوم و تکنولوژی، کمیسیون اول: همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت خوانش هویت ایرانی-اسلامی در معماری و شهرسازی، موسسه آموزش عالی خاوران، مشهد.
- نعمت‌الهی عبدالرحیم، نصیری هندخاله اسماعیل، (۱۳۹۴)، «تاثیر فرهنگ بر معماری و شهرسازی بومی»، همایش ملی معماری و شهرسازی بومی، یزد.
- نقی‌زاده محمد، (۱۳۹۳)، «هویت‌شهر (مبانی، مولفه‌ها و جلوه‌ها)»، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- نوربرگ شولتز کریستین، (۱۳۸۷)، «معماری: حضور، زیان و مکان»، ترجمه علیرضا سید احمدیان، تهران: انتشارات نیلوفر.
- نورمحمدی سوسن، (۱۳۸۸)، «درک سرشت فضای معماری، با تامل بر تشابه فضا در سکونت‌گاه‌های بومی»، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- هریس سیریل، (۱۹۱۷)، «فرهنگ تشریحی معماری و ساختمان»، تهران: انتشارات دانشیار.

Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research

ISSN: 2645-4424

www.UDSJ.ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴